

7335

KUR

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ
καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΩΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Ἐγκριθεῖσα κατὰ τὸν ΓΣΑ' νόμον ἐν τῷ διαγωνισμῷ τῶν
διδακτικῶν βιβλίων. Ἐγκεκριμένη καὶ ὑπὸ τῆς
Ιερᾶς Συνόδου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
46.. ΟΔΟΣ ΣΤΑΜΟΥ—ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
1920

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ
καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΟΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Ἐγκριθεῖσα κατὰ τὸν ΓΣΑ' νόμον ἐν τῷ διαγωνισμῷ τῶν
διδακτικῶν βιβλίων. Ἐγκενομένη καὶ ὑπὸ τῆς
Ἱερᾶς Συνόδου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
46. ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ—ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
1920

Αριθ. { Πρωτ. 1497
Διεκπ. 1017

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Νοεμβρίου 1907.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸν κ. Ἀ. Διοικήδη Κυριακόν·

Καθηγητὴν τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Συνφδὰ τῇ ἐκθέσει τῇ ὑποβληθείσῃ τῇ Ἡ. Συνόδῳ ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Πολυκάρπου Θωμᾶ, τοῦ τὴν πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῶν Γυμνασίων συνταχθεῖσαν **Χριστιανικὴν Ἡθικὴν** ὑμῶν κατὰ Συνοδικὴν ἐντολὴν διεξελθόντος, ἀποφαίνεται ἡ Ἡ. Σύνοδος, ὅτι ἐν τῷ συγγράμματι ὑμῶν τούτῳ οὐδὲν περιέχεται τὸ ἀντιπῖπτον τοῖς δόγμασι τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας.

- † Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ πρόεδρος
† Ὁ Κεφαλληνίας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
† Ὁ Ἡλείας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
† Ὁ Μεσσηνίας ΜΕΛΕΤΙΟΣ
† Ὁ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας ΓΕΡΜΑΝΟΣ

· Ο Γραμματεὺς
· Αρχιμ. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΘΩΜΑΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1.

Tί εἶναι χριστιανική ἡθική;

Χριστιανική ἡθική είναι ἡ ἐπιστημονική διδασκαλία περὶ τῶν πῆθῶν τῶν εἰς τὸν χριστιανὸν πρεπόντων κατὰ τὰς ἀγίας Γραφὰς καὶ τὴν Ἱερὰν τῆς ἐκκλησίας παράδοσιν. Ἡ χριστιανική δηλ. ἡθική, ἔχουσα ως κυριώτατον αὐτῆς δῦνηγὸν τὰς Γραφὰς καὶ τὴν ἀλληγορικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἔξετάζει δποῖος πρέπει νὰ εἶναι δὲ βίος τοῦ χριστιανοῦ, τίνας κανόνας ἡθικοὺς πρέπει νὰ ἀκολουθῇ, τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν, τίνας ἀρετὰς πρέπει νὰ ἀσκῇ καὶ τίνας κακίας νὰ φεύγῃ, ἵνα εἶναι ἀληθῆς χριστιανός.

§ 2.

Tίς ἡ ἀξία τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς;

Ἡ ἀξία τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς δεικνύεται ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς. Δὲν ὑπάρχουσι σπουδαιότερα καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοοῦν ζητήματα ἢ ταῦτα· τίς εἶναι δὲ νόμος, δοτικοὶ πρέπει νὰ κανονίζῃ τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου· πότε δὲ ἀνθρωπος πράττει κατ' ἀρετὴν καὶ σύμφωνα πρὸς τὸ ἄγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα καὶ πότε κακῶς· τί εἶναι δίκαιον, τί εἶναι ἀδίκον· τί ἀγαθόν, τί κακόν· τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν. Πάντα δὲ ταῦτα εἶναι ὑπόθεσις τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς. 2) Ἐκ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Σκοπὸς αὐτῆς εἶναι νὰ δηηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ἀπο-

τρέψῃ ἀπὸ τοῦ κακοῦ ἔκεινο μὲν παριστῶσα καὶ ἀποδεικνύουσα· ως τὸν ἀληθῆ προορισμὸν ἡμῶν, τοῦτο δὲ ὡς παρεκτροπὴν καὶ ἀποπλάνησιν. Τίς ἀλληλή ἐπιστήμην ἐπιδιώκει ἵερώτερον σκοπόν; 3) Ἐκ τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀγνοίας τῆς ἡθικῆς. Πόσοις χριστιανοὶ καλούμενοι, ἀγνοοῦντες τίς εἰναι δὲ ἀληθῆς τοῦ χριστιανοῦ προορισμὸς καὶ τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ καθήκοντα, ζῶσι βίον· δλως ἀπάδοντα πρὸς χριστιανούς! Δὲν ἀρκεῖ μὲν βεβαίως ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ διπλῶς τις εἰναι ἐνάρετος, καὶ μεταξὺ τῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς πράξεως αὐτοῦ ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις, ἀλλ' ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ εἰναι πάντοτε δὲ πρῶτος τῆς πράξεως αὐτοῦ. Πῶς δύναμαι νὰ πράττω πάντοτε τὰ καθήκοντά μου, δταν ἡ ἀγνοῶ ἐντελῶς αὐτὰ ἡ γνωρίζω αὐτὰ ἔλλιπῶς; Καὶ νὰ μὲν ἡ δλη χριστιανικὴ ἀνατροφὴ ἡμῶν καὶ πᾶσα ἡ ἀλληλή θρησκευτικὴ ἡμῶν μόρφωσις ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἡθικῶν ἡμῶν καθηκόντων, ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ ἡθικὴ εἰναι τὸ θρησκευτικὸν ἔκεινο μάθημα, τὸ δποῖον ὡς κύριον αὐτοῦ ἔργον ἔχει νὰ δώσῃ ἡμῖν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῶν καθηκόντων ἡμῶν καὶ νὰ διδάξῃ ἡμᾶς δποῖος πρέπει νὰ εἰναι δὲ βίος ἡμῶν ὡς χριστιανῶν (*).

§ 3.

Πῶς διαιροῦμεν τὴν ἡθικήν;

Τὴν χριστιανικὴν ἡθικὴν διαιροῦμεν εἰς δύο μέρη, τὸ γενικόν, ἐνῷ ἐκθέτομεν τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς καὶ ἐξετάζομεν γενικῶς τὸν ἡθικὸν βίον τοῦ χριστιανοῦ, δηλ. τίς εἰναι δὲ ὅψιστος ἡθικὸς νόμος καθ' ὃν πρέπει δὲ χριστιανὸς νὰ πράττῃ, τί εἰναι καθῆκον, τί δικαίωμα, τί συνείδησις, τί ἔλευθέρα θέλησις, τί ἀρετὴ καὶ τί κακία, καὶ τὸ εἰδικόν, ἐνῷ ἐξετάζομεν εἰδικῶς τὰ

(*) Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς Κατηχήσεως, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ δεκαλόγου, ἐκτίθεται ἡ χριστιανικὴ ἡθική, ἀλλ' διτι εἰκεῖ διδάσκεται συντόμως καὶ ἀνευ ἐπιστημονικῆς τάξεως ἀναπτύσσεται ἐν τῇ χριστιανικῇ ἡθικῇ κατὰ πλάτος καὶ εὐμεθόδως.

καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἔαυτόν. Ἐκθέτοντες τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν πραγματεύομεθα περὶ πίστεως, ἀγάπης καὶ ἐλπίδος πρὸς τὸν Θεόν καὶ περὶ προσευχῆς καὶ καλῆς χρήσεως τοῦ ὄντος πάσι τοῦ Θεοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα, ταῦτα διαιροῦμεν εἰς καθήκοντα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον· τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ζωήν, τιμὴν, περιουσίαν καὶ ἐλευθερίας τοῦ πλησίον· τῆς φιλαληθείας πρὸς αὐτὸν καὶ τῆς καθοδηγήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ ἀγαθόν· καὶ εἰς καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου θεωρουμένου ὡς μέλους τῆς οἰκογενείας, τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Τέλος τὰ πρὸς ἔαυτὸν καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου διαιροῦμεν εἰς καθήκοντα αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωήν, τιμὴν καὶ περιουσίαν αὐτοῦ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

§ 4.

Τίς εἶναι ὁ ὑψιστος ἥθικὸς νόμος κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφήν; Τίς εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν καὶ πρὸς τὸν πλησίον;

Ἡ ἀγία Γραφὴ ὡς ὑψιστὸν ἥθικὸν νόμον θεωρεῖ καὶ κηρύξτει τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη περιλαμβάνει πάντα τοῦ ἀνθρώπου τὰ καθήκοντα εἰς καθήκοντα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν διὰ τῶν τεσσάρων πρώτων ἐντολῶν, καὶ εἰς καθήκοντα πρὸς τὸν πλησίον διὰ τῶν ἔξι τελευταίων. Ἐν δὲ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἔρωτηθεὶς δοκίμως

είναι αἱ μέγισται ἐντολαί, εἰπε τὸ «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν δλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν δλῃ τῇ διανοίᾳ σου» καὶ «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν» (Ματθ. κβ'. 37 - 40). Καὶ δτε νομικός τις ἡρώτησεν αὐτὸν «τί ποιήσας αἰώνιον ζωὴν κληρονομήσω;» πάλιν ἀπήντησεν «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου... καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν... Τοῦτο ποίει καὶ ζήσῃ» (Δουκ. ι'. 25 - 28). Οὗτος λοιπὸν εἶναι δὲ ψιστος νόμος, καθ' ὃν πρέπει νὰ βιθμίζωνται αἱ πράξεις τοῦ χριστιανοῦ κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφήν. Τὸν αὐτὸν νόμον τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον εὑρίσκομεν ὡς ψιστον ἡθικὸν νόμον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐὰν λογικῶς σκεψθῶμεν, λαμβάνοντες ὑπὲρ ὅψιν, τίς είναι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, πρὸς εὖς ἀναφέρονται τὰ καθήκοντα αὐτοῦ. Ο Θεός, καθὼς είναι ἡ αἰτία τοῦ κόσμου ἐν γένει, δστις δὲν ἥδυνατο αὐτομάτως νὰ προέλθῃ (τοῦτο θὰ ἔχογεν νὰ παραδεχθῇ τις), οὕτως εἶναι καὶ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ο ἀνθρωπὸς ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἡ κορωνὶς τῆς κτίσεως, κατ' εἰκόνα Θεοῦ (Γεν. α', 26. β', 7), ὡς δὲν δηλ. πνευματικόν, τ. ἔ. λογικὸν καὶ ἐλεύθερον, τὸ δποίον ἔχει τὸν προορισμὸν διὰ τῆς δυνατῆς τελειοποιήσεώς του νὰ δμοιάσῃ πρὸς τὸν Θεόν καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ, ἐν ἦν ἐνώσει εὑρίσκει τὴν πλήρωσιν τῶν ψίστων ἔαυτοῦ πνευματικῶν πόθων ἡ τὴν ἔαυτοῦ μακαριότητα, διότι δὲν είναι τὸ ἄκρον ἡ ψιστον ἀγαθόν. Οὐ μόνον δὲν ἐπλασεν δὲν Θεός τὸν ἀνθρωπὸν καὶ προικίσας αὐτὸν διὰ τοσούτων ὑψηλῶν δώρων ὑπέδειξεν αὐτῷ τεσσαρούν μέγαν προορισμόν, ἀλλὰ καὶ προνοεῖ περὶ αὐτοῦ πατρικῶς, ὃν πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτόν. Διὰ τοῦτο καλεῖ αὐτὸν ἡ Γραφὴ «πατέρα ημῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ε'. 16). Εἰς τὸν Θεόν λοιπὸν ὀφείλει δὲν θρωπος τὴν υπαρξίν του καὶ πᾶν δτι ἔχει ἀγαθόν· αὐτὸς είναται δὲν αὐτὸν τὸ πρότυπον πάσης τελειότητος, πρὸς ἣν πρέπει νὰ σπουδάζῃ, τὸ ἄκρον ἀγαθόν, πρὸς τὸ ἐποίον ὀφείλει νὰ τείνῃ, δ. πατήρ, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ δποίου εὑρίσκεται. Ο δὲ πλησίον, τ. ἔ. πᾶς ἀνθρωπὸς, είναι πλάσμα τοῦ Θεοῦ, δμοιον ημῖν

φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὃν λογικὸν καὶ ἐλεύθερον μετὰ τοῦ αὐτοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ, νὰ δμοιάσῃ πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς τελειοποιήσεώς του καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἡ Γραφὴ θεωρεῖ πάντας τοὺς ἀνθρώπους προελθόντας ἐκ τῆς αὐτῆς πρωτοπλάστου οἰκογενείας. «Ἐποίησε», λέγει ὁ Παῦλος, «ἐξ ἐνδὲ αἱματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» (Πράξ. 15', 24). Κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ταύτην ἀξίαν δὲν διαφέρει κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπόστολον δ. Ἰουδαῖος καὶ δ. Ἐλλην, δ. δοῦλος καὶ δ. ἐλεύθερος, τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ (Γαλ. γ', 28), ἀλλὰ πάντες εἰναι ισοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀδελφοῖ. Κατὰ ταῦτα γη σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μὲν τὸν Θεὸν εἰναι σχέσις πλάσματος πρὸς τὸν πλάστην αὐτοῦ, υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, εἰς δὲν διφείλει τὴν ὑπαρξίν του καὶ πᾶν δ. τι ἔχει ἀγαθόν, καὶ πρὸς δὲν ὡς πρὸς τὸ ἄκρον ἀγαθὸν δέον νὰ τείνῃ, πρὸς δὲ τὸν πλησίον σχέσις πρὸς δμοιον πλάσμα πεπροικισμένον μετὰ τῆς αὐτῆς ἀνθρωπίνης δηλ. λογικῆς ἀξίας, ἦτοι σχέσις ἀδελφοῦ πρὸς ἀδελφόν (*).

§ 5.

Tίς ὁ ὑψιστος ἡθικὸς νόμος, ὁ ἐκ τῆς σχέσεως ταύτης ἐκπηγάζων;

Ἄφοῦ δ. Θεὸς εἰναι γη αἰτία τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἄκρον ἀγαθὸν καὶ γη πηγὴ παντὸς ἀγαθοῦ αὐτοῦ γη δ. πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτὸν πατήρ, δ. δὲ πλησίον εἰναι ἀδελφὸς τοῦ ἀνθρώπου, πλάσμα δμοιον αὐτῷ, μετὰ τῆς αὐτῆς ἀξίας πεπροικισμένον, ὡς ὑψιστος ἡθικὸς νόμος (**) τοῦ ἀνθρώπου, καθ'

(*) Ὁτι γη σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον εἰναι κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ὑγια λογικὴν τοιαύτη, τοῦτο ἀναπτύσσεται καὶ ἀποδεικνύεται ἐν τῇ Κατηχήσει. Ὅρα ἡμετέρας Χριστιανικῆς Κατηχήσεως § 18 καὶ 19.

(**) Ἡθικὸν νόμον καλοῦμεν τοῦτον, διότι κατ' αὐτὸν πρέπει νὰ ἔνθιμιζωνται τὰ ἥθη καὶ αἱ πράξεις ἡμῶν.

ὅν δρείλει νὰ κανονίζῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, δύναται ἀναγκαίως νὰ ἔξαχθῇ οὕτος. Ὁ ἀνθρώπος δρείλει νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον του ὡς ἐαυτόν. Τὴν ἀγάπην λοιπὸν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον χαρακτηρίζει, ὡς ὑψιστὸν ἥθικὸν νόμον καὶ ἡ ἀγία Γραφὴ καὶ τὸ λογικὸν ἡμῶν εὑρίσκει ὡς τοιοῦτον λαμβάνον ὑπ’ ὄψιν τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν ἀνώτατον ἥθικὸν νόμον πρέπει δὲ χριστιανὸς νὰ ῥυθμίζῃ τὸν βίον του, πράττων μὲν πᾶν δὲ τι εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν ἀγάπην ταύτην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ὡς ἀγαθόν, ἀποφεύγων δὲ πᾶν δὲ τι ἀπόδει ὡς κακὸν ἢ ἀμαρτίαν. Πᾶσαι ἐν γένει αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου δύνανται νὰ κανονισθῶσι κατὰ τὸν καθολικὸν τοῦτον νόμον. Ὁ ἀνθρώπος κατὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ πράττῃ δὲ τι ἡδύνει ἀπλῶς τὰς αἰσθήσεις του καὶ ὑπαγορεύεται αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν του, ἐπερ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ἡδονικῶν, ἡ δὲ τι ἀπλῶς συμφέρει ἡμῖν καὶ κολακεύει τὸν ἐγωισμὸν ἡμῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν ἐγωιστῶν, ἀλλ’ δὲ τι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ὑπαγορεύεται ὡς καθ’ ἑαυτὸν ἀγαθόν, ὡς σύμφωνον δηλ. πρὸς τὴν δρείλομένην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην· αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς καθαρᾶς ἡθικῆς. Ἡ ἀρχὴ τῶν ἡδονικῶν ἀποκτηγόνων τὸν ἀνθρώπον καθιστῶσα ἀνίκανον πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἵτις πολλάκις ἀπαιτεῖ τὴν θυσίαν τῆς ιδίας εὐπαθείας. Καὶ ἡ τῶν ἐγωιστῶν δὲ ἀρχὴ, ἡ δεχμένη ὡς ὑψιστὸν νόμον τοῦ βίου τὸ συμφέρον, ἔξευτελίζει τὸν ἀνθρώπον, δηγοῦσσα εἰς τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς αὐτοθυσίας. Βεβαίως καὶ ἡ πρὸς τὸ ἡδὺ καὶ εὐάρεστον τάσις, εἰς δὲ κινοῦσιν ἡμᾶς αἱ ἐπιθυμίαι, καὶ ἡ πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῶν τάσις ἐδόθησαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Πλάστου, ἵνα ὑπαδοηθῶσι τὴν συντήρησιν τῆς σωματικῆς ἡμῶν ζωῆς καὶ ἀσφαλίζωσιν αὐτήν, ἀλλὰ τὰ ταπεινότερα ταῦτα ἐλατήρια πρέπει νὰ

ἔρχωνται ως ἐπιβοηθητικὰ καὶ νὰ ὑποχωρῶσιν ἀπέναντι τοῦ ὑψηλοτέρου ἐλατηρίου, τοῦ ἡθικοῦ νόμου, τοῦ ἐπιβαλλομένου τῷ ἀνθρώπῳ ως πνευματικῷ ὄντι. Ὁ ἀνθρωπὸς κέκτηται μὲν καὶ σῶμα, ἀλλ᾽ εἶναι κυρίως πνευματικὸν ὄν. Διὰ τοῦτο ἡ σωματικὴ ζωὴ ἐν αὐτῷ πρέπει νὰ ὑπόκειται τῇ ἐν αὐτῷ πνευματικῇ ζωῇ, τὸ σῶμα τῷ πνεύματι (Ματθ. κς', 41). Τὰ σωματικὰ ἅρα ἐλατήρια δέοντα νὰ ὑπόκεινται τῷ πνευματικῷ ἐλατηρίῳ. Ἡ ἐπιδίωξις τοῦ εὑαρέστου καὶ τοῦ συμφέροντος ἐπιτρέπεται μόνον, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντίκεινται τῷ ὑψίστῳ γῆθικῷ νόμῳ τοῦ πνεύματος, τῇ ἀγάπῃ δηλ. πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον.

§ 6.

Πῶς δεικνύεται, δτι εἶναι ἔμφυτος ὁ ἡθικὸς νόμος τῷ ἀνθρώπῳ;

Ο ἡθικὸς νόμος ἐπιβάλλεται ἡμῖν κατὰ τὸ ἀνωτέρω καὶ ὑπὸ τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἣν ὀφείλομεν ως χριστιανοῖ νὰ ἀκολουθῶμεν, καὶ ὑπὸ τοῦ λογικοῦ ἡμῶν. Ὅτι δ ἡθικὸς νόμος εἶναι ἔμφυτος ἐν παντὶ ἀνθρώπῳ δεικνύεται ἐκ τοῦ δτι πᾶς ἀνθρωπὸς αἰσθάνεται, δτι εἶναι ὑπόχρεως νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ἔχει ἔμφυτον τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ· ἡ συνείδησίς του ὑπαγορεύει αὐτῷ ως πρακτέον μὲν τὸ ἀγαθόν, φευκτέον δὲ τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο δ Παῦλος καλεῖ τὸν νόμον τοῦτον «γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν» (Ρωμ. 6', 16). Ο Θεὸς αὐτὸς ἐνέγραψεν αὐτὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· διὰ τοῦτο ἐκφράζει τὸ ἄγιον αὐτοῦ θέλημα. Ο κατ' αὐτὸν πράττων πράττει κατ' αὐτὸν ἄγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα. Τὸν ἡθικὸν τοῦτον νόμον πάντοτε ἀνεγνώριζεν δ ἀνθρωπὸς· δτι ὑπαγορεύει ἡμῖν σήμερον ως ὅρθὸν καὶ δίκαιον, ὑπηγόρευε τοῖς ἀνθρώποις ως τοιοῦτο καὶ πρὸ χιλιάδων ἐτῶν καὶ θέλει ὑπαγορεύει ως τοιοῦτο καὶ μετὰ χιλιάδας ἐτῶν. Τὸ κλέπτειν πάντοτε ἥτο κακὸν καὶ θὰ θεωρήται πάντοτε ως τοιοῦτο· τὸ εὐεργετεῖν τούναντίον καλόν, τὸ σέβεσθαι τὸ θεῖον ἀρετή, ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀσέβεια κακία. Αν ὑπῆρξαν δὲ

ἡ ὑπάρχωσιν ἐντελῶς βάρδαροι καὶ ἄγριοι λαοί, παρὸς οὓς ἐπικρατοῦσιν ἡθικαὶ ίδέαι διεστραμμέναι, τοῦτο δὲν διαψεύδει τὴν ίδέαν, διὰ τοῦ ἡθικὸς νόμος εἶναι ἔμφυτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, διότι, ἀνερευνῶντες τὴν ἡθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν πρέπει νὰ λάθωμεν αὐτὸν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀγριότητος καὶ βαρδαρότητος, ἢτις εἶναι παρεκτροπή ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποθηρίωσις, ἀλλ' ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἡμερότητος, ἢτις εἶναι κανονικὴ κατάστασις αὐτοῦ, ἀπαραλλάκτως ἐπως, ἐρευνῶντες τὰς ίδιότητας φυτοῦ τινός, πρέπει νὰ λάθωμεν αὐτὸν ἐν τῇ κανονικῇ του ἀναπτύξει, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ καταστάσει μαρασμοῦ. Ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ διαφθορά, ἢτις ἀπὸ τῶν πρωτοπλάστων κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφὴν ἀρξαμένη διεδόθη εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἐξησθέντες μὲν καὶ διέστρεψε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τὴν φωνὴν τοῦ ἡθικοῦ νόμου, ἀλλὰ μόνον ἐξησθέντες, δὲν ἀπέπνιξεν ὅλως αὐτήν. Καὶ αὐτὰ τὰ ἔθνη κατὰ τὸν Πλαύλον «φύσει τὰ τοῦ νόμου ἐποίουν» (αὐτόθι). Καὶ αὐτοὶ οἱ βαρδαρώτατοι ἀνθρώποι ἔχουσιν ὅπωσδήποτε ἡθικάς τινας ἐννοίας. Διὰ τοῦ θείου φωτὸς τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Γ. καὶ Κ. Δ. καὶ διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀνατροφῆς δὲ ἡθικὸς νόμος ἀποκτᾷ ἐν τῷ ἀναγεγεννημένῳ ἀνθρώπῳ πᾶσαν τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ καθαρότητα καὶ ισχύν.

§ 7.

*Μετὰ ποίας διαθέσεως πρέπει νὰ ἐκπληρῶται
δὲ ἡθικὸς νόμος ;*

“Ο ἡθικὸς νόμος πρέπει νὰ ἐκπληρῶται μετὰ εἰλικρινοῦς διαθέσεως, ἐξ ἀγάπης δηλ. πρὸς τὸ ἀγαθόν, οὐχὶ δὲ διὸ ἀλλούς σχοπούς. “Οταν πράττω ἀγαθήν τινα πρᾶξιν οὐχὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον καὶ ἐξ ἀγάπης, πρὸς δὲν ἀναφέρεται ἡ πρᾶξις, ἀλλ' ἡ πρὸς ἐπίδειξιν ἡ χάριν κέρδους ἡ ἐκ φόδου, τότε ἡ ἀγαθὴ αὕτη πρᾶξις οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν. Τοιαύτη ἡτο ἡ ἀρετὴ τῶν Φαρισαίων, ἣν σφοδρότατα διὰ τοῦτο ἐλέγχει δὲ Κύριος ἐν

τοῖς Εὐαγγελίοις, οἵτινες τὰ πάντα ἐποίουν «πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις» (Ματθ. 5', 1). Μόνον δταν τὸ ἐλατήριον τῆς πρᾶξεως εἰναι ἀγαθόν, τότε ἡ καθ' ἔαυτὴν οὐσιωδῶς ἀγαθὴ πρᾶξις εἰναι καὶ ηθικῶς (ώς πρὸς τὸν πράττοντα) ἀγαθή. «Οταν τούναντίον δ σκοπὸς εἰναι κακός, δύναται ἡ οὐσιωδῶς ἀγαθὴ πρᾶξις νὰ μεταβληθῇ εἰς ηθικῶς κακήν. » Οταν π. χ. διδω χρήματα εἰς ἐνδεᾶ τινα, ἵνα μεταχειρισθῶ αὐτὸν πρὸς πονηρόν τινα σκοπόν, δπως φευδομαρτυρήσῃ ὑπὲρ ἐμοῦ λ. χ., τότε μεταστρέψω τὴν εὐεργεσίαν πρὸς αὐτὸν εἰς ηθικῶς κακὴν πρᾶξιν. Δὲν συμβαίνει δμως καὶ τάναπαλιν· δηλ. εὐσιωδῶς ἡ καθ' ἔαυτὴν κακὴ πρᾶξις δὲν δύναται νὰ μεταστραφῇ εἰς ηθικῶς ἀγαθήν, διότι δῆθεν δ πράττων τὴν κακὴν πρᾶξιν εἰχεν ἵσινς ἀγαθὸν σκοπόν, καθότι δ σκοπὸς δὲν ἀγιάζει τὰ μέσα, δπως κακῶς ἐδίδασκον οἱ Ἰησουνται. Δὲν δύναμαι νὰ φονεύσω τινὰ ἢ νὰ ἀφαιρέσω τὴν περιουσίαν του δπως εὐεργετήσω ἄλλον· διότι τὸ κακὸν μένει πάντοτε κακὸν καὶ διότι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φιλανθρωπία δρείλεται πρὸς πάντας. «Η πρᾶξις λοιπόν, ἵνα εἰναι ἀγαθή, πρέπει καὶ κατ' οὐσίαν ἢ καθ' ἔαυτὴν καὶ κατὰ τὸν σκοπὸν ἢ ηθικῶς νὰ εἰναι ἀγαθή.

Οὕτω πρέπει νὰ ἐκπληρώται δηθικὸς νόμος.

• § 8.

Τί εἶναι συνείδησις;

Συνείδησις λέγεται ἡ ἐνέργεια ἔκεινη τοῦ νοῦ, καθ' ἥγη κρίνομεν πρᾶξιν τινα ημετέραν, ἀν εἰναι σύμφωνος ἢ οὐ πρὸς τὸν ηθικὸν νόμον. «Η σωτηριώδης αὔτη φωνὴ τῆς συνείδησεως δικαίως καλεῖται φωνὴ Θεοῦ, διότι ὑπὸ τοῦ Πλάστου ἐνετέθη ἥμιν ἡ γνῶσις αὕτη τοῦ ηθικοῦ νόμου καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ὑποχρεώσεως ὡς ὁδηγὸς ἐν τῷ βίῳ ημῶν καὶ αὐτοῦ τὸ ἄγιον θέλημα· ἔξαγγέλλει. » Η συνείδησις πρὸ μὲν τῆς πρᾶξεως προτρέπει μὲν ημᾶς πρὸς αὐτήν, ἐὰν εἰναι ἀγαθή, ἀποτρέπει δ' ἀπ' αὐτῆς, ἐὰν-

είναι κακή' καὶ τότε λέγεται προηγουμένη συνείδησις, μετὰ δὲ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως, ἐὰν μὲν ἡ πρᾶξις ἥτο καλή, ἐπεινεὶ ἡμᾶς καὶ συγχαίρει ἡ παρέχει ἡμῖν τὴν καλουμένην ἡθικὴν ἴκανοποίησιν ἢ ψυχικὴν γαλήνην, ἐὰν δὲ κακή, φέγγει καὶ ἐλέγχει ἡ γεννᾷ ἐν ἡμῖν τύψιν τῆς συνειδήσεως, καὶ τότε λέγεται ἐπομένη συνείδησις. Ἡ χαρὰ τῆς συνειδήσεως, ἡ ἡθικὴ ἴκανοποίησις είναι ἡ βάσις τῆς ἀληθοῦς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου, ἣν καὶ τὰ μεγαλύτερα ἔξωτερικὰ δυστυχήματα δὲν δύνανται νὰ καταστρέψωσιν. Ὁ ἔχων γαλήνην συνειδήσεως συναίσθάνεται, διτὶ εἰναι ἀγαπητὸς τῷ Θεῷ, διτὶς ἀγαπᾶ καὶ βραβεύει τὸ ἀγαθόν, καὶ εἰναι ἡνωμένος μετ' αὐτοῦ. Παρὰ δὲ τῷ Θεῷ, ὡς τῷ ἄκρῳ ἀγαθῷ, εὕρηται ἡ τελεία εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου. Τούναντίον μακρὰν τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ἔχθρᾳ πρὸς αὐτόν, εἰναι δυστυχῆς ὁ ἀνθρωπός. Ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως, ἡτὶς βεδαῖοι τὸν ἀνθρωπὸν, διτὶ πράττων τὸ κακὸν εἰναι ἔχθρὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀποστεφομένου τὸ κακὸν καὶ τιμωροῦντος αὐτό, καθιστᾶ δυστυχῆ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγίστων ἔξωτερικῶν εὐτυχίῶν. Διὰ τοῦτο πρέπει πρὸ πάντων νὰ ζητῶμεν τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεως πράττοντες τὸ ἀγαθόν. Δύναται δὲ καθὼς ἐν γένει δὲ νοῦς, οὕτω καὶ ἡ συνείδησις νὰ ἐπισκοτισθῇ διπὸ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ διαστραφῇ. Διὰ τοῦτο διακρίνουσι πολλὰ εἰδῆ συνειδήσεως· τὴν εὐλαβῆ ἢ ὑγιαῖ, διτὸ δρθῶς κρίνῃ τὰς πράξεις ἡμῶν τὰς τε μεγάλας καὶ τὰς μικρὰς ἀναλόγως τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας αὐτῶν· τὴν εὑρεῖται διτὸ μόνον τὰ λίαν μεγάλα ἀδικήματα αἰσθάνηται καὶ δι' αὐτὰ μόνον ἐλέγχουσα τὸν ἀνθρωπὸν συγχωρῆ αὐτὸν διὰ πολλὰ ἀλλὰ ἴκανῶς σπουδαῖα ἀδικήματα· τὴν ἐλαστικήν, διτὸ διτὲ μὲν εἰναι αὐστηρά, διτὸ δηλ. δὲν πρόκειται περὶ μεγάλου συμφέροντος, διτὲ δὲ ἐπιεικής, διτὸ παρουσιάζηται σπουδαῖν τι συμφέρον· τὴν περιδεῖα, διτὸ περὶ μικροῦ λόγου ἀξίας πραγμάτων θορυβῆται καὶ εὑρίσκηται πάντοτε ἐν ἀμφιθολίαις· καὶ τέλος τὴν φαρισαϊκὴν συνείδησιν, διτὸ περὶ μόνα τὰ μικρὰ ἐπιδείξεως χάριν δεικνύη μεγάλην αὐστηρότητα, περὶ δὲ τὰ μεγάλα εἰναι ἀδιά-

φορος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶδος λέγεται φαρισαϊκὴ συνείδησις ἐκ τῶν Φαρισαίων, οἵτινες, καθὼς λέγει ὁ αὐτὸς ἐλέγξας Κύριος, διέλιζον τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον κατέπινον καὶ ἐκαθάριζον τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροφίδος, ἐνῷ τὸ ἔσωθεν ἥτο μεστὸν πάσης ἀκαθαρσίας (Ματθ. κγ', 24). Ὁ τὴν διγὰ συνείδησιν κεκτημένος διομάζεται εὐσυνείδητος. Ὁ τοιοῦτος οὐδὲν πράττει παρὰ συνείδησιν, πάντοτε σπουδάζων σύμφωνα πρὸς τὴν φωνὴν αὐτῆς νὰ ζῇ κατὰ τὸν ἡθικὸν νόμον ἢ νὰ πράττῃ μόνον διτι εἰναι σύμφωνον πρὸς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Ὁ ἀσυνείδητος εἰναι τὸ ἀντίθετον τοῦ εὐσυνείδητου· δι τοιούτος ἀδιαφορεὶ πρὸς τὴν φωνὴν τῆς συνείδησεως. Ἡ ἀσυνείδησία αὕτη ἐπιτεινομένη δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἡθικὴν ἀναλγησίαν, ἥτις εἰναι ἡ ἡθικὴ κατάστασις ἐκείνου, δστις καὶ διὰ τὰ βαρύτατα ἐγχλήματα δὲν αἰσθάνεται ἀλλγος ἢ τύψιν συνείδησεως. Ἔτι δὲ χείρων εἰναι ἡ κατάστασις τῆς πωρώσεως τοῦ νοῦ, καθ' ἣν δι θρωπος οὐ μόνον δὲν τύπεται ὑπὸ τῆς συνείδησεως, πράττων βαρύτατα ἀμαρτήματα, ἀλλὰ καὶ χαίρει εἰς τὸ κακόν. Τοιοῦτοι ἀνθρωποι, εὔτυχῶς σπάνιοι ἐν τῷ κόσμῳ, εἰναι τέρατα, ἐν οἷς οὐδὲν ἵχνος σχεδὸν συνείδησεως διασφύζεται. Τὴν συνείδησίν του πρέπει νὰ σπουδάζῃ δι θρωπος νὰ διατηρῇ καθαρὰν καὶ ζωηράν· εἰς τοῦτο δὲ τὰ μέγιστα δύνανται νὰ συντελέσωσιν ἡ μελέτη τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ ἐν γένει ωφελίμων θρησκευτικῶν καὶ ἡθικῶν βιβλίων, ἡ ἀκρόασις τοῦ θείου λόγου καὶ ἡθικῶν δμιειῶν καὶ ἡ μετὰ εὐσυνείδητων ἀνθρώπων συναναστροφή. Ἐν τῷ βίῳ δὲ ἀληθής χριστιανὸς πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τὰ ἔξης παραγγέλματα.

Μέλλων νὰ πράξῃς τι, ἐρώτα προσεκτικῶς τὴν συνείδησίν σου ἀν εἰναι ἀγαθὸν ἢ κακόν.

Ποτὲ μὴ πράξῃς διτι εἰοι λέγει ἡ συνείδησίς σου ὅτι εἰναι κακόν.

Πρᾶττε μόνον διτι σοι λέγει ἡ συνείδησίς σου ὅτι εἰναι ἀγαθόν.

§ 9.

*Tί εἶναι καθῆκον καὶ πῶς διαιροῦνται
τὰ καθήκοντα;*

Καθῆκον λέγεται πᾶσα πρᾶξις ἐπιβιχλλομένη ήμεν ὑπὸ τοῦ ἡθικοῦ νόμου τῆς πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης, τοῦ ὑπὸ τε τῆς ἁγ. Γραφῆς καὶ τῆς συνείδήσεως ήμῶν ἐπιβιχλλομένου. Π. χ. δὲ θικὸς νόμος μοὶ ἐπιβάλλει νὰ ἔλεω τὸν πιωχούς· τὸ ἔλεεν τὸν πιωχούς εἶναι καθῆκον μου. Τὰ καθήκοντα δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς ἀποφατικὰ καὶ εἰς θετικά· ἀποφατικὰ εἶναι ἔκεινα, τὰ δποῖα ἀπαγορεύουσι τι, εἰον· μὴ κλέψῃς· θετικὰ τὰ ἐπιβάλλοντα τι, εἰον· ἐπαίνει τὰς καλὰς πράξεις τῶν ἄλλων. Ἔπειτα διαιροῦνται τὰ καθήκοντα εἰς ἀπόλυτα ἢ γενικὰ καὶ εἰς σχετικὰ ἢ εἰδικά. Καὶ ἀπόλυτα μὲν ἢ γενικὰ λέγονται τὰ καθολικὰ καθῆκοντα παντὸς ἀνθρώπου, εἰον· ἀγάπα τὸν Θεόν, τήρει τὰς ὑποσχέσεις σου. Σχετικὰ δὲ ἢ εἰδικὰ λέγονται τὰ καθήκοντα τὰ γεννώμενα ἐκ σχέσεων, δις ήμεις οἰκεοθελῶς συνήψαμεν ἢ αἵτινες δὲν ἐπιβαρύνουσιν ἀπολύτως πάντα ἀνθρωπὸν ὃς ἀνθρωπὸν, εἰον τὰ ἀμοιβαῖα καθῆκοντα τῶν ἐταίρων ἐνὸς συλλόγου. Ὡς πρὸς δὲ τὸ πρόσωπον, πρὸς δὲ ἀναφέρονται τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου, δύνανται ταῦτα νὰ διαιρεθῶσιν εἰς καθῆκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἕαυτόν (μὴ λατρεύῃς τὰ εἰδῶλα· μὴ ἐπιθυμῇς τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα· φρόντιζε περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοῦ σου καὶ τῆς διαπλάσεως τῆς καρδίας σου). Ὡς πρὸς δὲ τὸν σκοπόν, πρὸς δὲ ἀποθλέποουσι τὰ καθήκοντα, διαιροῦνται εἰς δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας καθῆκοντα· καὶ ἔκεινα μὲν ἀποθλέπουσιν εἰς τὸ νὰ μὴ ἀδικῇ δ ἀνθρωπὸς τὸν πλησίον του (μὴ φονεύσῃς), ταῦτα δὲ εἰς τὸ νὰ εὐεργετῇ αὐτόν· (σῷζε τὴν κινδυνεύουσαν ἀδίκως ὑπόληψιν τοῦ ἄλλου). Ἐκείνα ἔχειάζονται καὶ διὰ τῶν πολιτικῶν νόμων· ταῦτα ἀφίνονται εἰς τὴν συνείδησιν ἔκάστου ἀνθρώπου, διότι εὐεργεσία βεβιασμένη δὲν ἥθελεν εἰσθαι ἀληθῆς εὐεργεσία. Ἀλλὰ καὶ ἔκεινα καὶ ταῦτα εἶναι ἐπίσης

σπουδαῖα καθήκοντα, διὰ τῆς ἐκπληρώσεως δὲ τῶν δευτέρων δειχνύεται δ ἀληθῶς ἀγαθὸς ἀνθρωπος, δ ἀληθῆς χριστιανός. Διότι τὰ πρῶτα δύνανται νὰ τηρῶνται καὶ παρὰ τῶν κακῶν ἐκ φόβου μόνον τῶν ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων ἀπειλουμένων τιμωριῶν· τὰ δὲ δεύτερα προϋποθέτουσι πάντοτε ἀγαθὴν διάθεσιν, σέβας πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον, ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον. Διὰ τοῦτο καὶ δ Κύριος τὴν μέλλουσαν περιγράφων κρίσιν κηρύττει ἀξίους ἀνταμοιβῆς οὕχι τοὺς μὴ ἀδικήσαντας ἀπλῶς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ τοὺς θρέψαντας τοὺς πεινῶντας, ποτίσαντας τοὺς διψῶντας, συναγαγόντας τοὺς ξένους, περιβαλόντας τοὺς γυμνούς καὶ ἐπισκεφθέντας τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ (Ματθ. κε', 31—46).

§ 10.

*Tί εἶναι δικαίωμα καὶ πῶς διαιροῦνται
τὰ δικαιώματα;*

Δικαίωμα είναι ἡ πρός τι ἔξουσία, ἣν παρέχει ἡμῖν δ ἡθικὸς νόμος. Καθὼς δηλ. δ ἡθικὸς νόμος ἐπιβάλλει ἡμῖν καθήκοντα πρὸς τοὺς ἄλλους, οὕτως ἐπιβάλλει καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνάλογα καθήκοντα πρὸς ἡμῖς, ὡν τὴν ἐκπλήρωσιν δικαιούμεθα νὰ ἀπαιτῶμεν. Ἡ ἔξουσία πρὸς τὸ ἀπαιτεῖν τι, ἡ οὕτως ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἡθικοῦ νόμου διδομένη, είναι δικαίωμα ἡμῶν. Π. χ. καθὼς ἔχω ἔγω καθῆκον τοῦ σέδεσθαι τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων, οὕτως ἔχω παρὰ τοῦ ἡθικοῦ νόμου καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτῶ, ἵνα καὶ οἱ ἄλλοι σέδωνται τὴν ζωὴν μου, ἔχω δικαίωμα ἐπὶ τῆς ζωῆς μου. Καὶ τὰ δικαιώματα δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς ἀπόλυτα (ἢ φυσικὰ) καὶ εἰς σχετικά (ἢ ἐπίκτητα). Τὰ πρῶτα ἔχομεν ἐν φύσεως. *Ἐχω λ. χ. τὸ δικαίωμα νὰ ὑπερασπίζω τὴν ζωὴν μου. Τὰ δεύτερα γεννῶνται ἐκ σχέσεων, ής ἡμεῖς οἰκειοθελῶς συνήψαμεν, οἷον δικαιούματα νὰ μετέχω ἀναλόγως τοῦ κέρδους κοινῆς τινος ἑταίρειας. Τὰ δικαιώματα ἔπειτα είναι ἡ προσωπικά, δταν ἀναφέρωνται εἰς πρόσωπα, ἡ πραγματικά,

ταὶ εἰς πράγματα. Τὸ δικαιώματα ἐπὶ τῆς τιμῆς ἡμῶν εἶναι προσωπικόν· τὸ δικαιώματα ἐπὶ τῆς περιουσίας ἡμῶν εἶναι πραγματικόν. Ἀλλη διαιρεσίς τῶν δικαιωμάτων εἶναι ή εἰς ὀρισμένα, τοιαῦτα δηλ., τὰ δόποια ὅριζόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου δύνανται νὰ ἔχειασθῶσι, καὶ εἰς ἀδριστα, τοιαῦτα, τὰ δόποια δὲν δύνανται διὰ νόμων νὰ δρισθῶσι καὶ νὰ ἔχειασθῶσιν, ἀφινομένης τῆς τηρήσεως αὐτῶν εἰς τὴν συνείδησιν ἔχαστου. Τὰ μὲν πρῶτα σκοποῦσι νὰ ἀποσοβήσωσιν ἀφ' ἡμῶν πᾶσαν βλάβην καὶ ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης, τὰ δὲ δεύτερα σκοποῦσι νὰ ἐλκύσωσι πρὸς ἡμᾶς τὰς εὑεργεσίας τῶν ἄλλων καὶ ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ καθήκοντα τῆς φιλανθρωπίας. Παράδειγμα ὠρισμένου δικαιώματος δικαιοῦμαι γὰρ κατέχω τὴν περιουσίαν μου· ἔάν τις δὲν θέλῃ νὰ σεβασθῇ τὸ δικαιώμά μου τοῦτο καὶ θέλῃ νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν περιουσίαν μου, δύναμαι ἐπικαλούμενος ὑπὲρ ἐμαυτοῦ τοὺς πολιτικοὺς νόμους νὰ διεκδικήσω τὸ δικαιώμά μου καὶ νὰ ἔχειάσω τὸν σεβασμὸν του παρὰ τοῦ ἄλλου. Παράδειγμα ἀσφίστου δικαιώματος δικαιοῦμαι νὰ ἀπαιτῶ πάντες νὰ μὲ ἐπαινῶσι καλῶς πράττοντα· δὲν δύναμαι δμως νὰ ἔξαναγκάσω αὐτοὺς πρές τοῦτο. Ἡ πολιτικὴ ἔξουσία δὲν δύναται εἰμὴ μάνον νὰ ἀπαιτῇ τὴν τήρησιν τῶν καθηκόντων τῆς δικαιοσύνης καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν εἰς ταῦτα ἀνταποκρινομένων ὠρισμένων δικαιωμάτων. Μόνον δηλ. τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους βλάβην ἀποκρύψει δ πολιτικὸς νόμος, τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους εὑεργεσίαν καὶ φιλανθρωπίαν καταλείπων εἰς τὴν συνείδησιν ἔχαστου, διότι ή φιλανθρωπία, ὡς ἐρρήθη καὶ ἀνωτέρω, δὲν θὰ ἥτο φιλανθρωπία καὶ δὲν θὰ εἶχεν σύδεμάν ἀξίαν, ἔάν ἔξειάζετο ὑπὸ τῶν νόμων.

§ 11.

Τί εἶναι δίκαιον καὶ τί ἀδίκον; Τί δικαιοσύνη καὶ τί ἀδικία; Τί ἐπιείκεια καὶ τί αὐστηρότης;

Δίκαιον εἶναι ή συμφωνία τῶν πράξεων ἡμῶν πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων, ἀδίκον δὲ ή ἀσυμφωνία πρὸς αὐτά.

Δικαιοσύνη δὲ είναι ἡ σταθερὰ γνώμη ἢ ἔξις τοῦ σέδεσθαι τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων· ἀδικία τούναντίον ἢ ἔξις τοῦ περιφρονεῖν καὶ καταπατεῖν τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων. Τὴν δικαιοσύνην διαχρίνομεν εἰς δικαιοσύνην ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ ἢ σπολιτικὴν καὶ αὐστηράν καλουμένην, γῆτις περιορίζεται εἰς τὸν σεβασμὸν μόνον τῶν πολιτειῶν ἑκδιαζομένων δικαιωμάτων, καὶ εἰς δικαιοσύνην καθολικὴν ἢ χριστιανικὴν τὴν ἑκτεινομένην καθόλου εἰς πάντα τὰ δικαιώματα, εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τῶν μὴ ἑκδιαζομένων ἢ τῶν ἀορίστων δικαιωμάτων, γῆτις ἀπαιτεῖται παρὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. ‘Ο Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπηγόρευσεν σὺ μόνον τὸ φονεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅργιζεσθαι καὶ δυσμενῶς διάκεισθαι πρὸς τὸν πληγόν, σὺ μόνον τὸ μὴ ἐπιορκεῖν ἢ φευδορκεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπλῶς φεύδεσθαι (Ματθ. ε', 21). ‘Η ἀδικία ἢ ἡ προσβολὴ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων, ἐὰν εἴναι ἀσήμιαντος, καλεῖται πταῖσμα, ἐὰν δὲ εἴναι μικρά, καλεῖται ἀπλῶς ἀδικηματική πταῖσμα, πακούργημα δέ, δταν ἐπιφέρῃ μεγάλην βλάβην. ‘Ἐπιείκεια δὲ είναι τὸ ἀποβλέπειν ἐν τῇ χρήσει τῶν δικαιωμάτων ἡμῶν πάντοτε πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν καὶ μὴ δεικνύειν ὑπεραρχίειαν ἐν ταῖς ἀπαιτήσεσιν ἡμῶν ἐπὶ βλάβη τῶν ἄλλων. ‘Η δικαιοσύνη δηλ. πρέπει νὰ είναι πάντοτε συνδυασμένη μετὰ τῆς φιλανθρωπίας. Π. χ. δταν τις ἔξ αἰτίας ἀνωτέρας, ἐκ περιστάσεων ἀπροόπτων, δὲν ἥδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ ὑποχρέωσίν τινα πρὸς ἡμᾶς, εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς δποίας δικαιούμεθα, ἐὰν εἴμεθα φιλάνθρωποι, πρέπει νὰ δείξωμεν ἐπιείκειαν καὶ νὰ μὴ ἀπαιτήσωμεν μετὰ μεγάλης ἀκριβείας τὸ δικαιώματα ἡμῶν. ’Αλλως πράττοντες θὰ φανῶμεν σκληροὶ καὶ ἀπάνθρωποι. ‘Η ἐπιείκεια λισχύει καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς ἀλλήλους καθηκόντων ἡμῶν. Οὐ μόνον δηλ. δέον νὰ ἐκπληρώμεν τὰ καθήκοντα ἡμῶν, ἐφ' δοσον ἡ αὐστηρὰ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ νὰ πράττωμεν καὶ τι πλέον, δταν ἡ χρεία ἢ ἡ ἀσθένεια τῶν πρὸς σὺ; τὰ καθήκοντα ἡμῶν ἀναφέρονται ἀπαιτῶσι τοῦτο. ‘Η ἐπιείκεια λοιπὸν πρέπει νὰ συνοδεύῃ πάντοτε τὴν δικαιοσύνην· ἀλλως ἡ ἀκρα δικαιοσύνη καταντᾷ ἀκρα ἀδι-

κία (*). Πρέπει έμως ή ἐπιείκεια νὰ δειχνύηται μετὰ συνέσεως, δταν δέη καὶ πρὸς εὖς δεῖ. διότι δύναται ή μεγάλη καὶ ἀλόγιστος ἐπιείκεια νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλα κακά, μάλιστα δταν ἐφαρμόζηται σύτις ἀσυνέτως πρὸς ὑφισταμένους η πράσωπα, ὃν ἀνέλαβέ τις τὴν παιδαγωγίαν καὶ μόρφωσιν. Ἡ αὐστηρότης εἶναι ή ἄνευ ἐπιείκειας δικαιοσύνη, τὸ μὴ λαμβάνειν ὅπερ δψιν δηλ. μήτε ἐν τῇ χρήσει τῶν δικαιωμάτων μήτε ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν καθηκόντων μηδόλως τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν η τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς φιλανθρωπίας.

§ 12

*Tίς εἶναι η ἀμοιβαία σχέσις τῶν καθηκόντων
καὶ τῶν δικαιωμάτων ;*

Τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα συνδέονται στενώτατα πρὸς ἄλληλα. Πᾶν καθῆκον συνυπονοεῖ καὶ δικαιώματα τι. Εἰς τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια ἔχει τις ἐπὶ τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς, τῆς περιουσίας καὶ τῆς ἐλευθερίας του, ἀντιπαράκεινται τὰ ἀνάλογα καθήκοντα τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ζωήν, τὴν τιμήν, τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν του, καὶ ἀντιθέτως εἰς τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους καθήκοντα αὐτοῦ ἀντιπαράκεινται τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων. Ἀντιπαράκεινται δὲ πάντοτε τὰ ὅμοιειδῆ καθήκοντα καὶ δικαιώματα, ὥστε γνωρίζων τις καθῆκόν τι δύναται νὰ εὕρῃ καὶ τὸ δμοειδὲς δικαιώματα καὶ τὰνάπαλιν.

§ 13

Tί εἶναι ἐλευθέρα θέλησις ;

Ἡ συνείδησις ἐν ήμεν δὲν ηθελεν ἐπαινεῖ μὲν ήμᾶς, δταν πράττωμεν τὸ ἀγαθόν, φέγει δέ, δταν πράττωμεν τὸ κακόν, ἐὰν δὲν ημεθα ἐλεύθεροι, ἐὰν δ.τι πράττομεν δὲν ητο προϊὸν τῆς ημετέρας ἐκλογῆς. Ὁ ἀνθρωπός μετὰ τῆς λογικότητος ἐλαβε

(*) Summum jus summa injuria.

παρὰ τοῦ Πλάστου καὶ τοῦτο τὸ δῶρον, νὰ ἔκλεγῃ ἐλευθέρως τὸ πρακτέον (Σοφ. Σειρ. ιε', 14—20) (*).

Τοῦτο εἰναι γη καλουμένη ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως. Ἐπού αὐτῆς δὲ στηρίζεται: γη εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὰς πράξεις του· ἀνευ αὐτῆς σύδεμία πρᾶξις, εἴτε καλὴ εἴτε κακή, θὰ ηδύνατο νὰ καταλογισθῇ τῷ ἀνθρώπῳ· διὸ θικὸς δὲ βίος τοῦ ἀνθρώπου θὰ ήτο ἀδύνατος. Οἱ ἀνθρωποις ως ἐλεύθερον ζῶν εἰναι δὲ ηθικόν. Διὰ τοῦτο τὰ κτήνη ως μὴ ἐλεύθερα, ἀλλ' ως πράττοντα κατὰ ἔνστικτα γη δρμέμφυτα τυφλῶς καὶ κατ' ἀνάγκην, δὲν εἰναι ηθικὰ ὅντα· αἱ πράξεις των δὲν ἔχουσιν ἀξίαν γη ἀπαξίαν· δὲν εἰναι σύτε ἀξιέπεινα σύτε ἀξιόμεμπτα ἐπὶ ταῖς πράξειςν αὐτῶν. Τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπηρεάζουσι διάφοροι αἰτίαι, δὲν μὲν αἱ ἐπιθυμίαι, δὲν δὲ δὲ ἐγωισμός, δὲν δὲ διρθός λόγος· ἀλλ' εἰς πάσας τὰς περιστάσεις ταύτας ὥθεται μὲν εἰς ταύτην γη ἐκείνην τὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ δὲν ἔξαναγκάζεται. Αλλως γηθελε πάντοτε τὴν συναίσθησιν, διτε εἰναι ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του. Ἐὰν ἐνικήθη ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν του γη ἐὰν ἐνέδωκεν εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐγωισμοῦ του καὶ ἐπράξε κακόν τι, φέγει ἐσαυτὸν καὶ αἰσθάνεται τύψεις συνειδήτος. Ἐὰν τούναντίον ὑπήκουσεν εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ δρθοῦ λόγου, ἐπανεῖται ἐσαυτὸν καὶ αἰσθάνεται ηθικὴν ἴκανοποίησιν. Τοῦτο προϋποθέτει διτε πάντοτε γητο ἐλεύθερος νὰ πρᾶξῃ γη νὰ μὴ πρᾶξῃ τοῦτο γη ἐκείνο. Οἱ ἀνθρωποις, ως λογικὸν ὅν, πρέπει νὰ ῥυθμίζῃ τὴν θέλησίν του σύμφωνα πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως του καὶ νὰ μὴ ἀφίνη ἐσαυτὸν νὰ σύρηται ὑπὸ τῶν τυφλῶν παθῶν γη τοῦ ἐγωισμοῦ. Εἰς τοῦτο αἰσθάνεται ἔκα-

(*) Σημ. «Αὔτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἄγθρωπον καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν τοιεὶ διαβουλίου αὐτοῦ ἐάν θέλησ, συντηρήσεις ἐντολὰς καὶ πίστιν ποιησεις· εὐδοκίας. Παρέμθηκε σοι πῦρ καὶ θύρωρ. Οὕτως ἐδὲ θέλησ ἐπενεῖς τὴν χεῖρά σου. Ἐναντι ἀνθρώπου ή ζωὴ καὶ διὸ θάνατος, καὶ διὸ ἐάν· εὐδοκήσῃ, δοθήσεται αὐτῷ».

στος ἐσωτερικῶς ὅτι είναι υπόχρεως. Ὅταν δὲ συνηθίσῃ τις νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ή θέλησίς του, οὕτως ἀσκουμένη καὶ κρατούμενη, λαμβάνει τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν διοπήν, καθὼς φέρεται πρὸς τὸ κακόν, ὅταν ἔθισῃ τις ἔκατον εἰς τὸ πράττειν τοῦτο. Τότε ή θέλησις είναι πράγματι ἴσχυρά, ὅταν ἔχλεγη ὅτι πρέπει, οὐχὶ δὲ ὅταν ὑπὸ τῶν παθῶν ἡ τοῦ ἐγωισμοῦ του σύρηται αἰχμάλωτος εἰς ὅτι δὲν πρέπει.

§ 14

Τί εἶναι καταλογισμὸς τῶν πράξεων;

Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρωπὸς είναι ὁν ἐλεύθερον καὶ πράττει οὐχὶ κατὰ βίαν καὶ ἀνάγκην, ἀλλ' ἐλευθέρως, φέρει τὴν εὐθύνην τῶν πράξεών του. Ἡ ἀπόδοσις τῆς εὐθύνης πράξεώς τινος εἰς τινα λέγεται καταλογισμὸς τῆς πράξεως. Περὶ τοῦ καταλογισμοῦ τούτου παρατηροῦμεν τὰ ἐπόμενα: 1) Ἐκεῖνο μόνον τὸ ἔργον δύναται νὰ καταλογισθῇ τινι, τὸ ὅποιον οὗτος ἐπράξειν ἐλευθέρως. Ἔὰν καὶ λάθος, τὸ ὅποιον μολ ἦτο ἀδύνατον νὰ προτίθω, ἢ ἔξαναγκασθεῖες ὅπ' ἄλλου ἔβλαψά τινα παρὰ τὴν θέλησίν μου, δὲν δύναται νὰ μολ καταλογισθῇ. 2) Ὁσφ μικρότερα ἡ ἐλευθερία, τοσοῦτον μικρότερος καὶ ὁ καταλογισμός. Τὴν ἐλευθερίαν ἔξασθενίζουσι καὶ σμικρύνουσιν ἡ ἄγνοια, ὁ φόβος, τὰ πάθη, ἡ συνήθεια. Διότι δὲν ἀγνοίᾳ εὑρισκόμενος ἡ τελῶν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου ἢ πάθους τινός, δργῆς π. χ. ἢ παρασυρόμενος ὑπὸ ἐπικρατούσης κακῆς ουνηθείας, δὲν πράττει ἐντελῶς ἐλευθέρως. 3) Ὁσφ μεγαλυτέρα ἡ ἐλευθερία, τοσοῦτον ὁ καταλογισμὸς μεγαλύτερος. Τοῦτο ἔννοεται εὐχόλως ἐκ τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρω. 4) Ὁ καταλογισμὸς εἶναι ἀνάλογος τῆς σπουδαιότητος τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένης υποχρεώσεως. Ὁ θρησκείαν π. χ. τὸν ἔκατον πατέρα ἀμαρτάνει βιαρύτερον τοῦ πράττοντος τὸ αὐτὸ ἀμάρτημα εἰς ξένον τινά. Ὁ καταλογισμὸς εἶναι ἀνάλογος τῶν δυσχερειῶν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου. Π. χ. ὁ κατατρυχόμενος ὑπὸ πενίας δημως τίμιος δεικνυόμενος ἐν τῇ διαχειρίσει ξένων χρημάτων είναι μᾶλλον ἀξιέπανος τοῦ τιμίου πλουσίου.

§ 15

Tί εἶναι ἀρετή;

Ἄρετή εἶναι η σταθερὰ γνώμη η ἔξις τοῦ πράττειν πάντοτε τὸ ἀγαθόν, δηλαδὴ διτι συμφωνεῖ πρὸς τὸν ήθικὸν νόμον, πρὸς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον, η ἀκριβῆς πλήρωσις πάντων τῶν καθηκόντων ὥμων καὶ ὁ σεβασμὸς πάντων τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων. Ἡ ἀρετὴ δῆμητ τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὸν ἀληθῆ ἀνθρωπισμόν, διότι ἀληθῆς λογικὸς ἀνθρωπὸς εἶναι ὁ μὴ κινούμενος ὑπὸ μόνον τῶν ἐπιθυμιῶν του καὶ τῶν ἐγωιστικῶν ἐνστίχων, ὅπως τὰ κτήνη, ἀλλ᾽ ἀκολουθῶν ὡς ψυχιστὸν δῦνητον τὸν λόγον καὶ τὴν συνείδησιν, τὰ ἐπιβάλλοντα αὐτῷ ὡς ψυχιστὸν ἔλατηριον τῶν πράξεών του τὸν ήθικὸν νόμον τῆς ἀγάπης. Διὸ τῆς ἀρετῆς ὑψοῦται ὁ ἀνθρωπὸς ἀπὸ τῆς ἀπλῶς σωματικῆς, κτηνῶδους ζωῆς, εἰς τὴν πνευματικήν, ήθικήν, ἀληθῶς ἀνθρωπίνην ζωήν. Ἡ ἀρετὴ, ἵνα εἶναι ἀληθῆς, πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ ἐπόμενα ἴδιωματα· 1) Πρέπει νὰ εἶναι περιληπτικὴ πάντων τῶν καθηκόντων. Διότι δὲν ἀρκεῖ τὰ μὲν τῶν καθηκόντων νὰ πράττῃ τις, τῶν δὲ νὰ ἀμελῇ· νὰ εἶναι π. χ. καλὸς πατήρ, ἀλλὰ κακὸς πολιτης. Ἡ τελεία καὶ ἀληθῆς ἀρετὴ δὲν εἶναι μονεμερής. 2) Πρέπει νὰ εἶναι ἀμετάβλητος καὶ καρτεροκαὶ. Μία ἀγαθὴ πρᾶξις ἀπαξ γενομένη δὲν συνιστᾷ ἀρετήν· αὕτη δεικνύεται πάντοτε· εἶναι τοιαύτη καὶ σήμερον καὶ αὔριον καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ· πράττεται οὐ μόνον διταν εἴκολος, ἀλλὰ καὶ διταν μεγάλαι δυσχέρειαι πρέπη νὰ ὑπερνικηθῶσιν· ὁ ἀληθῶς ἐνάρετος ἀπέκτησε τὴν ἔξιν τοῦ πράττειν τὸ ἀγαθόν καὶ εἶναι ἐνάρετος καὶ διταν πρόκειται νὰ ὑποστῇ μεγάλας ὄλικὰς ζημίας. 3) Πρέπει νὰ εἶναι ἐνεργός, νὰ δεικνύηται δηλ. δι' ἀγαθῶν ἔργων. Ἡ ἐν λόγοις ἀρετὴ οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν· τὸ νὰ λαλῇ τις ἐνθουσιωδῶς ἐνώπιον ἄλλων περὶ ἀρετῆς καὶ νὰ πλέκῃ λαμπρὰ ταύτη ἐγκώμια δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλής ἐνδειξις ἀκραιφνοῦς πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀγάπης· διότι πολλάκις καὶ φαῦλοι δμιλοῦσι περὶ

ἀρειῆς. Τὰ ἀγαθὰ λοιπὸν ἔργα εἰναι τὰ μαρτυροῦντα τὴν ἀληθῆ ἀρετήν. «Ἐὰν ἀδελφὸς ἢ ἀδελφή, λέγει δὲ Ἰάκωβος (6'15), γυμνοὶ ὑπάρχωσι καὶ λειπόμενοι ὥστε τῆς ἐφημέρου τρεφῆς, εἰπῇ δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ θερμαλνεσθε καὶ χορτάζεσθε, μηδ ὅπτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, τί τὸ ὄφελος;». 4) Πρέπει νὰ εἰναι καθαρά, δηλαδὴ νὰ γίνηται ἐκ καθαρᾶς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ὅταν η ἀρετὴ γίνηται διὰ φύσιον ἢ διὸ ὁφέλειαν ἢ διὰ δέξιαν, τότε δὲν ἔχει ἀξίαν τινά. Τότε η ἀρετὴ καταβιδάζεται εἰς μέσον ἀπλοῦν τῶν σκοπῶν ἡμῶν. Τοιαύτην ἀρετὴν δύνανται νὰ ἀσκῶσι καὶ οἱ χείριστοι τῶν ἀνθρώπων.

§ 16

Τί εἶναι κακία καὶ τίνα τὰ ἐνισχύοντα αὐτήν;

Κακία εἰναι η σταθερὰ γνώμη ἢ η ἁροπὴ πρὸς τὸ πράττειν τὰ κακόν. Ἡ κακία εἰναι τὸ δλως ἀντίθετον τῆς ἀρετῆς. Μία μόνη κακὴ πρᾶξις λέγεται ἀμαρτία. Ἡ κακία εἰναι ὑποδούλωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς ἐπιθυμίας καὶ εἰς τὸν ἔγωισμὸν καὶ ἐντελῆς ἀδιαφορία πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον. Ο κακὸς ὡς κανόνα τῶν πράξεών του ἔχει τὸ ἡδύνον τὰς αἰσθήσεις του ἢ τὸ συμφέρον ἐν γένει, κωφεύει δὲ ἐντελῶς πρὸς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἢτις ἐπιβάλλει αὐτῷ τὸ καθῆκον. Διὰ τῆς κακίας καταπίπτει τις εἰς ἀποκτήνωσιν, διότι τὰ κτήνη τὰ στερούμενα λογικοῦ κινοῦνται μόνον ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τοῦ ἐντίκτου τῆς αὐτο-συντηρήσεως. Ο ἐν κακίᾳ ζῶν ζῆ μόνον τὴν κατωτέραν, σωματικὴν ζωὴν, ἀγνοεῖ δὲ τὴν ἀνωτέραν, πνευματικὴν, ἡθικὴν ζωὴν. Τὰ κρατύνοντα τὴν κακίαν εἰναι κυρίως τέσσαρά τινα, η κακὴ ἀγωγή, η ἔλλειψις τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἡθικῆς διδασκαλίας, η κακὴ καὶ διεστραμμένη ἡθικὴ καὶ θρησκευτικὴ διδασκαλία καὶ τὰ κακὰ παραδείγματα. Η αἱ κακαὶ συναναστροφαί. Ιον Ἡ κακὴ ἀγωγὴ δύναται νὰ βλάψῃ μεγάλως τὸν ἀνθρωπὸν διέτι η ψυχὴ τοῦ παιδός εἰναι λίαν εὕπλαστος, καὶ, καθὼς πλάσ-

σεταί τις ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ, τοιούτος συνήθως γίνεται σύντῷ χρόνῳ. Ὁ παῖς μὴ ἔχων ἀνεπτυγμένην τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πράττει καθὼς βλέπει, καὶ τὰ παραδείγματα τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρός του εἰναι τὰ πρῶτα καὶ σπουδαιότατα μαθήματα τῆς ἡθικῆς, τὰ δποῖα λαμβάνει. Ὅταν λοιπὸν βλέπῃ κακὰ παραδείγματα ἐν τῷ οἰκῳ αὐτοῦ, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ διαφθαρῇ. Μάλιστα δὲ εἰναι μεγίστη ἡ ἐπιρροὴ τῆς μητρός, ὅφ' ἡς τὴν παιδαγώγησιν τελεῖ κυρίως ὁ παῖς. Διὰ τοῦτο εἰναι εὐεξήγητον. Ωτε ἀνδρῶν φημισθέντων ἐπ' ἀρετῇ αἱ μητέρες ὑπῆρξαν ἀγιώταται γυναῖκες, οἷον τοῦ Χρυσοστόμου ἡ Ἀνθούσα, τοῦ Αὐγουστίνου ἡ Μόνικα, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἡ Νόννα καὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου τοῦ Μητροπολίτου Καισαρείας ἡ Ἐμμέλεια. Τούναντίν πολλῶν περιβοήτων κακούργων αἱ μητέρες ὑπῆρξαν κακοῦργοι. Εὕτυχεὶς δοῖ εὑπνέονται ἐκ παιδικῆς ἡλικίας παρὰ τῶν μητέρων αὐτῶν τὴν εὐσέδειαν καὶ τὴν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐν γένει ἀγάπην. Σον Ἡ ἔλλειψις ἔπειτα τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἡθικῆς διδασκαλίας κρατύνει ἐν τῇ κακίᾳ. Διότι πῶς εἰναι δυνατὸν νὰ εἰναι τις εὐσεβής καὶ ἐνάρετος, δταν οὐδέποτε ἐδιδάχθη τὰ καθήκοντα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον, δταν οὐδέποτε προετράπη εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀπετράπη ἀπὸ τοῦ κακοῦ; Ἡ διδασκαλία τοῦ λαοῦ εἰναι εἰς χειρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν σχολείων. Ἡ Ἐκκλησία, εἰς ἥν κυρίως εἰναι ἀνατεθειμένη ἡ ἡθικὴ καὶ θρησκευτικὴ μόρφωσις τοῦ λαοῦ, ἔχει καθήκον μέγιστον νὰ κηρύττῃ πρὸς αὐτὸν τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἡθικὰς ἀληθείας καὶ νὰ ὁδηγῇ αὐτὸν εἰς τὴν ἀρετὴν. Καὶ ἐν τοῖς σχολείοις δὲ πρέπει νὰ θεωρηταὶ πρώτιστον μέλημα οὐχὶ ἀπλῶς ὁ πλουτισμὸς τοῦ γοῦ τῶν μαθητῶν διὰ γνώσεων, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ μόρφωσις τοῦ ἡθους αὐτῶν, τὰ δὲ μαθήματα τὰ κυρίως τείγοντα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον (τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἡθικὰ) δέον νὰ τιμῶνται ως τὰ πρώτιστα. Ὅταν ἡ Ἐκκλησία σιγᾶ, δταν τὸ κήρυγμα δὲν ἀκούηται καὶ δ λαὸς μένη θρησκευτικῶς ἀμόρφωτος, δταν τὰ σχολεῖα δὲν στηρίζωσιν εἰς τὴν εὐσέδειαν καὶ τὴν ἀρετὴν, τότε οὐδόλως παράδοξον, δτι οἱ λαοὶ διαφθείρονται καὶ ἡ

χακία θριαμβεύει. Ζον Καθώς βλάπτει ή ἔλλειψις τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, σύιως ἐπιβλαβής είναι καὶ η κακὴ η διεστραμμένη φρησκευτικὴ καὶ ηθικὴ διδασκαλία. Ἡ χειρόστη ἀλλὰ καὶ συνηθεστάτη διαστροφὴ τῆς θρησκείας είναι, δταν παρίσταται αὕτη ὡς σύνολον ἔξωτερικῶν τελετῶν καὶ ἔθιμων, δν η ἀπλὴ τήρησις νομίζεται δτι ἀρκεῖ, ἐνῷ η θρησκεία είναι η ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸ ἄγιον αὐτοῦ θέλημα, η ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς δεικνυομένη, καὶ μόνον ἔκδηλωσις τῆς ἔσωτερικῆς ταύτης εὐσεβείας είναι η λατρεία καὶ πᾶν δ.τι ὡς ἔξωτερικὸν ἔθιμον συνεδέθη μετὰ τῆς θρησκείας. Ἡ ἐκδοχὴ τῆς θρησκείας ὡς ἀπλῆς ἔξωτερικῶν τύπων συνηθείας συνεπάγεται τοῦτο τὸ μέγιστον ἀποπον, δτι πολλοὶ νομίζοντες ἔχουντος εὐσέβειας καὶ θρήσκους, διότι ἀπλῶς καὶ μηχανικῶς τοὺς τύπους τῆς θρησκείας ἔκτελοῦσιν, εἰναι ἀλλως ἀνθρώποι ἀσπλαγχνοὶ καὶ ἀδικοὶ. Οἱ ἀληθῶς εὔτερης πρώτον πρέπει νὰ δεῖξῃ τὴν εὐσέβειάν του διὰ τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας, καὶ ἔπειτα ἔχουσιν ἀξίαν αἱ προσευχαὶ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο εἰπεν δ Κύριος, δτι «Οὐχὶ δ λέγων, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ᾽ δ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. Σ', 21). Ἄλλαχοῦ δὲ λέγει η Γραφὴ ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ· «Ἐλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν» (Ωσηὴ Σ', 6, Ματθ. θ', 13), δηλ. πρὸ πάντων ζητεῖ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα φιλανθρωπίας καὶ τότε εἰναι δεκταὶ καὶ αἱ δεήσεις αὐτῶν. Τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ λησμονήσωσιν οἱ διδάσκαλοι τῆς θρησκείας. Ζον Τὰ κακὰ παραδείγματα καὶ αἱ κακαὶ συναναστρέψαι ἔννοεῖται δτι διαφθείρουσι μεγάλως τὸν ἀνθρώπον διότι τὸ παράδειγμα, λαλοῦν εὐγλωττοερον πάσης ῥήτορικῆς τέχνης, ἀσκεῖ μεγίστην ἐπιρροὴν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀπειροτέρων καὶ ἀκριτωτέρων ἀνθρώπων, οἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ διακρίνωσιν ἀφ' ἔκατῶν τὸ καλὸν τοῦ κακοῦ μιμοῦνται πᾶν δ.τι βλέπουσι παρὰ τῶν ἀλλῶν πραττόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπειροτέρων καὶ συνετωτέρων. Διότι, δταν τις ευρίσκηται πάντοτε μετὰ διεφθαρμένων,

ἀνθρώπων, οἷονει φθείρεται ἐκ τῆς μεμολυσμένης ἀτμοσφαίρας, ἐν ᾧ ζῃ. Κατὰ μικρὸν ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἀγαθόν, τὸ δοκιονβλέπει καταπατούμενον καὶ περιυδριζόμενον ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, ψυχραίνεται, ἡ εὔσέβεια ἔκλειπει, ἡ ἀρετὴ σαλεύεται καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέρχεται τὸ πλῆρες ἡθικὸν ναυάγιον. Διὰ τοῦτο λέγει δὲ Παῦλος (Α' Κορινθ. ιε', 33), κατὰ τὸν "Ἐλληνα παιητὴν Μενανδρον" «Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί· φθείρουσιν ἡθη χρήσθ' ἐμιλίαι κακαί». Ἐπειδὴ βλάπτουσιν αἱ κακαὶ συναναστροφαῖ, δέονταὶ ἀναστρέψηται τις μετὰ ἀγαθῶν καὶ τοιούτους νὰ ἔχῃ φίλους. Φιλία εἶναι ἡ ἰδιαιτέρα ἀγάπη πρὸς τινα πρόσωπα, ὡς τὰ πρετερήματα καὶ ἡ ἀρετὴ εἰλκυσαν ἡμῶν τὴν συμπάθειαν. Η φιλία ἡ στηρίζομένη σύχι εἰς τὴν ἔκτιμησιν τῶν προτερημάτων καὶ τῆς ἀρετῆς τῶν φίλων, ἀλλ' εἰς τὸ διτεῖναι ἀπλῶς εἰς ἡμᾶς εὐχάριστοι ἡ ὡρέλιμοι, εἶναι ϕευδῆς. Εἶναι μέγα εὐτύχημα τὸ ἔχειν φίλους, οἵτινες, ἐν μὲν ταῖς εὐπραγίαις γίνονται κοινωνοὶ τῆς εὐτυχίας ἡμῶν, ἐν δὲ ταῖς δυσπραγίαις παραμυθοῦσι καὶ στηρίζουσιν ἡμᾶς. 5) Τὰ αἰσχρὰ θεάματα (ἐν θεάτροις καὶ κινηματογράφοις) καὶ τὰ ἀνήθικα ἀναγνώσματα καὶ μυθιστορήματα. Τὸ καλὸν θέατρον καὶ τὸ καλὸν διεγγῆμα δὲν βλέπτουν. Τὰ κακὰ ἐμως εἶναι δηλητήριον.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΕΙΔΙΚΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΟΡΔΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ,
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΕΑΥΤΟΝ

Α'.

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

§ 17

Tί εἶναι εὐσέβεια καὶ τί λατρεία;

‘Ο γῆθικὸς νόμος ἐπιβάλλει γῆμιν ὡς πρώτιστον καθῆκον τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν (§ 5). Τὴν ἀγάπην ταύτην ὀφείλομεν πρὸς τὸν Θεόν, διότι εἶναι τὸ τελειότατον τῶν ὅντων ἢ τὸ ἄκρον ἀγαθὸν καὶ ἡ αἰτία πάντων, ἔκεινος, εἰς ὃν χρεωστοῦμεν οὐ μόνον τὴν ὕπαρξιν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ παρ’ οὓς, ὡς τῆς πηγῆς παντὸς ἀγαθοῦ, ἔχομεν καὶ πᾶν ἄλλο ἀγαθόν. Ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τὸν Θεὸν καλεῖται εὐσέβεια. Εὔσεβὴς εἶναι τις, διαν ἔχη ἀκλόνητον πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ καρδίας ἀσπάζονται τὰς περὶ Θεοῦ ἀληθείας, διαν εἶναι ἀπὸ ψυχῆς προσκεκολλημένος εἰς τὸν Θεὸν ἢ ἀγαπᾷ αὐτόν, καὶ διαν ἐν πάσῃ περιστάσει τοῦ βίου ἔχη τὴν πεποίθησίν του εἰς τὴν προστασίαν τοῦ Θεοῦ ἢ ἐλπίζῃ εἰς αὐτόν. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ εὐσεβείᾳ περιλαμβάνονται καὶ εἶναι ἔκδηλώσεις αὐτῆς ἢ πίστις, ἢ ἀγάπη (*) καὶ ἡ ἐλπὶς

(*) Σημ. Ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν ἐν εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεόν εὐσέβεια· ἐν στενωτέρᾳ κυρίᾳ ἐννοίᾳ καλοῦμεν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν τὴν κλίσιν καὶ πρωσκόλλησιν τῆς καρδίας ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν ὡς τὸ ἄκρον ἀγαθόν.

εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν προϋποθέτει τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν· διότι ὁ μὴ πιστεύων δὲν δύναται νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν· συνεπάγεται δὲ ἡ ἀγάπη τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα, διότι, ἐπειδὴ συνδεόμεθα διὰ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐννοοῦμεν, διὰ εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην ἡμῶν ἀνταποχρίνεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, ὡς ὅτος παναγάθου πατρός, ἐλπίζομεν εἰς τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ εὐσεβείᾳ περιέχεται μὲν καὶ διάφορος πρὸς τὸν Θεόν, ως τιμωρὸν τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο αἰσθημα εἶναι κατώτερον, εἶναι ἡ πρώτη βαθμὸς τῆς εὐσεβείας. ὑπὲρ ἣν ὑψοῖ τὸν ἀνθρωπὸν ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ως τὸ τελειότατον τῶν ὅντων, τὸ χρονὸν ἀγαθὸν καὶ τὴν πηγὴν παντὸς ἀγαθοῦ. «Ἡ τελεία ἀγάπη, λέγει ἡ Γραφή (Α' Ἰωάν. δ', 18), ἔξω βάλλει τὸν φόρον». Ἐν τῇ τελείᾳ εὐσεβείᾳ τὸν φόρον ἀντικαθίσταται ἡ ἀγάπη. Τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν πρέπει νὰ δεικνύωμεν ἐν δόλῳ τῷ βίῳ ἡμῶν, διστις δέον νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ γραπτὸν ἐν τῇ συνειδήσει ἔκαστου καὶ διὰ τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς Γραφῆς κηρυττόμενον. «Ολόκληρος δὲ βίος ἡμῶν πρέπει νὰ εἶναι εὐσεβής. Ὅταν δὲ τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν δεικνύωμεν καὶ διὰ λόγων ἡ προσευχῆς πρὸς τὸν Θεόν, τότε ἀποτελεῖται ἡ λατρεία.

S 18

a'. Τί εἶναι πίστις πρὸς τὸν Θεόν;

Πίστις εἰς τὸν Θεόν λέγεται ἡ ἀχλόνητος ἡμῶν πεποίθησις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ πασῶν ἐν γένει τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν. Έσαι διὰ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν καὶ διὰ τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς ὁγίας Γραφῆς εἶναι ἡμὲν γνωσταί. Ἡ πίστις ἡμῶν ἐν γένει, ἡ παραδοχὴ δηλ. ἀληθείας τινός, δύναται νὰ στηρίζηται ἡ ἀπλῶς ἐπὶ τῆς ἀξιοπιστίας καὶ τοῦ κύρους τοῦ λέγοντος αὐτήν, καὶ τότε καλεῖται ἴστορικὴ πίστις, ἡ ἐπὶ τῆς λογικότητος τῆς ἀληθείας, ἣν πιστεύομεν, τῆς συμφωνίας δηλαδὴ αὐτῆς πρὸς γνωστὰς καὶ παραδεδεγμένας ἀληθείας.

τοῦ νῦν ήμῶν, καὶ τότε λέγεται λογικὴ πίστις. Ἡ εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας πίστις εἶναι ἡμῖνα ἱστορικὴ καὶ λογική. Εἰς τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας πιστεύομεν, διότι διδάσκονται ὑπὸ ἀξιοπίστων καὶ μέγιστον κῦρος ἔχοντων ἀνδρῶν, τῶν ιερῶν συγγραφέων τῆς ἀγίας Γραφῆς. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν οἱροὶ καὶ διβίοι αὐτῶν ἡτοῖς ἄγιοις· ἀπέθανον δὲ εἰς πλειστοὺς αὐτῶν ὑπὲρ ἐκείνων, ἀτινα ἐδίδαξαν, ηδὲ ἀνάγνωστις τῶν συγγραμμάτων των, ἐπειδὴ ταῦτα περιέχουσι τὰς καθηρωτάτας καὶ ὑψίστας περὶ Θεοῦ θρησκείας καὶ ἡθικῆς ἐννοίας ἢ τὴν τελειοτάτην ἀποχάλυψιν τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας (ἢ διδασκαλία τῶν ιερῶν συγγραφέων τῆς Γραφῆς περὶ Θεοῦ καὶ ἡθικῆς ὅμοιογειται παρὸ πλήντων διτι ὑπερβάνει πᾶν διτι ἐδίδαξαν τὰ ἀλλα θρησκεύματα καὶ οἱ σοφώτατοι τῶν ἀνθρώπων πρὸ καὶ μετὰ Χριστόν), γεννᾷ ἐν ἡμῖν τὴν πίστιν, διτι βεβαίως εὔτοι ἐνεπεύσθησαν καὶ ἐφωτίσθησαν ἀνωθεν, ἐπως γράψωσι τὰ ιερὰ αὐτῶν βιβλία, διότι πᾶν διτι μέγα καὶ ὑψηλόν, πᾶν δώρημα τέλειον, εἰς τὸν Θεὸν φυσικῶ; ἀποδίδει δ ἀνθρωπος (Ιακ. α', 17). Διὰ πάντα ταῦτα ἔχομεν δικαίως πεποίθησιν εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν, εἰς τὸ κῦρος τῆς διδασκαλίας των. Δεύτερον πιστεύομεν εἰς τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας, διότι εἶναι λογικαὶ καὶ συμφωνοῦσι πρὸς τὰς γνωστὰς καὶ ὡς ἀληθεῖς ἀνεγνωρισμένας ἰδέας τοῦ νῦν ήμῶν ἡ πρόδη τὰς ἀποφάνσεις τοῦ κοινοῦ ὄγκους νοῦ καὶ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς κοινῆς ἀνθρωπίνης ήθυνῆς συνειδήσεως, ἀτινα ἐδέθησαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Πλάστου, ἵνα δηγγῶσιν ἡμᾶς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, ἐνῷ αἱ ἀντίθετοι εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας πλάναι εἶναι μωραὶ καὶ ἀνόητοι. Διότι πιστεύοντες λοι εἰς τὸν Θεὸν ὡς ποιητὴν τοῦ κόσμου καὶ πατέρα ήμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, 2ον εἰς τὴν θείαν αὐτοῦ πρόνοιαν, γῆτις κυβερνᾷ καὶ διευθύνει τὰ πάντα, 3ον εἰς τὴν πνευματικότητα τῆς ψυχῆς, 4ον εἰς τὸν προορισμὸν ήμῶν εἰς τὸ νὰ πράττωμεν τὸ ἀγαθόν, ἀγαπῶντες τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον ήμῶν, ἵνα γίνωμεν ἀξια τέχνα τοῦ οὐρανίου ήμῶν πατρὸς καὶ δμοιάσωμεν πρὸς αὐτόν, 5ον εἰς τὸν Χριστὸν ὡς σω-

τῆρα τοῦ κόσμου καὶ υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δστις κατήλλαξεν ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεόν, διὰ δὲ τῆς θρησκείας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης, ἣν ἔδρυσεν, ὡδῆγγησε τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀμαρτίας εἰς τὴν ἀληθείαν καὶ εἰς τὸν ἁγιασμὸν καὶ ἀνεμόρφωσε καὶ ἀνέπλασεν αὐτὸν θρησκευτικῶς καὶ ἡθικῶς, διὰ δὲ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνευματός τοῦ ἐμπνεύματος ἐκκλησίας του ἐνεργεῖ ἔτι καὶ νῦν τὴν ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν ἐκάστου ἡμῶν, καὶ δον εἰς τὴν μέλουσαν ζωὴν καὶ μέλλουσαν κρίσιν (καὶ αὗται εἰναὶ θεμελιώδεστεραι ἀληθείαι τοῦ Χριστιανισμοῦ) πιστεύομεν εἰς ἀληθείας εἰς ἃς ἀναγκαζόμεθα καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κοινοῦ ὑγιοῦς νοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἡθικῆς συνειδύσεως ἡμῶν. Διότι θὰ ἡτο ἄλογον νὰ παραδεχθῶμεν, δτι δὲν ὑπάρχει Θεός, ἀλλ' δτι δ κόσμος εὑτος ἐπλάσθη τυχαίως· διότι η λέξις τύχη εὐδὲν σημαίνει· καθὼς θὰ ἡτο μωρὸν νὰ ὑποθέσωμεν, δτι τυχαίως ἔγινε το χοίνικς, οὗτο μωρὸν θὰ ἡτο νὰ εἴπωμεν, δτι τυχαίως ἔγινεν δ κόσμος, δστις εἰναι μετὰ τοσαύτης σοφίας καὶ ἀρμονίας κατεσκευασμένος· καὶ η ἡθικὴ δὲ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου, η ἀποτρέπουσα ἀπὸ τῶν κακῶν, προτρέπουσα δὲ εἰς τὰ ἀγαθά, μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξίαν τοῦ Θεοῦ ὡς ἀνωτάτου καὶ δικαίου κριτοῦ.

Ομοίως ἀδύνατον νὰ δεχθῇ δ λογικὸς ἀνθρωπος, δτι δ Θεὸς πλάσας τὸν κόσμον κατέλιπεν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην καὶ δὲν προνοεῖ περὶ αὐτοῦ, διέτι τοῦτο θὰ ἀντέδαινεν εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀναγκαίως αὐτῷ ὡς τελείῳ ἀποδίδει δ ἀνθρώπινος νοῦς. Διὰ τοῦτο καὶ εἰ μέγιστοι τῶν φιλοσόφων, δ Σωκράτης π. χ. καὶ δ Πλάτων, ἐπίστευον εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν. Ἐπίσης δὲν εἰναι ἀληθές, δτι δ ἀνθρωπος εἰναι μόνον οὐλη, διότι η οὐλη δὲν σκέπτεται εὐδὲ θέλει· η νόησις καὶ η θέλησις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τὰ ιδιάζοντα αὐτῷ καὶ ἐλλείποντα ἀπὸ τῶν οὐλικῶν πραγμάτων, μαρτυρεῖσι τὴν ὑπαρξίαν ἐν αὐτῷ ψυχῆς ὡς πνευματικῆς οὐσίας. Τὰ ἄλογα ζῷα ἔχουσι στοιχειώδη τινὰ νόησιν, ἀναγκαῖαν μόνον διὰ τὸς πρώτας οωματικάς των ἀνάγκας, εὐχὶ δὲ λογικὴν οὐφηλοτέραν νόησιν, ὥστε νὰ ζητῶσι τὸς αἰτίας τῶν δυτῶν καὶ νὰ διψῶνται εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔχουσι διὰ τοῦτο ἐπιστή-

μην, καλλιτεχνίαν, ιστορίαν, θρησκείαν, ήθικήν, πολιτισμόν. Ωσαύτως δὲν είναι όρθιόν, δτι προσορισμός του ἀνθρώπου είγαι νὰ ἀπολαύῃ μόνον τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, διότι τοῦτο είναι δ προορισμὸς τῶν κτηγῶν. Ο λογικὸς ἀνθρώπος αἰσθάνεται, δτι ἔχει ἀλλογ ὑψηλότερον, πνευματικώτερον προσορισμόν, τὴν πνευματικήν του καὶ ἡθικὴν τελειοποίησιν, τὴν πραγμάτωσιν του ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἀμοίωσιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπειτα δὲν είναι ἀληθές, δτι δ **Χριστὸς** δὲν ἔσωσε τὸν κόσμον, διότι ή ἴστορία μαρτυρεῖ τούτωντίον· διότι διὰ τῆς θρησκείας του ἵησοῦ Χριστοῦ ἥλλοιώθη ἡ ἡθικὴ ὅψις του κόσμου καὶ ἀνεμορφώθη οὗτος θρησκευτικῶς καὶ ἡθικῶς· διὸ ἀυτῆς κατηργήθη ἡ εἰδωλολατρεία καὶ διεδόθη πανταχοῦ ἡ γνῶσις του ἀληθινοῦ Θεοῦ· ἔξελιπεν ἡ ἀπανθρωπία τῆς ἀρχαίας ἔθνικῆς κοινωνίας, ἢν ἐδείκνυον πρὸ πάντων τὰ θεάματα τῶν θηριομαχιῶν, καὶ τα ἡθη ἐγένοντο φιλανθρωπότερα, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἀναρίθμητα φιλανθρωπικὰ καθιερύματα τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν· ἔπαισεν ἡ δουλεία καὶ ἐκηρύχθη ἡ ἴσσητης καὶ ἀδελφότης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· ἐμετριάσθη σπουδαίως ἡ ἀκολασία του ἀρχαίου κόσμου καὶ ἐτιμήθη ἡ σωφροσύνη καὶ ὑψώθη ὁ οἰκογενειακὸς βίος. Πέντα ταῦτα δεικνύουσι τὸν Χριστὸν ἀληθῶς σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν του κόσμου. Καὶ τέλος είναι πλάνη τὸ δτι, ἃν τε ἀδικήσῃ τις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἃν τε πράξῃ ἐναρέτως, δὲν πρέπει νὰ προσδοκᾷ ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ ἡ τιμωρίαν ἡ ἀνταμοιβήν, διότι τοῦτο λέγει ἡ συνείδησις ἐκάστου δτι είναι ἀδύνατον, ὡς ἀδικον. Τότε θὰ ἡτο ἀδικος δ Θεός, δπερ είναι παράλογον. Διὰ τοῦτο οἱ μέγιστοι ἀνδρες του κόσμου ὑπῆρξαν θεοσεβεῖς (*). Μόνον δὲ δ ἀφρων κατὰ τὴν Γραφὴν λέγει, δτι δὲν ὑπάρχει Θεός. (Ψαλ. ιγ', 1). **Η ἀφροσύνη καὶ ἡ ἀσυ-**

(*) Σημ. Τότε θεμελιώδεις ἰδέας τῆς θρησκείας, τὸν Θεὸν, τὴν πρόνοιαν, τὴν πνευματικότητα τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀθανασίαν αὐτῆς παρεδέχθησαν καὶ ὑπεστήριξαν οἱ σοφάτεροι ἄνδρες του κόσμου, ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων δ Πυθαγόρας, δ Σωκράτης, δ Πλάτων, δ Ἀριστοτέλης, δ Πλούταρχος καὶ δ Κικέρων, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων δ Καρτέσιος, δ Λεϊβινίτος, δ Οὐδόλφιος, δ Κάντιος, δ Ἰακώβης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἔξοχοι φιλόσοφοι.

νειδησία ἀγει εἰς τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν, ἡ ἀληθής σοφία καὶ ἡ χρηστότης τούναγτίον ὁδηγεῖ εἰς τὴν πίστιν. Ἀφρονες καὶ ἀμαθεῖς, ἢ διεστραμμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν ἀρνοῦνται τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν καὶ τὴν πρόνοιαν, ἀνίκανοι ὅντες ἀπὸ τῆς θεωρίας τῶν τοσοῦτον πανσόφως πεποιημένων δημιουργημάτων νὰ ὑψωθῶσιν εἰς τὸν δημιουργὸν καὶ τὴν πρόνοιάν του. Ὁ ὑγιῆς νοῦς τούναντίον καὶ μάλιστα ὁ διὰ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθίους παιδείας πεφωτισμένος βλέπει παντοῦ ἐν τῇ φύσει τὸν Θεόν καὶ ἔνοει τοὺς λόγους τῆς Γραφῆς. «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δέξαν Θεοῦ, ποιησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα» (Ψαλμ. ιη', 1). Ὡςαύτως καὶ ὁ ἀσυνείδητος καὶ διεφθαρμένος ἀνθρωπος εὐχόλως ἀπιστεῖ, διότι ἐπιθυμεῖ νὰ κωφεύῃ εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς του, ἥτις κηρύγτει τὸν Θεόν ὡς ὄψιστον νομοθέτην καὶ δίκαιον κριτὴν καὶ μέλλουσαν ζωήν, ἐν ᾧ ἡ κακία θέλει τιμωρηθῆναι, ἢ δὲ ἀρετὴ θέλει ἀνταμειφθῆναι. Αἱ μεγάλαι αὗται ἀληθεῖαι τῆς συνειδήσεως ταράττουσιν αὐτὸν καὶ διὰ τοῦτο προσπαθεῖ νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὰς ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἡ ἀπιστία παρακολουθεῖ λοιπὸν τὴν ἀσυνείδησίαν καὶ τὴν διαφθοράν τούναντίον ἡ χρηστότης καὶ ἡ ἀρετὴ ἀρέσκεται εἰς τὴν πίστιν· ὁ ἐνάρετος καὶ χρηστὸς θέλει νὰ ὑπάρχῃ Θεός, νὰ ὑπάρχῃ μέλλουσα ζωή, ἵνα ὑποστηρίζηται τὸ ἀγαθὸν κατὰ τῆς κακίας καὶ ἐπὶ τέλους θριαμβεύῃ κατ' αὐτῆς. Τὰ ἐκ τῆς πίστεως καλὰ εἰναι μεγάλα. Αὕτη στηρίζει εἰς τὴν ἀρετὴν· αὕτη ἐνθαρρύνει ἡμᾶς ἐν ταῖς δυσχερείαις τοῦ βίου· αὕτη παρηγορεῖ ἡμᾶς ἐν ταῖς θλίψεσιν.

Ἔγα εἰναι ἀληθής ἡ πρὸς τὸν Θεόν πίστις, πρέπει νὰ εἰναι¹

1) **Δογμική**, δηλ. δέον νὰ πιστεύωμεν μετὰ λόγου, μὴ ἀναμηγνύοντες μετὰ τῶν ἀληθειῶν τῆς θρησκείας πράγματα ἀσχετα πρὸς αὐτὴν καὶ μὴ ἀποδεχόμενοι τυφλῶς καὶ ἀγενούς πάσης ἔξετάσεως πᾶσαν πρόληψιν καὶ δεισιδαιμονίαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας. 2) Πρέπει νὰ εἰναι σταθερά. Ὁ ἀληθῶς πιστεύων ἐμμένει πάντοτε εἰς τὰ πεποιθήσεις του καὶ ὑπερμαχεῖ αὐτῶν, χάριν δὲ αὐτῶν εἰναι ἔτοιμος τὰ πάντα νὰ

θυμιάση. Τοιαύτην σταθερότητα πίστεως εἰς τὸν Θεὸν ἔδειξαν οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες κατειώχθησαν καὶ χάριν τῆς πίστεως ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα καὶ τελευταῖον καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. 3) Ἡ πίστις πρέπει νὰ εἶναι ἐνεργὸς ἢ ζῶσα, πρέπει δηλ. νὰ μὴ περιορίζηται μόνον ἐν λόγοις, ἀλλὰ νὰ δειχνύηται καὶ διὸ ἔργων. Ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος λέγει, διτὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔχῃ ἔργα, εἶναι «νεκρά» (δ', 14), καὶ δ ἀπόστολος Παῦλος, λέγει, διτὶ ἡ πίστις πρέπει νὰ ἐνεργήται διὰ τῆς ἀγάπης, νὰ δειχνύηται δηλ. ἐνεργὸς διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης (Γαλ. ε', 6).

§ 19

β'. Τί εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη;

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβεια ἐμπερικλείει ἐν ἑαυτῇ ἐκτὸς τῆς πίστεως καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην. Ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ κλίσις τῆς καρδίας ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν, ἡ προσκόλλησις αὐτῆς εἰς αὐτὸν ὡς τὸ ἄκρον ἀγαθόν. Τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, διότι εἶναι τὸ τελείτατον τῶν ὅντων, τὸ ἄκρον ἀγαθὸν καὶ ἡ πηγὴ παντὸς ἀγαθοῦ. Διὰ τοῦτο καλεῖ ἡ ἀγία Γραφὴ τὸν Θεὸν «τέλειον» (Ματθ. ε', 48). Ὁ δὲ Ἰάκωβος διέάσκει, διτὶ «πᾶσα δύσις ἀγαθὴ κοὶ πᾶν δώργυμα τέλειον ἀνωθέν ἔστι καταβαίνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων» (α', 17). Τὸν Θεὸν ἐννοοῦντες ὡς τέλειον θεωροῦμεν αὐτὸν ὡς πρότυπον ἡμῶν κεκτημένον ἐν τελειότητι διτὶ ἡμεῖς οἱ καθ' ἑμοίωσιν αὐτοῦ πλασθέντες ἀτελῶς ἔχομεν. Ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει καλόν, ἀποδίδομεν διὰ τοῦτο εἰς τὸν Θεὸν ἐν τελειοτάτῳ βαθμῷ. Ὁ Θεὸς εἶναι ὡκεανός, ἐξ οὗ ἡμεῖς μόνον σταγόνας τινὰς ἐλάθομεν. Δύναμις, γνῶσις, ἀγαθότης, ἐξ ὧν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν, εἶναι ἐν αὐτῷ τέλεια· διὰ τοῦτο καλοῦμεν τὸν Θεὸν παντοδύναμον, παντογνώστην, πανάγαθον. Ὅτι ἐκ τῆς δυνάμεως, γνώσεως καὶ ἀγαθότητος αὐτοῦ εἶναι ἐν ἡμῖν, εἶναι ἀκτίς ἐκ τοῦ φωτὸς αὐτοῦ. Τὴν τελειότητα τοῦ Θεοῦ ἐκφράζοντες καλοῦμεν αὐτὸν καὶ τὸ καθ' ἔξοχὴν ἀγαθὸν· καλὸν

καὶ ἀληθέες· διότι τὸ θεῖον καὶ τέλειον ἐμφανίζεται ἡμῖν ἐν τῷ κόσμῳ ὑπὸ τὰς τρεῖς ταύτας μορφάς, ὡς ἀληθέες, καὶ λόγον καὶ ἀγαθόν, εἰς μὲν τὸν νοῦν ἡμῶν ὡς ἀληθέες, εἰς δὲ τὸ αἰσθημα ὡς καὶ λόγον καὶ εἰς τὴν θέλησιν ὡς ἀγαθόν. Τὰ τρία ταῦτα ἐννοοῦμεν ἐν τῷ Θεῷ ἐν τελειοτάτῳ βαθμῷ, Ἡ Ἀγαπῶντας ἀρα τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν ἐν αὐτῷ τὴν τελείαν ἀληθείαν, τὸ τέλειον θεῖον κάλλος, τὴν τελείαν ἀγαθότητα. Εἰναι τὸ δὲ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ἐμφυτὸς τῷ ἀνθρώπῳ. Καθὼς τὰ διάκαντα σώματα ἔλκονται πρὸς τὸν ἥλιον, οὕτως καὶ ζωγονοῦνται, οὕτω καὶ αἱ ψυχαὶ καὶ ἐν γένει τὰ πνεύματα διὰ τῆς ἀγάπης ἔλκονται πρὸς τὸν Θεόν, τὸ πνευματικὸν τοῦτο κέντρον τοῦ ἡθικοῦ κόσμου, παρ’ οὓς φωτίζονται καὶ λαμβάνουσι τὴν ζωήν των. Διὰ τῆς ἀγάπης ταύτης πρὸς τὸν Θεὸν ἐνούμεθα μετὰ τοῦ Θεοῦ, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· «Οἱ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ» (Α' Ἰωάν. δ', 14). Ἐν τῇ ἐνώσει δὲ ταύτῃ κοινωνοὶ γινόμενοι τοῦ ἀπείρου καὶ τελείου ἀγαθοῦ εὑρίσκομεν τὴν τελείαν ἡμῶν εὐτυχίαν καὶ μακαριότητα, ἣν δὲν δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν τὰ πεπερασμένα ἀγαθά, ὡς ἀτελῆ καὶ πρόσκαιρα. Καὶ οὕτω πληροῦται ἡ ἐσωτάτη ἀνάγκη τῆς ἡμετέρας φύσεως, ητίς αἰσθάνεται πλήρη εὐτυχίαν μόνον ἐν τῇ ἀποκτήσει τοῦ τελείου ἀγαθοῦ. Εἰς τὸ καθήκον τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν ὡς εἰς τὸ μέγιστον προτρεπόμεθα ὑπὸ τοῦ Κυρίου λέγοντος· «Ἄτῃ ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή, ἀγαπῆσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν δλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν δλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν δλῃ τῇ διανοίᾳ σου» (Ματθ. κβ', 37). «Οτι δὲ τὸ καθήκον τῆς πρὸς τὸν Θεόν ἀγάπης εἰναι πρώτιστον, εἰναι καὶ αὐτόδηλον· διότι οὐδὲν τῶν κτισμάτων, ἀσονδήποτε καὶ ἀν εἰναι τέλειον καὶ ἡμῖν εὐεργετικόν, δύναται ἐστω καὶ μακρόθεν νὰ ἐξισωθῇ κατὰ τὴν τελειότητα καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς εὐεργετικὴν ἐπιφροὴν πρὸς τὸν Θεόν.

§ 20.

Ποία ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἀληθής;

"Ινα εἰναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἀληθής, πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ ἔξης ἰδιώματα" 1) Πρέπει νὰ εἰναι εἰλικρινής. Δὲν πρέπει δηλ. νὰ εἰναι ἐπίδειξις ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν ἐν λόγοις περιωρισμένη, ἀλλ' ἀληθὲς αἰσθημα ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἐνυπάρχον. Διὰ τοῦτο δὲ Ἰωάννης παραγγέλλει λέγων: «Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ» (Α' Ἰωάν. γ', 18). 2). Πρέπει νὰ εἰναι καθάρα, δηλ. νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἐνεκα ἰδιοτελεῖας τούτων, ἀπλῶς καὶ μόνον ἐνεκα ὣν ἔχομεν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν, ἢ ἐφ³ ζσον λαμβάνομεν παρ³ αὐτοῦ ἀγαθὸν ἢ ἐλπίζομεν τοιαῦτα, ἀλλ' ἐνεκα τῆς τελειότητος αὐτοῦ. 'Ο Θεὸς εἰναι, ὡς εἰπομεν ἀνωτέρω, τὸ κατ³ ἔξοχὴν ἀγαθόν, ἢ αὐτοαγαθότης. Τὸ ἀγαθὸν δὲ ὅφελομεν νὰ ἀγαπῶμεν δι' αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. 3) Πρέπει ἀγαθὸν δὲ ὅφελομεν νὰ ἀγαπῶμεν δι' αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. 3) Πρέπει νὰ εἰναι υἱική, νὰ εἰναι δηλ. ἀγάπη, ἐποία ἀρμόζει εἰς υἱούς πρὸς πατέρα, ἀμιγής φόρου. Γίνεται ἀγαπᾶ τὸν Θεὸν ἐκεῖνος, δοτιες ἀποφεύγει νὰ πρᾶξῃ τι παρὰ τὰς ἐντολὰς καὶ τὸ ἄγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα οὐχὶ ἐκ φόρου τιμωρίας, ἀλλὰ μόνον διότι τοῦτο ἀπαρέσκει εἰς τὸν Θεόν, ἀντιδικεῖ εἰς τὸ ἄγιον αὐτοῦ θέλημα. «Φόρος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, λέγει δὲ Ἰωάννης, ἀλλ' ἢ τελεία ἀγάπης ἔξω βάλλει τὸν φόρον, δὲ φοδούμενος οὐ τετελείωται ἀνωτέρα πάσης» (Α' Ἰωάνν. δ', 18). 4) **Ἀνωτέρα πάσης ἀληθῆς ἐν τῇ ἀγάπῃ**» (Α' Ἰωάνν. δ', 18). 4) **Ἀνωτέρα πάσης ἀληθῆς ἀγάπης.** Ἐπειδὴ δὲ Θεὸς εἰναι τὸ τέλειον ἀγαθόν, διὰ τοῦτο αὐτῷ ἀνήκει καὶ ἡ ἀνωτάτη ἀγάπη. "Οστιες ὑπὲρ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶ ἄλλο τι ἐν τῷ κόσμῳ δὲν ἔχει τὴν ἀληθῆ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην. Διὰ τοῦτο ἡ ἐντολὴ λέγει: «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν δλῃ τῇ διανοίᾳ σου». 5) Πρέπει νὰ εἰναι ἐνεργὸς καὶ ἔρδος, δηλ. δχι μόνον νὰ εἰναι εἰλικρινής καὶ νὰ ὑπάρχῃ πράγματι ἐν τῇ καρδίᾳ, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν, ὥστε νὰ κανονίζῃ δλόχληρον τὸν βίον ἡμῶν, δοτιες πρέπει νὰ εἰναι σύμφωνος πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. 6) Πρέπει νὰ εἰναι σταθερὰ

καὶ καρτεροκή. Δὲν πρέπει δηλ. νὰ είναι πρόσκαιρόν τι φαινόμενον, ἀλλὰ νὰ ἐπικρατῇ πάντοτε ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν. Τοιαύτη ἡτοῖ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δοτις ἔλεγεν διτὶ ἡ τροφὴ του ἡτοῖ γὰ ποιῆτο τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν καὶ νὰ τελειώσῃ αὐτοῦ τὸ ἔργον (Ματθ. 17', 10) καὶ ἐδίδασκεν διτὶ εἰς ἀνθρώποι πρέπει γὰ εὔχωνται πάντοτε νὰ γίνεται τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς (Ματθ. 5', 10), ὑπεκινων δὲ εἰς τὸ θέλημα τοῦτο παρέδωκεν ἐσυντὸν εἰς τὸν θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν (Ματθ. 25', 39). Παραδείγματα ἀληθοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης είναι καὶ οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες ἔνεκα τῆς ἀγάπης ταύτης ὑπέστησαν τοσαῦτα κακά, ἐπὶ τέλους δὲ οἱ πλειστοι αὐτῶν καὶ αὐτὸν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην τῶν ἀποστόλων ἐκφράζει· εὐγλωττάτα δὲ Παῦλος λέγων· «Τί ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις γὰ στενοχωρία γὰ διωγμὸς γὰ λιμὸς γὰ γυμνότης γὰ κίνδυνος γὰ μάχαιρα ... ; Ἐν πᾶσι τούτοις ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Πέπεισμαι γάρ, διτὶ σύτε θάνατος σύτε ζωὴ σύτε ἀγγελοι σύτε ἀρχαι σύτε δυνάμεις σύτε ἐνεστῶτα σύτε μέλλοντα σύτε ὅψωμα σύτε βάθος σύτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Ρωμ. 7', 35, 39).

§ 21.

γ'. Τί εἶναι ἐλπὶς εἰς τὸν Θεόν;

Ἡ εὐσέβεια πρὸς τὸν Θεόν δεικνύεται οὐ μόνον διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος. Ἔλπις εἰς τὸν Θεόν είναι γὰ πεποίθησις, διτὶ δὲ Θεὸς προστατεύει ἡμᾶς ὡς φιλόστοργος πατήρ, διτὶ παρέχει ἡμῖν πᾶν διτὶ είναι ὡφέλιμον, καὶ διτὶ, ἐὰν ἀφίνη ἐνίστε νὰ δοκιμάζηται ἐν ταῖς θλίψεις τοῦ βίου τούτου γὰ ἀρετῆ, ἐν μελλούσῃ τιγὶ ζωῆς δμως θέλει ἀνταμείψει αὐτὴν τιμωρῶν τὴν κακίαν. Εἰς τὸν Θεόν ἐλπίζομεν, διότι εἴμεθα βέβαιοι, διτὶ δὲ Θεὸς ὡς πλή-

ρης ἀγάπης ὣν προνοεῖ καὶ περὶ πάντων μὲν τῶν πραγμάτων, ἵδιως δὲ περὶ τοῦ ἀνθρώπου (Ματθ. 5', 25 – 34), καὶ γνωρίζει τίνος ἔχομεν χρέαν ὡς παντογνώστης, δύναται νὰ βοηθήσῃ. ήμας ὡς παντοδύναμος καὶ θέλει νὰ βοηθήσῃ ήμας ὡς πανάγαθος. Ἡ ἐλπὶς εἰς τὸν Θεόν συνδέεται στενῶς μετὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν. Μόνον δὲ ἀρνούμενος τὴν τελευταίαν, δὲ φρονῶν μετὰ τῶν ἐπικουρείων, διὰ δὲ Θεός πλάσας τὸν κόσμον ἐγκατέλιπεν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην (πρᾶγμα παράλογον); δὲν δύναται νὰ τρέψῃ ἐλπίδα εἰς τὸν Θεόν. Τῆς ἐλπίδος ἔχομεν μεγίστην ἀνάγκην, πρὸ πάντων ἐν ταῖς θλίψεσι τοῦ βίου· διότι αὕτη ἐπιθέτει βίλσαμον ἐν τῇ ψυχῇ ήμῶν καὶ ἀνακουφίζει αὐτὴν ἀπὸ τῶν θλίψεων καὶ κρατύνει ήμας, ἐμπνέουσα τὸ αἰσθημα τῆς ὑπομονῆς. Ὁ εὔσεβης δὲ ἐλπίζων εἰς τὸν Θεόν ὑπομένει, καὶ διότι γνωρίζει, διὰ δύναται γίνεται ἐν τῷ κόσμῳ ἀνευ τῆς παραχωρήσεως τοῦ Θεοῦ, οἵτις ἀφίνει νὰ δοκιμαζώμεθα πολλάκις καὶ κρατυνώμεθα ἐν τῇ ἀρετῇ ἥτις ὡς πατήρ παιδεύει ήμας πρὸς σωφρονισμὸν ήμῶν, καὶ διότι εἶναι βέθαιος, διὰ εὐδοκοῦντος τοῦ Θεοῦ δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ παντὸς κακοῦ. Τούναντίον δὲ ἀνευ ἐλπίδος εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐγκαταλελειμμένος ἐν τοιαύταις δειναῖς περιστάσεσιν εἰς ἔχυτόν· οὐδαμόθεν δὲ προσδοκᾷ βοηθείαν, ἥτις δὲ ἀπελπισία καὶ ἡ ἀπογοήτευσις εὐχόλως καταλαμβάνουσιν αὐτόν. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ζητῶμεν νὰ ἐντοξύμενον ἐν ήμīν τὴν εἰς τὸν Θεόν ἐλπίδα· ἐνισχυόμεθα δὲ ἐν τῇ ἐλπίδι ταύτῃ, οἵταν ἀναλογιζώμεθα τὰ ἀπειρά ἀγαθά, ὣν ἀπολαύομεν παρὰ Θεοῦ καὶ ἀτινὰ μαρτυροῦσι τρανῶς τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ. Ἡ ἀληθής ἐλπὶς εἰς τὸν Θεόν εἶναι· 1) λογική, δηλ. δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν παραλόγως ἥτις νὰ ζητῶμεν παρὰ Θεοῦ πράγματα ἀδύνατα, μωρὰ καὶ ἀνάρμοστα εἰς τὸν Θεόν, οὐδὲ νὰ ἀπαιτῶμεν ἐν γένει νὰ γίνηται ἀφεύκτως πᾶν διὰ ήμεῖς ἐπιθυμοῦμεν· διότι πολλάκις τοῦτο δὲν εἶναι τὸ ἀληθές ήμῶν· συμφέρον. Διὰ τοῦτο δὲ λογικῶς ἐλπίζων εἰς τὸν Θεόν ἐλπίζει καὶ εὔχεται νὰ γίνηται πάντοτε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ τὸ αὐτοῦ (Ματθ. 15', 39). 2) Ἡ ἀληθής ἐλπὶς εἰς τὸν Θεόν πρέ-

πει νὰ είναι σταθερά καὶ καρτερική. Ἡ ἐλπὶς φαίνεται πρὸ πάντων ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ τοῖς κινδύνοις, δταν πᾶσα ἄλλη ἀνθρωπίνη ἐλπὶς ἔγκαταλείπη νῆμᾶς. Τοιαύτη σταθερὰ ἐλπὶς εἰς τὸν Θεὸν ἐνέπνεε καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀρχαίους χριστιανοὺς ἐν τοῖς μαρχαῖς καὶ ἀπανθρωποτάτοις διωγμοῖς, εὐς ὑφίσταντο παρὰ τῶν ἑθνικῶν 'Ρωμαίων.

§ 22.

α'. Τί εἶναι προσευχὴ ἢ λατρεία;

"Οταν ἔκφράζωμεν διὰ λόγων πρὸς τὸν Θεὸν τὴν ἐσωτερικὴν νῆμῶν εὐσέβειαν, λατρεύομεν αὐτὸν ἢ προσευχόμεθα. Ὁ διάλογος οὗτος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ προσευχὴ. Ἡ προσευχὴ εἶναι ἡ προσευχὴ αἰτήσεως, δταν ζητῶμέν τι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐλλείπον νῆμιν, ἢ μετανοίας, δταν ἔκφράζωμεν μεταμέλειαν δι' ἀμαρτήματος, ἀπερ ἐπράξαμεν, ἢ δοξολογίας, δταν ὑμνῶμεν τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ καὶ καθόλου τὰς θείας αὐτοῦ τελειότητας, ἃς καὶ ἡ ἐξωτερικὴ φύσις καὶ ἡ συνείδησις νῆμῶν φανεροῦσιν νῆμιν, ἢ εὐχαριστίας, δταν εὐχαριστῶμεν αὐτὸν διὰ τὰ ἀγαθά, ἀτινα ἐλάθομεν παρ' αὐτοῦ. Ἡ προσευχὴ, δι' ἣς δ ἀνθρώπος ὑψοῦται ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ τούτου κόσμου πρὸς τὸν αἰώνιον Θεὸν καὶ ἐνοῦται μετ' αὐτοῦ, εἶναι ἡ ὑψίστη πρᾶξις τοῦ ἀνθρώπου, αἱ δὲ στιγμαὶ αὐτῆς αἱ πολυτιμόταται τοῦ ἀνθρωπίου βίου. Ἡ προσευχὴ ἔχει ἀξίαν· τον δταν γίνηται μετὰ προσοχῆς, δταν δὲν βαττολογῶμεν, δὲν φλυαρῶμεν δηλ. ἀπλῶς προφέροντες τὰς λέξεις τῆς προσευχῆς χωρὶς νὰ ἔνοωμεν ἢ νὰ προσέχωμεν εἰς δσα λέγομεν. Τοιαύτη προσευχὴ δὲν εἶναι ἀληθής. Σαν. Ἡ προσευχὴ τότε εἶναι καλή καὶ τῷ Θεῷ ἀπεδεκτή, δταν γίνηται ἀπὸ καθαρᾶς καὶ φιλαδέλφου καρδίας. Διότι πῶς δύναται νὰ δεχθῇ δ Θεὸς τὴν προσευχὴν νῆμῶν καὶ νὰ συγχωρῇ τὰ ἀμαρτήματα νῆμῶν, δταν εἴμεθα πλήρεις μίσους κατὰ τῶν ἀδελφῶν νῆμῶν καὶ δταν νῆμεῖς δὲν

συγχωρώμεν τοῖς ἄλλοις τὰ πρὸς ἡμᾶς παραπτώματα αὐτῶν ; Τοῦτο ἐδίδαξεν ὁ Κύριος καὶ ἐν τῇ κυριακῇ προσευχῇ, ἐν τῇ παρακαλοῦμεν νὰ ἀφήσῃ ἡμῖν δὲ θεός τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ὑποσχόμεθα νὰ ἀφήσωμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν (Ματθ. 5', 12), καὶ ἐν τῇ παρακολοῦ τοῦ ἀνηλεοῦς δούλου, δεστις ἐνῷ δὲ κύριός του ἀφῆκεν αὐτῷ τὸ μέγα χρέος του, αὐτὸς δὲ ἐλάχιστον χρέος ἦθελε νὰ θέσῃ τὸν σύνδουλόν του εἰς τὴν φυλακήν. (Ματθ. 17', 28). Πρὸς τούτοις Ζον πρέπει προσευχόμενοι νὰ ἔχωμεν πλήρη πεποιθήσιν εἰς τὸν Θεόν καὶ νὰ εὐχώμεθα νὰ γίνηται τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ δχι τὸ ἡμέτερον. Ἡ προσευχὴ εἰναι ἀναγκαῖα οὐχὶ ἵνα καταστήσωμεν τῷ Θεῷ γνωστὰ ἔκεινα, ὡν χρείαν ἔχομεν, κατὰ τὴν πρόληψιν πολλῶν δεισιδαιμόνων· διότι ταῦτα δὲ θεός ὡς παντογνώστης γνωρίζει καλλιον ἡμῶν «οἶδε γὰρ δὲ πατήρ ὡν χρείαν ἔχομεν, λέγει ή Γραφή, πρὸ τοῦ ἡμᾶς αἰτήσαι αὐτὸν» (Ματθ. 5' 8). καθὼς οὐδὲ διότι δὲ θεός ἔχει χρείαν τῶν εὐχῶν ἡμῶν καὶ τῶν αἰνῶν, καθ' ὅσον αὐτὸς εἰναι ἀνενδεής. Ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται αἵδιοτι εἰναι ἀναγκαῖα ἐκδήλωσις τῆς εὐσεβείας ἡμῶν. Ὅταν εἰμεθα εὐσεβεῖς, εἰναι εἰς ἡμᾶς ἀνάγκη νὰ προσευχώμεθα. Διότι καθὼς ἐν γένει δὲ ἀνθρωπος πᾶν δὲ τι αἰσθάνεται ζωηρῶς ἐν τῇ καρδίᾳ του, εἴτε εὐχάριστον εἴτε δυσάρεστον αἰσθημα, ζητεῖ νὰ ἐκφράσῃ πρὸς τὰ ἔξω, οὕτως δὲ πρὸς τὸν Θεόν εὐσεβής αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ διὰ λόγων καὶ σημηάτων τὰ τὴν καρδίαν του ζωηρῶς κατέχοντα θρησκευτικὰ συγαισθήματα τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλπίδος εἰς τὸν Θεόν. Χρήζων πράγματός τινος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἴκετεύῃ τὸν πανάγαθον Θεόν υπὲρ αὐτοῦ· μετανοῶν θέλει νὰ ἐκφράσῃ αὐτῷ τὴν μετάνοιάν του· θαυμάζων τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ ή τυχῶν παρ' αὐτοῦ εὐεργετήματός τινος ἐπιθυμεῖ νὰ δοξολογήσῃ καὶ εὐχαριστήσῃ αὐτόν. Ἡ προσευχὴ τόσον ἀναγκαῖως προσέρχεται ἀπὸ τῆς εὐσεβείας καρδίας, ὥστε τὸ μὴ προσεύχεσθαι εἰναι ή ἀσφαλεστάτη ἀπόδειξις, διτι οὐδὲ εὐσέβεια ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ μὴ προσευχομένου υπάρχει. "Επειτα 6") ή προσευχὴ καὶ ἄλλως εἰ-

ναι χρήσιμος, διότι, ἂν καὶ εἶναι ἐκδήλωσις τῆς ἐσωτερικῆς εὐ-
σεβείας, ἐπιδρᾷ καὶ αὐτῇ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς εὐσεβείας καὶ
ζωγονεῖ αὐτήν· διὰ τοῦτο τὸ προσεύχεσθαι καθιστᾷ ἡμᾶς ὑ-
σεβεστέρους. Πολλάκις προσευχόμενοι ἀνευ τῆς ἀναγκαῖας προ-
παρασκευῆς εἰς τὴν προσευχήν, δι’ αὐτῆς ταύτης τῆς προσευχῆς
βλέπομεν ζωγονούμενα ἐν ἡμῖν τὰ θρησκευτικὰ οἰσθήματα καὶ,
ἐνῷ ἡρχίσαμεν ψυχροί, τελειώνομεν θερμῶς τὴν προσευχὴν ἡμῶν.
· Η προσευχὴ λοιπὸν διαθερμαίνει τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν ἢ τὴν
πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν, ἀγάπην καὶ ἐλπίδα. Τοιουτοτρόπως δὲ
γ') προσεγγίζουσα ἡμᾶς καὶ ἐνοῦσα μετὰ τοῦ ἀγέου καὶ δικαίου
Θεοῦ ἔξαγνίζει ἡμᾶς καὶ ἐμπνέει ἀποστροφὴν μὲν πρὸς τὴν ἀμαρ-
τίαν, ὡς ἀντικειμένην εἰς τὸ ἄγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα, ἀγάπην δὲ
πρὸς τὸ ἀγαθόν. ·Ἐπειτα δ') ἡ προσευχὴ στηρίζει καὶ τῶν ἀλλων
τὴν εὐσέβειαν· διότι βλέποντες ἡμᾶς προσευχομένους κινοῦνται
καὶ αὐτοὶ εἰς προσευχὴν καὶ γίνονται εὐσέβεστεροι. Διὰ τὰ ἐκ
τῆς προσευχῆς ταῦτα ἀγαθὰ προτρέπει ἡμᾶς ἡ Γραφὴ νὰ προσ-
ευχώμεθα· «Ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε», εἰπεν δ Κύριος
(Μάρκ. ιγ', 33) καὶ δ Παῦλος· «Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε»
(Καλος. δ', 2).

§ 23.

β' Τί εἶναι κοινὴ προσευχὴ καὶ τί ἔօρτη;

Οἱ χριστιανοὶ διφέλομεν οὐ μόνον κατ' ἴδιαν νὰ προσευχώ-
μεθα ἀλλὰ καὶ κοινῶς συνερχόμενοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἰς ταὺς ναοὺς
διὰ πολλοὺς λόγους. 1ον Διότι η περικόσμησις τῶν ναῶν, ἐν τοῖς
γίνονται αἱ κοινωνὶ προσευχαῖ, συντείνει εἰς θερμοτέραν προσευ-
χήν. 2ον Διότι ἐν τῇ κοινῇ ταύτῃ προσευχῇ, ἔξεγειρόμενοι καὶ
διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν ἀλλων, προσευχόμεθα θερμότερον.
3ον Διότι διὰ τῆς προσευχῆς συνδεόμεθα πάντες ἀδελφικῶς. 4ον
Διότι ἐν τῇ κοινῇ ταύτῃ πρὸς προσευχὴν συναθροίσει δίδοται
τοῖς λειτουργοῖς τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ καταληλοτάτη εὐκαί-

ρία νὰ διδάσκωμε τὸν λαὸν ἀναγνώσκοντες τὰς ἀγίας Γραφὰς καὶ ἔξηγοῦντες αὐτὰς. Πρὸς τὴν κοινὴν ταύτην προσευχὴν ἡ λατρείαν κατὰ πρῶτον λόγον, ἐπειτα δὲ καὶ πρὸς ἀνάπτουσιν ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἐκ τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν κόπων εἶναι ὥρισμέναις ἡμέραι τινές, αἱ καλούμεναι ἑορταῖ. Τοιαῦται εἶναι αἱ Κυριακαὶ, αἱ εἰς τιμὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀφιερωμέναι, καὶ αἱ λοιπαὶ ἑορταῖ, καθ' ᾧ τελοῦμεν τὴν ἀνάμυησιν μεγάλων γεγονότων, μεθ' ὧν συνδέεται ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἡ ἀγίων ἀνδρῶν, ὧν τὴν ἀγιότητα πρεσβάλλει ἡ ἐκκλησία εἰς μίμησιν τοῖς πιστοῖς. Τοιαῦται ἑορταὶ εἶναι αἱ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (τῆς γεννήσεως, τῆς βαπτίσεως, τῆς μεταμορφώσεως, τῆς σταυρώσεως, τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ), τῆς ἀγίας αὐτοῦ μητρός, τῶν ἀποστόλων, προφητῶν, μαρτύρων, πατέρων, ἁσίων καὶ λοιπῶν ἀγίων. Τὰ καθήκοντα ἡμῶν ἐν τῇ ἑορτῇ εἶναι τὰ ἐπόμενα. Α' Ὁφείλομεν κατ' αὐτὰς νὰ παριστάμεθα ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὴν ὥραν τῆς λατρείας καὶ μετὰ προθυμίας νὰ ἀκρούμεθα τῶν προσευχῶν καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐιαντία τοῦ καθήκοντος τούτου πράττουσιν ἔκεινοι οἵτινες ἢ ἂνευ αἰτίας ἀπολείπονται τῆς κοινῆς λατρείας ἢ καίπερ σωματικῶς παριστάμενοι νοερᾶς ἀποπλανῶνται εἰς ἄλλα ἀντικείμενα ἢ φλυαροῦσιν ἐν τῷ ναῷ ἢ ἀπρεπῶς προσφέρονται. Β' Ἀρίστη συνήθεια εἶναι καὶ ἐν τῷ οἴκῳ νὰ μελετῶμεν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τὰς ἀγίας Γραφὰς ἢ ἄλλο τι θρησκευτικὸν καὶ ἡθικὸν σύγγραμμα, Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη μελέτη καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἡμῶν γνώσεις θέλει διατηρεῖ καὶ πλουτίζει καὶ θέλει στηρίζει ἡμᾶς εἰς τὴν εὐσέθειαν καὶ ἀρετὴν, σώζουσα ἀπὸ τῶν ἀτεβήνων ἰδεῶν καὶ ἀπὸ τῶν φαύλων πράξειων (*). Γ' Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην

(*) Καταλλήλωτα βιβλία πρὸς θρησκευτικὰς μελέτιας εἶναι, ἐκτὸς τοῦ Εὐαγγελίου, αἱ Θρησκευτικαὶ Μελέται τοῦ Μαυροκοδάτου, τὰ Κυριακοδόμια τοῦ Θεοτόκη, αἱ Ὁμιλίαι τοῦ Λ. Μελᾶ, αἱ Μελέται τοῦ Αὐγούστου Νικολάου, αἱ Μελέται τοῦ Γκιζώτου, Μελέται Ἀ. Διομήδους Κυριακοῦ, Μελέται Ἰγνατίου Μοσχάκη, Κύγενίου ἐπιστολαὶ τοῦ Βραῆλα, Λουστάρδου λόγοι, Φλαμιμαριῶνος Ὁ Θεὸς ἐν τῷ φύσει, Σχετι-

άρμοδος εις νὰ ἀσχολώμεθα καὶ περὶ τὸ τῆς εὐποιίας ἔργα, εἰς δὲ κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας ἔνεκα τῶν ἀσχολιῶν ἡμῶν δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν πολλὴν προσοχῆν. Εὔεργεσία τις κοσμεῖ τὴν ἑορτὴν πλειότερον παντὸς ἄλλου, διότι δὲ Θεός θέλει πρὸ πάντων ἔργα φιλανθρωπίας· «Ἐλεον θέλω καὶ σὺ θυσίαν», λέγει καὶ ἡ Γραφή (Ματθ. 6', 13). Δ' Κατὰ τὰς ἑορτὰς διφείλομεν πρὸς τούτοις νὰ παύωμεν ἀπὸ τῶν συνήθων ἔργασιῶν καὶ ἀναπομόδεθα ἀπὸ τῶν κόπων ἡμῶν. Καὶ ή ἀνάπαυσις αὕτη εἶναι, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, εἰς τῶν σκοπῶν τῆς ἑορτῆς. Καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα μετὰ πολλῶν ἡμερῶν συνεχῆ ἔργασίαν ἔχουσιν ἀνάγκην ἀνέσεως, διότι ἄλλως ἐπέρχεται καταπόνησις καὶ κατάπτωσις τῶν δυνάμεων ἡμῶν. Μόνον ἔργασίαι ἀναπόφευκτοι καὶ ἐπείγουσαι ἢ χάριν φιλανθρωπικῶν σκοπῶν γινόμεναι ἐπιτρέπονται. Ἀλλως η τήρησις εἶναι ιουδαική, καθ' οὓς εἰπεν δὲ Κύριος τὸ «οὐχ δ ἀνθρωπος ἐγένετο διὰ τὸ σάββατον, ἀλλὰ τὸ σάββατον διὰ τὸν ἀνθρωπὸν» (Μάρκ. 6', 27). Δὲν πρέπει δὲ αἱ πολλαὶ ἑορταὶ νὰ γίνωνται ἡμῖν ἀφορμὴ ἀργίας, ητις σὺ μόνον σίκυομικῶς εἶναι ἐπιβλαβής, ἀλλὰ καὶ ηθικῶς διεθριωτάτη. Τινές, ἀγανακτητοί, ἐνόμισαν, διὰ κατὰ τὰς Κυριακὰς ἀπαγορεύεται πᾶν εἶδος τέρψεως. Ἄλλη ἐπειδὴ εἰς τῶν σκοπῶν τῆς ἑορτῆς εἶναι καὶ η ἀνάπαυσις ἀπὸ τῶν κόπων τῶν ἔργασιῶν ἡμῶν, αἱ δὲ τέρψεις φέρουσιν ἀνακούφισιν εἰς τε τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν, δὲν δύνανται αὕτα νὰ ἀντιδαίνωσιν εἰς τὴν ἑορτὴν. Πρέπει μόνον αἱ τέρψεις νὰ εἶναι πάντοτε καὶ ἀθῷαι καὶ μετὰ μέτρου· ἄλλως ἀκοσμοὶ σύσσι καὶ ὑπερμέτρως λαμβανόμεναι δύγνανται νὰ βλάψωσιν ἡμᾶς ηθικῶς καὶ νὰ ἔξαντλήσωσι τὰς δυνάμεις. ἐνῷ σκοποῦσι νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτάς· δὲν πρέπει δὲ νὰ κωλύωσι καὶ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἑορτῆς, δηλ. τὴν λατρείαν. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀντίθετα πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν τῶν

μαχέδου Κατὰ τοῦ ὑλισμοῦ, Σκαλτσούνη Θρησκεία καὶ ἐπιστήμη, Ψυγόλογικαὶ μελέται, Ἀρμονία χριστιανισμοῦ καὶ ἐπιστήμης τοῦ αὐτοῦ, ἡ Μίμησις τοῦ Χριστοῦ, τὸ Ἀπάνθισμα τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ οἱ Λόγοι πιστοῦ Ἀ. Διομήδους Κυριακοῦ.

έορτῶν πράττουσιν δοσοὶ κατ' αὐτὰς δὲν προσέρχονται εἰς τὴν κοινὴν λατρείαν, δοσοὶ μολύνουσιν αὐτὰς διὸ ἀναγνώσεως ἀσέμιων βιβλίων η̄ ἄλλων ἀτόπων πράξεων, δοσοὶ ἔξακολουθοῦσι τὰς συνήθεις ἐργασίας των κατ' αὐτὰς καὶ δοσοὶ παραδιδονται εἰς ἀμέτρους, ἀπρεπεῖς, ἀσέμνυσις καὶ ἀνηθίκευς η̄ ἐπιβλαβεῖς διασκεδάσεις.

§ 24 α'.

γ' Πῶς πρέπει νὰ μεταχειρίζωμεθα τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τί εἶναι ὁ ὅρκος;

Τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν δεικνύμενη καὶ δταν μεταχειρίζωμεθα ἐν πάσῃ περιστάσει μετὰ τῆς ἀνηκούγης εὐλαβείας τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ είναι τὸ ἱερώτατον τῶν ὄνομάτων· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐμπνέη ἡμῖν πάντοτε τὸν βαθύτατον σεβασμόν. Μεταχειρίζόμενοι διὰ τοῦτο κακῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἥθελομεν δειξει ἀσέβειαν πρὸς τὸν Θεόν. Τοῦτο πράττουσι πρῶτον δοσοὶ ἀνευ λόγου καὶ ἀποχρώσης αἰτίας παίζοντες ἀναφέρουσι τὸ θεῖον ὄνομα. Ὁ εἰς τοὺς ἀστεῖσμούς του ἀναμιγνύων τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δεικνύει, διὰ στερεῖται εὐσεβείας. Δεύτερον, κακῶς χρῶνται τῷ ὄνόματι τοῦ Θεοῦ δοσοὶ βλασφημοῦσιν αὐτὸ η̄ ὑδρίζουσιν αὐτὸ καὶ πᾶν ἐν γένει θεῖον καὶ ἵερόν, συνδεόμενοι μετὰ τῆς θρησκείας. Αἱ βλασφημίαι ἐλέγχουσιν ἐσχάτην ἥθικὴν ἔξαχρείωσιν καὶ τελείαν ἀποστροφὴν πρὸς τὸν Θεόν. Λαοὶ βλάσφημοι μαρτυροῦσιν, διὰ ἐλλείπεις ἀπὸ αὐτῶν πᾶν ἴχνος εὐσεβείας. Οἱ νόμοι πρέπει διὰ τοῦτο νὰ τιμωρῶσιν αὐτηρῶς τοὺς βλασφήμους. Τρίτον, μεταχειρίζονται κακῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ οἱ καταράσμενοι διὸ αὐτοῦ τοῖς ἄλλοις κακά· Η κατάρα πρὸς τοὺς ἄλλους είναι ἔχφρασις ἔχθρας καὶ μίσους πρὸς αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἀπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ δποῖον παραγγέλλει νὰ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· Ὁ Παῦλος λέγει· «εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταράσθε» ('Ρωμ. 16', 11), δ ὃ δὲ Ιάκωβος παρατηρεῖ, διὰ δὲν πρέπει διὰ τῆς αὐτῆς γλώσσης, διὸ η̄ εὐλο-

γοῦμεν τὸν Θεόν, νὰ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς καθ' ἔμοιῶσιν Θεοῦ γεγονότας (Ιακώβ. γ', 9). Ὁ δρικέουσι δὲ τὸν Θεόν καὶ ἀσεβοῦσι πρὸς αὐτὸν οἱ ἀναμιγνύοντες εἰς τὰς ἔκυτῶν κατάρας, εἰς τὰ ἔκυτῶν δηλ. πάθη κατὰ τῶν ἄλλων, τὸ σὸνομα τοῦ παναγάθου Θεοῦ. Τέταρτον τέλος, ἀνευλαβῆ χρῆσιν τοῦ δινόματος τοῦ Θεοῦ ποιοῦσιν οἱ ψευδῶς δρκιζόμενοι. "Ορκος εἶναι ή ἐπιθεβαίωσις πράγματός τινος ὡς ἀληθοῦς ή διποσχέσεως τινος δι' ἐπικλήσεως τοῦ παντογνώστου, δικαίου καὶ παντοδυνάμου Θεοῦ ὡς μάρτυρος, κριτοῦ καὶ ἀνταποδότου. 'Ο καλῶς γινόμενος δρκος ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς χριστιανούς, σταν εἶναι ἀνάγκη. "Οταν λέγῃ δ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, διε πρέπει νὰ μὴ δρκίζωνται ὅλως, ἀλλὰ νὰ ἀρκῶνται εἰς τὸ ναὶ καὶ τὸ εῦ (Ματθ. ε', 34), σκοπεῖ νὰ ἀπαγορεύσῃ οὐχὶ πάντας ἐν γένει τοὺς δρκους, ἀλλὰ τοὺς ἐπιπολαίους καὶ ἀνευ ἀνάγκης γινομένους. "Ανευ ἀνάγκης ἐν τῇ καθημερινῇ ἀναστροφῇ ήμῶν δὲν πρέπει νὰ δρκίζωμεθα, διότι τοῦτο προδίδει ἔλλειψιν τοῦ δφειλομένου σεβασμοῦ πρὸς τὸν Θεόν καὶ διότι ή τελειότης ἀπαιτεῖ νὰ εἰμεθα τοσσοῦτον εἰλικρινεῖς πρὸς ἀλλήλους καὶ νὰ ἐμπνέωμεν τοιαύτην ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, ὥστε νὰ μὴ ἔχωμεν ἀνάγκην τοῦ δρκου. "Οτι δμως ἀπολύτως δὲν ἀπαγορεύει τὸ Εὐαγγέλιον τὸν δρκον, δεικνύει τὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, δστις ὠρκίσθη ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερέως, δτε οὗτος ἀπέτεινεν αὐτῷ τοὺς λόγους, «ἔξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα εἴπῃς ήμιν, εἰ σὺ εἰ δ Χριστός» (Ματθ. κ'', 63). εἰς οὓς ἀπήντησε καταφατικῶς, εἰπών· «Σὺ εἰπας», καὶ τοῦ Παύλου, δστις πολλάκις ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του δρκίζεται, ὡς δταν λέγῃ· «Μάρτυς δ Θεὸς ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ» (Ρωμ. α' 9). 'Ο Παύλος λέγει ὅτεως, δτι δ δρκος δύναται νὰ γίνῃ ὡς πέρας πάσης ἀντιλογίας (Ἐδρ. Σ', 16). 'Ο δρκος εἶναι ἀναγκαῖος πολλάκις, ἵγα βεδαιωθώμεν περὶ τῆς ἀληθείας ή νὰ εἰμεθα βέδαιοι περὶ τινος ήμιν διδομένης διποσχέσεως. 'Ο δρκισθεὶς ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ ἐπικαλεσθεὶς τὴν θείαν τιμωρίαν καθ' ἔκυτον, ἐὰν ψευσθῇ ή παραβῇ τὴν διθεῖσαν

ὑπόσχεσίν του, πρέπει νὰ είναι πολὺ ἔξηχρειωμένος καὶ εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀσεβῆς. Ἡ πολιτεία διὰ τοῦτο δικαίως μετεχεῖ-ρίσθη πάντοτε τὸν ὄρκον, ἐπιθέλλουσα αὐτὸν ἐν τοῖς δικαστη-ρίοις εἰς τοὺς μάρτυρας καὶ τοὺς δικαστάς, καὶ ὑποχρεούσα τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς διὸ αὐτῷ εἰς εὐσυνείδητον διαχείρισιν τῆς αὐτοῖς ἀνατιθεμένης δημοσίας ὑπηρεσίας. Ὁ μάρτυς ὁρχίζεται, θεὶ θὰ εἴπῃ ἔξεταζόμενος τὴν ἀλήθειαν ἔνευ φόρου καὶ ἔνευ πάθους, δικαστῆς ἢ δικοροχος, θεὶ θὰ δικάσῃ δικαίως, δ δὲ ὑπάλληλος, θεὶ θὰ διαχειρισθῇ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ χωρίς νὰ ἀπο-θέψῃ ποτὲ εἰς τὸ ἴδιον συμφέρον καὶ τηγῶν τοὺς νόμους τῆς πατρίδος του, καὶ δικαστικῆς, θεὶ οὐδέποτε θὰ καταλίπῃ τὰς σημαίας τῆς πατρίδος του, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῶν νόμων αὐτῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς μέχρι τελεταίκς ῥινίδως τοῦ αἰματός του. Ὁ ὄρκος είναι δύο εἰδῶν, ἡ δμολογίας τῆς ἀληθίας ἢ ὑποσχέσεως. Τοὺς ὄρκους θταν δίδωμεν, ὅρείλομεν νὰ πράττωμεν τοῦτο εὐσυνείδητως. Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ βεβαιώμεν τι ὡς ἀληθές, θταν ἡ γνωρίζωμεν, θτι δὲν ἔχει σύτω τὸ πρᾶγμα, ἢ δὲν εἰμεθα βέβαιοι περὶ αὐτοῦ. Ἐπίσης δέ, οὐδέποτε πρέπει μεθ' ὄρκου νὰ ὑποσχώμεθα τι, τὸ ἐποῖον γνωρίζομεν θτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκπληρώσωμεν. Δώσαντες δὲ ἀπαξέπροκον ὑποσχέσεως ὅρείλομεν νὰ ἐκπληρώμεν εὐσυνείδητως τὰ ὑπεσχημένα. Ἡ δολιότης πρέπει νὰ είναι μικρὸν ἀφ' ἥμων. Τὸν ὄρκον παραβάνομεν, ἡ θταν ἐν γνώσει ψευδώμεθα (ψευδορχία), ἡ θταν ὑποσχώμεθα μέν, ἀλλὰ δὲν τηρῶμεν τὰ ὑπεσχημένα (ἐπιορχία). Ἡ δὲ ψευδορχία καὶ ἡ ἐπιορχία είναι ἐγκλήματα μεγάλα καὶ φοβερά, διότι δεικνύουσιν ἔλλειψιν φόρου πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ δὲ τὸν Θεόν μὴ φοβούμενος δὲν θὰ φοβηθῇ πολὺ περισσότερον τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο είναι ἀνθρωπος ἐπικινδυνότατος εἰς τὴν κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο τὰ ἐγκλήματα ταῦτα τιμωροῦνται βαρύτατα ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων. Ὁ ὄρ-κος τῆς δμολογίας ἵσχει πάντοτε. Μόνος δὲ ὁ ὄρκος τῆς ὑποσχέσεως δύναται ἐν τισι περιστάσεσι νὰ ἀπολέσῃ τὴν ἵσχυν του καὶ ὑποχρέωσιν, θταν δηλ. Ιον οἱ ὄροι, ὡφ' εὗς ἐγένετο,

ἐκλίπωσι, Σον δταν ή ἐκπλήρωσις τῶν ὑπεσχγμένων εἰναι φυσικῶς η ἡθικῶς ἀδύνατος, Ζον δταν δ λαβὼν τὴν ὑπόσχεσιν ἔκουσίως παραιτήται αὐτῆς, καὶ Τον δταν ή ἐκπλήρωσις τῆς ὑποσχέσεως δύναται νὰ ἀποδῇ εἰς ζημίαν τοῦ ἄλλου. Ἐν τῷ βίῳ ήμων εἰναι καλὸν νὰ ἀκολουθῶμεν τοὺς ἔξης κανόνας ὡς πρὸς τὸν ὅρχον.

Μὴ ὁρκίζου ἀνευ ἀνάγκης.

Ορκιζόμενος ἐν ἀνάγκῃ ὁρκίζου εὔσυνειδήτως.

Ἐν τοῖς ὅρχοις τῆς ὁμολογίας λέγε πάντοτε τὴν ἀλήθειαν.

Ἐν τοῖς ὅρχοις τῆς ὑποσχέσεως τήρει πάντοτε τὰ ὑπεσχγμένα ἀκριβῶς.

Μὴ ἀρνήσαι ὅρχον παρ' ἄλλου ἐν ἀνάγκῃ ἀπαιτούμενον.
Μόνον ἐν ἀνάγκῃ ἀπαίτει παρὰ τῶν ἄλλων ὅρχον.

§ 24 β'.

Παραδείγματα.

Τοιαύτη εἰναι ή πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη. Παραδείγματα τελείας πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης ἔχομεν πρὸ πάντων τοὺς Ἱεροὺς καὶ θεοπνεύστους ἀνδρας τῆς ἀγίας Γραφῆς, τοὺς προφήτας καὶ τοὺς ἀποστόλους, ὃν ή πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ητο θερμοτάτη καὶ ὅπ' αὐτῆς ἐμφορούμενοι ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα. Τὴν ἀγάπην ταύτην δειχνύουσι πρὸ πάντων οἱ ὥρατοι λόγοι τοῦ Παύλου, σὺς καὶ ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν «Τίς ήμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ θλίψις η στενοχωρία η διωγμὸς η λιμὸς η κίνδυνος η μάχαιρα; Πέπεισμαι γάρ δτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ, οὔτε ἀγγελοι οὔτε ἀρχαὶ οὔτε δυνάμεις, οὔτε τις κτίσις ἐτέρα δυνήσεται ήμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χοιστῷ Ἰησοῦ» (Ρωμ. η' 35). Τοιαύτη ητο καὶ ή τῶν πρώτων χριστιανῶν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ην ἔδειξαν πρὸ πάντων ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν. **Τοπ'** αὐτῶν δὲ ἐνεφορούντο καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες ἐλάμπρυναν αὐτὴν διὰ τοῦ ἀγιωτά-

του βίου των καὶ τῶν σοφωτάτων συγγραμμάτων των. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν περὶ πάντων ἐν γένει τῶν ἀγίων, ὃν τὴν μνήμην τελεῖ ἡ ἐκκλησία κατὰ τὰς ἑορτὰς αὐτῶν. Διότι καὶ αὐτῶν ὁ βίος εἶναι ἔχφρασις τελείας πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης. Πάντας τούτους ἔχοντες ὑπὸ ὄψιν πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ σπουδάζωμεν νὰ πληρώμεθα ὑπὸ τοιαύτης πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, δειχνύοντες ταύτην ἵδιας διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καθ' ἅπαντα τὸν βίον ἡμῶν.

B.

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΡΟΣ ΕΑΥΤΟΝ

§ 25.

*Τὶ εἶναι ἀγάπη πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, καὶ πῶς
διαιροῦμεν τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτούς καθήκοντα;*

Ἡ θεία εἰκὼν ἡ ἡ ἀνθρωπίνη ἀξία, ἣν τιμῶμεν ἐν τῷ πλησίον καὶ διὸ ἡν διείλομεν ἀγάπην πρὸς αὐτόν, ἐνυπάρχει καὶ ἐν ἡμῖν. Διὰ τοῦτο διείλομεν ἀγάπην πρὸς ἡμᾶς αὐτούς. Ἡ εὐαγγελικὴ ἐντολὴ, ἡ ἐπιβάλλουσα ἡμῖν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, προϋποθέτει τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς καὶ ταύτην λαμβάνει ώς μέτρον ἐκείνης, λέγουσα· «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν». Διὰ τοῦτο προτάσσομεν τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτούς καθήκοντα τῶν πρὸς τὸν πλησίον. Ἐχομεν λοιπὸν καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτούς καθήκοντα. Ἀλλ' ἵνα ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτούς ἀγάπη εἰναι ἀληθής καὶ δρθή, δέον νὰ είναι ἔλλογος καὶ δικαία. Είναι ἔλλογος, διαν αγαπῶμεν ἐν ἡμῖν διτι είναι ἀξιον ἀγάπης καὶ ἀναλόγως τῆς ἀξίας του. Τὸ πνεῦμα λ. χ. πρέπει νὰ ἀγαπῶ-

μεν πλειότερον του σώματος. Ἐλλόγως ἀγαπᾷ ἔσυτὸν δι μετριόφρων, δηλαδὴ δι μὴ ὑπερτιμῶν τὰ ἔσυτοῦ προτερήματα καὶ δμολογῶν τὰς ἐλλείψεις του, ἀλεγος τούναντίον εἶναι ή πρὸς ἔσυτὸν ἀγάπη τοῦ ἀλαζόνος καὶ ὑπερηφάνου, τοῦ ὑπερτιμῶντος τὰ προτερήματά του καὶ μὴ δμολογούοντος τὰς ἐλλείψεις του. Ἡ ἀλαζονεία εἶναι κουφότης. Διὰ τοῦτο παρέβαλον τὸν ἀλαζόνα πρὸς στάχυν κενόν, ὅρθιον ἵσταμενον, τὸν δὲ μετριόφρονα πρὸς στάχυν μεστὸν κλίνοντα πρὸς τὴν γῆν. Ἡ μετριοφροσύνη εἶναι μεγάλη ἀρετῇ, δὲν πρέπει διμως νὰ καταντᾶ μέχρις ἔξευτελισμοῦ ἡμῶν αὐτῶν· διότι πρέπει δι ἀνθρώπος νὰ διασφίῃ πάντοτε τὴν ἀξιοπρέπειάν του, μὴ δεχόμενός ποτε νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὸν οἱ ἄλλοι ως δօσολον, μηδὲ αὐτὸς νὰ καταφεύγῃ εἰς ποταπὰ μέσα χάριν τῶν συμφερόντων του, εἰς κολακείας, εἰς ἐπαιτείας, εἰς δάχρυα. Ο τοιοῦτος δὲν εἶναι μετριόφρων, ἀλλ’ εὐτελῆς χαρακτήρ. Δικαία δὲν εἶναι ή πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη, διαν μὴ προσκρούῃ εἰς τὴν πρὸς ἄλλους δφειλομένην ἀγάπην ἡμῶν. Οταν ή πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη εἶναι ἄλογος, ἀμετρος καὶ ἀδικος, τότε καταντᾶ εἰς τὴν φιλαυτίαν ἢ τὸν ἐγωισμόν. Τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καθήκοντα δυνάμεθα κατὰ τὰ πολυτιμότατα ἀγαθὰ παντὸς ἀνθρώπου, τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν, τὴν ἴδιοκτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, νὰ διαιρέσωμεν εἰς καθήκοντα ως πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν, καθήκοντα ως πρὸς τὴν τιμὴν ἡμῶν καὶ εἰς καθήκοντα ως πρὸς τὴν ἴδιοκτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν.

§ 26.

*α' Ποῖον εἶναι τὸ καθῆκον ἡμῶν
ως πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν;*

Τὸ καθῆκον ἡμῶν ως πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν εἶναι ή διατήρησις αὐτῆς. Ὁφείλομεν πᾶν δι τοῦ δύναται νὰ βλάψῃ αὐτὴν νὰ ἀποφεύγωμεν, νὰ μεταχειρίζωμεθα δὲ πᾶν μέσον νόμιμον, τὸ

δποτον δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς. Τὸ καθῆκον τοῦτο περέχεται ἐν τῇ ἐντολῇ «οὐ φονεύσεις». Καθὼς δὲν δικαιούμεθα νὰ φονεύσωμεν ἄλλον τινά, οὕτως οὐδὲν δικαιώματα ἔχομεν εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσωμεν καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν. Καθὼς δὲ φείλομεν νὰ σεβόμεθα τοὺς ἄλλους ὡς πλάσματα καὶ εἰκόνας τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τιμῶμεν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀνθρωπίνην ἀξίαν, τοις ουτοτρόπως δὲ φείλομεν νὰ σεβόμεθα τὸ θεῖον πλάσμα καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἡ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν καὶ ἐν ἡμῖν. Εἰς τὸ καθῆκον τοῦτο ἀντιθαίνει πᾶσα παραμέλησις τῆς ζωῆς ἡμῶν, πρὸ πάντων δὲ ἡ αὐτοκτονία ἡ αὐτοχειρία. Ἡ αὐτοκτονία εἰναι ἥξει απελπισμοῦ καὶ ἀηδίας τοῦ βίου αὐτοπροαίρετος κατάλυσις τῆς ιδίας ζωῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀπαλλαγῆς τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐπιβαλλομένων βαρῶν καὶ καθηκόντων. Ὁ αὐτοκτονῶν δεινόνει ἀσέβειαν πρὸς τὸν Θεόν καὶ ἀχαριστίαν· ἀσέβειαν μέν, διότι, ἐνῷ δ Θεὸς ἡθέλησε τὴν ὅπαρξίν του, αὐτὸς εἰς τὴν θείαν ταύτην θέλησιν ἀντιτασσόμενος ἀφαιρεῖ αὐτήν· ἀχαριστίαν δέ, διότι καταστρέφει μέγιστον ἀγαθόν, δπερ δ Πλάστης ἐν τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ· πρὸς δὲ τοὺς οἰκείους του καὶ τὴν πατρίδα του, οἵτινες παρ' αὐτοῦ προσεδόχων δικαιώς ἀγαθά, ἀδιαφορίαν. Πέccον γέτοντας πάσις ἐπιχηδεῖσυ τιμῆς. Τὰ ἄγοντα πρὸς τὴν αὐτοκτονίαν συνήθως είγαιοι¹⁾· Ἀκόλαστος βίος καὶ ἀσωτος. Αὐτοκτονοῦσι συνήθως ἀνθρωποι, οἵτινες παραδοθέντες τυφλῶς καὶ κτηγνωδῶς εἰς παντὸς εἶδους ἀπολαύσεις καταστρέφουσι καὶ τὴν δύνειαν καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν περιουσίαν των καὶ τέλος αἰσθάνονται γένεις ἀπελπισμόν, διότι ἀπώλεσαν τὰ μέσα, ἵνα ἔξαχολουθήσωσι τὸν πρότερον βίον των, γένεις ἀδημονίαν, τυπτόμενοι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως γένεις ἀηδίαν καὶ κόρον τοῦ βίου. Ἡ σωφρόσυνη, γένεις ἔγκρατεια καὶ δὲν ἐν τῇ ἀρετῇ ἐν γένεις βίος σφύζουσιν ἀπὸ τοῦ ἔγκλήματος τούτου, καθιστώντα τὸν βίον ἡμῶν φαιδρόν. 2) Ἀχαλίνωτα πάθη φθόνου, δρυγῆς, ζηλοτυπίας. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ συνηθίζωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ κρατῶ-

μεν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ὅρμῶν ήμῶν. 3) Δειλίᾳ πρὸς τὰ δυστυχήματα. Αἰών τὸν λόγον τοῦτον πρέπει δὲ ἀνθρωπος γὰρ ἔθιζη ἔστεν ἐν ταῖς στερήσεσι καὶ νὰ σπουδάζῃ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν γενναιοφυχίαν ἐκείνην, ἵτις θαρραλέως προσθλέπει πρὸς πᾶν δυστύχημα. Γενναιοφυχίαν ἐν ταῖς δυστυχήμασιν ἐμπνέει ἰδίως γὰρ εὔσεβεις διότι δὲ εὐσεβῆς πεποιθώς, διτὶ δὲ Θεός ως πατὴρ προνοεῖ περὶ ήμῶν καὶ διευθύνει τὰ πάντα καὶ διτὶ οὐδὲν ἄνευ τῆς θελήσεως αὐτοῦ δύναται νὰ γίνῃ, δέχεται ἀγοργύστως τὰ δυστυχήματα, ως πατρικάς τιμωρίας, καὶ ὑπομένει ἐλπίζων σωτηρίαν. Μόνον πρέπει νὰ κρίνηται ἐπιεικῶς γὰρ αὐτοκτονία, διταν προσέρχηται ἐκ διαταράξεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων. "Ἄλλως χαρακτηρίζεται δικαίως ως ἔσχατον ἔγκλημα. 'Ἄλλ' ἀνενοεῖ ἔγκλημα γὰρ ἐξ ἀηδίας καὶ ἀπελπισμοῦ ἀφαίρεσις τῆς ζωῆς ήμῶν, καὶ καθῆκον τὸ διατηρεῖν τὴν ζωήν, διάρχουσιν δημως καὶ περιστάσεις ἐν τῷ βίῳ, καθ' ἃς καθῆκον εἶναι τὸ θυσιάζειν τὴν ζωήν. Τοιαῦται περιστάσεις εἶναι· 1ον "Οταν κινδυνεύῃ διὰ τῆς διασώσεως τῆς ζωῆς ήμῶν γὰρ εστή ήμῶν. 2ον βιαζόμενος νὰ πράξῃ ἀθέμιτόν τινα πράξιν ἀπειλῶμας καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν, ὀφείλω. ἐὰν σέδωμαι τὴν ἀρετὴν γὰρ τὸν ἥθικὸν νόμον καὶ τὸ θεῖον θέλημα, νὰ προτιμήσω τὸν θάνατον. Οὕτως ἀπέθηγσκον οἱ μάρτυρες, ἵνα μὴ θυσιάσωσι τοῖς εἰδώλοις καὶ μὴ ἀρνηθῶσι τὸν ἀληθινὸν Θεόν. 2ον "Οταν γὰρ πατρὶς γὰρ γὰρ ἔκκληστα κινδυνεύωσι καὶ εἶναι ἀνάγκη διὰ τῆς θυσίας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ήμῶν νὰ διεραπίσωμεν αὐτάς. Τὸ θηρίσκειν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος δικαίως θεωρεῖται ἐνδοξότατος θάνατος διότι δὲν διάρχουσι τῷ ἀνθρώπῳ πολυτιμότερα κτήματα τῆς πίστεως καὶ πατρίδος. 3ον "Οταν γὰρ ζωὴ καὶ γὰρ τιμὴ τῶν ἀλλων, ἰδίως τῶν οἰκείων, κινδυνεύῃ. Τοσοῦτο ἀπαιτεῖ γάρ ἀληθής πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ἵτις δέον γὰρ ἐμπνεέῃ τὸν ἀληθή χριστιανόν. «Μείζονα ταύτης ἀγάπην», λέγει γάρ Γραφή, «οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάνν. 1ε').

§ 27.

β' Τί ὁφείλομεν νὰ πράττωμεν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος ἡμῶν;

Δὲν ἀρκεῖ νὰ διατηρῶμεν τὴν ζωὴν, ἀλλ᾽ ὁφείλομεν καὶ νὰ ἀναπτύσσωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰς τε σωματικὰς καὶ τὰς πνευματικὰς ἡμῶν δυνάμεις. 'Η κατ' ἀμφότερα τελειοποίησις εἰναι καθῆκον ἡμῶν. Περὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀκμῆς τοῦ σώματος ὁφείλομεν νὰ φροντίζωμεν, διότι μόνον ἀκμάζον καὶ εὗ ἔχον δύναται τοῦτο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κατάλληλον ὅργανον τῆς ψυχῆς καὶ διότι νοσοῦντος τοῦ σώματος νοσεῖ ἀναγκαῖως καὶ ἐξασθενεῖ μετ' αὐτοῦ καὶ η ψυχὴ κατὰ τὸ σοφὸν λόγιον. «*ὑγιὴς νοῦς ἐν σώματι ὑγιεῖ*» (*mens sana in corpore sano*). 'Η διατήρησις τῆς ὑγείας καὶ ισχύος τοῦ σώματος κατέρθοῦται, ἐὰν ἀποφεύγωμεν πᾶν διτού, τι δύναται νὰ βλάψῃ αὐτὴν καὶ πράττωμεν πᾶν διτού, τι δύναται νὰ ὠφελήσῃ αὐτὴν. Τὰ βλάπτοντα τὴν ὑγείαν καὶ εὐεξίαν εἰναι η ὀλιγωρία πρὸς τὴν ὑγείαν, η μαλθακότης, η τις ἐξασθενεῖς εἰσαγόντων τὸ σῶμα καθιστᾶ αὐτὸν εὐπρόσδιλητον εἰς τὰς νόσους, τὰ σφοδρὰ πάθη, τὰ δποῖα εὐκόλως συγκινοῦσι καὶ διαταράττονται τὸν σωματικὸν ὅργανον, η ἀκολασία, η τις ἐξαντλεῖ τὰς δυνάμεις, η πολυφαγία, η πολυποσία, η ὑπερβολικὴ ἐργασία η ἡ ἀργία καὶ ὀκνηρία καὶ η ἀκαθαρσία, η δεικνύουσα συγήθως καὶ ψυχῆς ἀκαθαρσίαν καὶ εὐτέλειαν. Τὰ δὲ κρατύνοντα τὴν ὑγείαν καὶ εὐεξίαν εἰναι η προσοχὴ περὶ τὴν ὑγείαν, η σκληραγγωγία καὶ ἐν γένει η ἀσκησις τοῦ σώματος, η ἐπιτυγχανομένη μάλιστα διὰ τῆς γυμναστικῆς, η ἐγκράτεια καὶ η σωφροσύνη, η ὀλιγοφαγία καὶ ὀλιγοποσία, η φιλεργία καὶ φιλοπονία, η μετὰ μέτρου καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις ἡμῶν ἀνάλογος ἐργασία καὶ η καθαριότης, η ἐλέγχουσα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ψυχῆς καθαρότητα καὶ εὐγένειαν. 'Η ἀσκησις καὶ ἐνίσχυσις τοῦ σώματος εἰναι πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἄνδρας ἀναγκαῖα, ἵνα ἀντέχωσιν εἰς τὰς βαρείας αὐτῶν ἐργασίας (ἀνθρωπος ἀσθενῶν πάντοτε εἶναι

χόννατον νὰ ἔχπληροὶ καλῶς καὶ ἀκριβῶς τὰ καθήκοντά του), καὶ ὑπηρετῶσιν· ως εὐσταλεῖς δπλίται τὴν πατρίδα των ἐν καιρῷ πολέμου. Ἀλλὰ καὶ αἱ γυναικεῖς δὲν δύνανται νὰ στερῶνται αὐτῆς, διότι καὶ αὐταὶ πρέπει νὰ δύνανται νὰ ἀντέχωσιν εἰς τοὺς κόπους τῶν οἰκιακῶν καθηγόντων αὐτῶν καὶ διότι μόνον ὑπὸ θυγατρῶν μητέρων γεννᾶνται ῥωμαλέα καὶ εὖ ἔχοντα τέκνα. Διὰ ταῦτα πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν σωμάτων αὐτῶν πρέπει νὰ ἐπιμελῶνται καὶ αἱ γυναικεῖς τῆς γυμναστικῆς, πρέπει μόνον ἡ χάριν αὐτῶν γυμναστικὴ νὰ είναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ἴδιοφυΐαν τῶν γυναικῶν. Ἐὰν παρὰ πάντα τὰ προσφυλακτικὰ μέτρα ἥθελε πάθει ἡ θυγεία ήμῶν, ὀφείλομεν νὰ μεταχειρισθῶμεν πάντα τὰ μέτρα τῆς λατρικῆς ἐπιστήμης πρὸς ἀνάρρωσιν.

§ 28.

γ' Τί ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος ήμῶν;

Τὸ πνεῦμα είναι τὸ εὐγενέστερον μέρος τοῦ ἀνθρώπου, τὸ θεῖον καὶ αἰώνιον, καθ' ὃ καὶ είκάν τοῦ Θεοῦ λέγεται. Διὰ τοῦτο ἡ περὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ φροντὶς πρέπει νὰ θεωρήσῃται πολὺ σπουδαιότερα τῆς περὶ τοῦ σώματος. Τὴν ἀπειρον ἀξίαν τῆς ψυχῆς ἐκφράζει ὁ Κύριος, λέγων· Τί ὡρελεῖται ἀνθρωπος, ἐὰν τὸν κέσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιώθῃ; (Ματθ. 15', 26). Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ πνεύματι διακρίνομεν νοῦν καὶ θέλησιν ἡ καρδίαν, ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὰ δύο ταῦτα. Ἡ τοῦ νοῦ λέγεται θεωρητικὴ ἀνάπτυξις, ἡ τῆς καρδίας σπρακτικὴ. Ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ νοῦ πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τις πᾶν ὅ, τι δύναται νὰ βλάψῃ ἡ ἀμβλύνη αὐτόν, νὰ ξητῇ δὲ ὅ, τι δύναται νὰ φωτίσῃ καὶ δέσνῃ αὐτόν. Πρὸς φωτισμὸν τοῦ νοῦ συντείνει τὰ μέγιστα ἡ παιδεία, ἡς σπουδαιότερον μέρος είναι ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡθικὴ ἐκπαίδευσις, Ἡ ἀγάπη λοιπὸν πρὸς τὴν παιδείαν, ἡ φιλομάθεια, είναι καθῆκον. Μετὰ τῆς μορφώσεως τοῦ νοῦ πρέπει νὰ συνδέηται καὶ συμβαδίζῃ πάντοτε

καὶ ἡ μόρφωσις καὶ διάπλασις τῆς καρδίας ἡ θελήσεως. Διότι πεφωτισμένος νοῦς ἀνευ χρηστῆς καρδίας καὶ θελήσεως εἰναι ἀνωφελής, ἐνίστε δὲ καὶ ἐπιθλαβής. Τὴν καρδίαν πρέπει νὰ πληρῶσιν αἰσθήματα εὐγενῆ καὶ γενναῖα, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πληγόν, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, τὰ αἰσθήματα τῆς δικαιούνγε, καὶ τῆς φιλανθρωπίας, δὲρως ἐν γένει πρὸς τὸ ἀληθές, πρὸς τὸ καλόν, πρὸς τὸ ἀγαθόν. Τότε ἔχει τις διαμεμορφωμένην καρδίαν καὶ θέλησιν. Εἰς τὴν μόρφωσιν ταύτην τῆς θελήσεως συντελεῖ τὰ μέγιστα ἡ ἐκ παιδικῆς γίλικίας καλὴ ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευσις, ἡ στήριζομένη ἐπὶ ὑγιῶν θρησκευτικῶν καὶ ἡθικῶν βάσεων. Τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν ἐμπνέει καὶ ἡ καλλιτεχνία, πρὸ πάντων ἡ μουσική· διότι τὸ καλὸν εἰναι συγγενὲς τῷ ἀγαθῷ καὶ προσεγγίζει ἡμᾶς πρὸς τοῦτο. Τὸ ἐν τῇ φύσει καλόν, ἐπειδὴ ἡ φύσις εἰναι ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπεικονίζει ἡμῖν τὰς θείας τελείστητας, εἰναι ἀπαύγασμα τοῦ θείου κάλλους, τῆς θείας ἀρμονίας. Ὁ ἀγαπῶν τὸ καλὸν ὑψώνται διὰ τοῦτο πρὸς τὸν Θεόν καὶ ἐμπνέεται ὑπὸ ἀγάπης πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ἡ τὸ ἀγαθόν. Καὶ ἀλλως δὲ ὠφελεῖ ἡ ἐνασχόλησις εἰς τὴν καλλιτεχνίαν. Τὸ καλὸν εἰναι ἀρμονία καὶ συμμετρία· διὰ τοῦτο ἡ εἰς αὐτὸν ἐνασχόλησις εἰσάγει καὶ εἰς τὰς σκέψεις καὶ διαθέσεις ἡμῶν τὴν ἀρμονίαν καὶ συμμετρίαν, διώχουσα τὴν ἀκοσμίαν καὶ ἀσχημοσύνην, καὶ εὑτως ἐξευγενίζει ἡμᾶς.

§ 29.

δ' Πῶς ὁφείλομεν νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς τιμῆς ἢ τοῦ καλοῦ ἡμῶν ὀνόματος;

Πρὸς τὴν ζωὴν πολύτιμον κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου εἰναι καὶ ἡ τιμὴ ἢ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀγαθὴ τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψις. Φρόντισον, λέγει ἡ Γραφή, περὶ δύναμας· αὐτὸν γάρ σοι διαμένει ἡ χίλιοι μεγάλοι θησαυροὶ χρυσίου (Σειράχ μα', 12). Καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ, ἀνευ τῆς τιμῆς οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν· ἐκ τῆς τιμῆς δὲ ἐξαρτᾶται καὶ πᾶσα ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ πρέσοδος ἡμῶν ἐν τῷ βίῳ· διότι τί-

δυνάμεθα νὰ πράξωμεν, διαν ὑπὸ πάντων περιφρονώμεθα καὶ θεωρώμεθα ὑποπτοι; Ἐχομεν λοιπὸν καθῆκον νὰ φροντίζωμεν περὶ αὐτῆς καὶ ὑμεν φιλότιμοι. Τῆς παρὰ τῶν ἄλλων τιμῆς ἀπολαύομεν σύχι ἐπιζητοῦντες τοὺς ἐπαίνους αὐτῶν, ἀλλὰ πράττοντες ἀξία τιμῆς, διντες εὔσεβες πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι, ἐν γένει ἐνάρετοι. Ἡ τιμὴ ἀκολουθεῖ ἀναγκαίως τὰς ἀγαθὰς πράξεις. Θπως ή σκιὰ τὰ σώματα. Ὁφείλομεν δὲ τὴν τιμὴν ἡμῶν προσδιχλομένην νὰ ὑπερασπίζωμεν· ή ὑπεράσπισις δμως αὕτη πρέπει νὰ γίνηται μετὰ μετριοπαθείας, φιλανθρωπίας καὶ δικαιοσύνης. Μονον διὰ τῆς μετριοφροσύνης καὶ μετριοπαθείας δυνάμεθα νὰ κερδήσωμεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ὑπόληψιν τῶν ἄλλων, ἐνῷ ή μεγαλαυχία καὶ ἀλαζονεία, ήτις εἰναι κουφάτης, καταστρέφει αὐτὴν. Ἀνευ τῆς μετριοφροσύνης καὶ μετριοπαθείας ή φιλοτιμία μεταβάλλεται εἰς φιλοδοξίαν. Φιλοδοξία εἰναι τὸ ζητεῖν τὴν παρ' ἄλλων τιμὴν διὰ παντὸς μέσου καὶ διὸ ἀδίκων πολλάκις καὶ ἀνηθίκων ή ἔξευτελιστικῶν πράξεων, διὰ τοῦ ϕεύδους, διὰ τῆς κολακείας, τῆς συκοφαντίας, τῆς καταθλίψεως τῶν ἄλλων. Τύπος φιλοδοξίας ήσαν οἱ Φαρισαῖοι, οἵτινες, καθὼς λέγει ή Γραφή, ἔφιλουν τὰς πρωτοκλισίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ τοὺς ἀσπαζοῦντος ἐν ταῖς ἀγροῖς, καὶ νὰ καλῶνται ῥιζῖδες ῥιζῖδες (Ματθ. 15', 6).

§ 30

Ε'. Πῶς ὁφείλομεν νὰ ἐργαζώμεθα χάριν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ νὰ διαχειριζώμεθα τὴν περιουσίαν ἡμῶν; Πῶς διασώζομεν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν;

Πρὸς τὸ ζῆν καὶ ἀναπτύσσεσθαι ἔχομεν ἀγάγκην πολλῶν μέσων. Ἐχομεν διὰ τοῦτο καθῆκον νὰ ἐργαζώμεθα πρὸς ἀπόκτησιν τῶν μέσων τούτων καὶ διατήρησιν αὐτῶν. Ἡ χρῆσις τῶν δυνάμεων ἡμῶν πρὸς πορισμὸν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων εἰναι ή ἐργασία. Ἰνα ή ἐργασία εἰναι ηθικῶς ἐπιτετραμμένη, πρέπει

πρώτον νὰ μὴ ἀντίκειται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἢ νὰ μὴ είναι ἔξευτελιστική. Πᾶσα ἐργασία, γῆτις ἥθελεν ἔξευτελίζει τὸν ἀνθρώπον καὶ ἥθελε καταβιβάζει αὐτὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν κτηνῶν, εἰναι ἀποδοκιμαστέα. Δεύτερον ἡ ἐργασία πρέπει νὰ μὴ είναι ἥθικῶς ἐπιβλαβής ἢ νὰ μὴ ἀντίκειται εἰς τὴν ἥθικήν, διότι σκοπὸς τῆς ζωῆς, ὑπὲρ ἣς γίνεται ἡ ἐργασία, είναι ἡ πνευματικὴ καὶ ἥθικὴ ἡμῶν τελειοποίησις. Ἐργαζόμενοι λοιπὸν ἐπὶ ἥθικῷ βλάβῃ ἐργαζόμεθα ἀσκόπως. «Ἐπειτα τὸ κακὸν δρεῖλομεν νὰ μησθίμεν καὶ ἀποφεύγωμεν, καὶ ἐὰν ἥθελε προσφέρει ἡμῖν ὄλικὰς ὡφελείας. Τὸ καθῆκον ὑπαγορεύει ἡμῖν τοῦτο. Τρίτον ἡ ἐργασία οὐ μόνον καθ' ἔαυτὴν δὲν πρέπει νὰ είναι ἀνήθικος, ἀλλὰ μηδὲ ἀνηθίκως καὶ ἀνευ τιμιότητος νὰ γίνηται. Σπουδάζοντες καὶ μοχθούντες, ἵνα πορισθῶμεν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, καὶ ἥθικὸν καθ' ἔαυτὸ δέργον ἐὰν ἐπαγγελώμεθα, δρεῖλομεν νὰ πράττωμεν τοῦτο ὡς τίμιοι ἀνθρώποι, μηδένα ἀδικοῦντες. Ἡ κλοπὴ καὶ πᾶσα βλάβῃ τοῦ πλησίου πρέπει νὰ είναι μακρὰν τοῦ χριστιανοῦ.»¹ «Ο κλέπτης μηκέτι κλεπτέτω», λέγει ἡ Γραφή, «μᾶλλον δὲ κοπιάτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν, ἵνα ἔχῃ μεταδούναι τοῖς χρείαν ἔχουσιν» (Ἐφεσ. δ', 28). Τέταρτον ἡ ἐργασία πρέπει νὰ είναι ἀνάλογος τῶν δυνάμεων ἡμῶν, ἵνα μὴ καταπονῇ ἡμᾶς καὶ φθείρῃ τὴν ἡμετέραν ὑγείαν. Διότι τοιαύτη ἐργασία ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, διτὶς είναι ἡ διατήρησις τῆς ζωῆς καὶ ἡ πλήρωσις τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς. Ἡ ἀργία είναι ἀμάρτημα, διότι ἀντιδιαίνει εἰς τὸ καθῆκον, τὸ ὅποιον ἔχομεν, τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς καὶ τελειοποίησεως αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δρθῶς εἶπεν ὁ Παῦλος: «Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω» (Β' Θεσσαλ. γ', 10). Είναι δὲ γνωστόν, διτὶς ἡ ἀργία ἀγει εἰς πᾶν εἰδος ἐγκλημάτων. «Ο ἀργὸς εὐκόλως κλέπτει, ἵνα ζῆσῃ, δύναται δὲ νὰ φευσθῇ, νὰ φονεύσῃ καὶ ἀλλα νὰ διαπράξῃ ἐγκλήματα ἵνα κρύψῃ τὴν κλοπήν. Ἡ ἀργία, ἐλεγον οἱ ἀρχαῖοι, είναι μήτηρ πάσης κακίας. Ἐν δὲ τῇ διαχειρίσει τῆς περιουσίας ἡμῶν δρεῖλομεν νὰ ἀποφεύγωμεν δύο κακά, τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὴν ἀσωτίαν, ἀτινα είναι ἀδικήματα καθ' ἡμῶν αὐτῶν καὶ

τῶν οἰκείων ἡμῶν, ἀσπαζόμενοι τὴν οἰκονομίαν, δαπανῶντες δηλαδὴ ἀναλόγως τῶν δυνάμεων ἡμῶν.

Οὐλιγαρχεῖς καὶ οἰκονόμοι καὶ φίλεργοι ὅντες διασφόροιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν διότι ἐπαρκοῦντες εἰς τὰς ἀνάγκας ἡμῶν δὲν θὰ ἔξαρτώμεθα ταρ' εὐδενός, δὲν θὰ φοβώμεθα κανένα καὶ θὰ δυνάμεθα νὰ εισατηρῶμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν τελείως.

Γ'

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ

§ 31

Tί εἶναι τὸ γενικὸν πρὸς τὸν πλησίον καθῆκον ἢ τί εἶναι ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον;

Ο ἡθικὸς νόμος μετὰ τὴν πρὸς τὸν Θεόν ἐπιβάλλει ἡμῖν ὡς καθῆκον καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην. Ο Κύριος ἀφοῦ εἰπεν, θτὶ τὸ «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου κτλ.» εἶναι ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή, ἐπειτα ἐπήγαγε «Δευτέρα δὲ δομία αὐτῇ» εἶναι ἡ «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν» (Ματθ. χβ', 40). Τὰ καθῆκοντα ταῦτα συνδέονται στενώτατα πρὸς ἀλληλαγά. Οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ, θτὶ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, ἐὰν μισῇ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καθὼς λέγει ὁ Ἰωάννης «Ἐάν τις εἴπῃ, θτὶ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, Φεύστης ἐστὶ καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπὸ αὐτοῦ, ἵνα δὲ ἀγαπῶν τὸν Θεόν ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ» (Α' Ἰωάν. δ', 20). Διότι πᾶς δύναται νὰ δείξῃ κάλλιον δὲνθρωπος τὴν πρὸς τὸν Θεόν ἀγάπην του, εἰμὴ ἀγαπῶν τὸ πλάσμα του Θεοῦ ἢ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἢν ἔχει ἐνώπιόν του; Εἶναι δὲ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον ἢ ἀγαθὴ ἔκεινη διάθεσις, καθ' ἣν οὐ μόνον οὐδεμίαν βλάβην ἐπιθυμοῦμεν νὰ προξενήσω-

μεν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ, εἰ δυγατὸν ἡμῖν, προθυμοποιούμεθα νὰ εὑεργετήσωμεν αὐτὸν χρείαν ἔχοντα. Ἀγαπῶμεν τὸν πλησίον, σταν εἰμεθα πρὸς αὐτὸν δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι, σταν συμπαθῶμεν πρὸς αὐτὸν καὶ χαίρωμεν μὲν ἐπὶ ταῖς εὔτυχίαις αὐτοῦ, λυπῶμεθα δὲ ἐπὶ ταῖς δυστυχίαις αὐτοῦ.

Τὸν πλησίον ἡμῶν δρείλουμεν νὰ ἀγαπῶμεν ὡς ὅμοιον ἡμῖν πλάσμα τοῦ Θεοῦ, τὸ δποῖον φέρει ἐν ἔκατῷ τὴν θείαν εἰκόνα, εἰναι λογικὸν καὶ ἐλεύθερον καὶ ἔχει τὸν προσορισμὸν νὰ τείνῃ τελειοποιούμενον νὰ δμοιάσῃ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἡ λογικὴ αὕτη φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνθρωπίνη αἰτη ἀξία πρέπει νὰ ἐμπνέη ἡμῖν σέβας καὶ ἀγάπην πρὸς αὐτόν. Πᾶς ἀνθρωπὸς δυνάμει φέρει τὴν ἀνθρωπίνην ταύτην ἀξίαν. Διὰ τοῦτο πάντα ἀνθρωπὸν δρείλω νὰ σέβωμαι καὶ νὰ ἀγαπῶ, μηδὲ ἐπ' ἐλάχιστον βλάπτων αὐτὸν ἢ κωλύων τὴν ἀνάπτυξίν του, τούναντίον δὲ εὑεργετῶν, ἐφ' ὅσον δύναμαι. Μόνον ἔταν ἀπὸ τοῦ σεβασμοῦ τούτου καὶ τῆς ἀγάπης στηγάξωσι τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα. ἡμῶν, ἔχουσιν ἀξίαν ἀλλως ἐκπληρούμενα ταῦτα ἐξ ἴδιοτελείας ἢ ἐξ ἄλλων σκοπῶν οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν. Διὰ τοῦτο λέγει δ Παῦλος, ἔτι, ἂν τις ἐκέχιητο τὰ μεγαλύτερα χαρίσματα, δι' ὃν νὰ γίνηται ὡφελιμώτατος τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐπραττε τὰ μεγαλύτερα καλὰ καὶ ἔδιε πᾶν δι', εἰχεν ὑπὲρ τῶν ἀλλων καὶ ἐθυσιάζετο ὑπὲρ αὐτῶν, ἐπραττε δὲ ταῦτα χάριν ἀλλων σκοπῶν, ἀγάπην δὲ μὴ εἰχεν, οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἰχον τὰ ἔργα του. «Ἐάν», λέγει, «ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκές ἥχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον» καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὅστε δρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι» (Α' Κορινθ. 1γ', 1—4). Ἡ ἀγάπη εἰναι ή δίδουσα τὴν ἀξίαν εἰς τὰ ἔργα ἡμῶν, εἰς δλον τὸν βίον ἡμῶν. Ἡ μεγαλυτέρα σοφία καὶ τὰ λοιπὰ χαρίσματα εἰναι οὐδὲν ἀνευ αὐτῆς. Σταγῶν ἀγάπης εἰναι χρείτων ὠκεανοῦ γνώσεων. Ἐν γένει ή Γραφὴ δίδει μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην. Ἐν τῇ μελλούσῃ χρίσει λέγει, δτι θέλουσιν ἀκούσει τῆς φωνῆς ἔκείνης «Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοι-

μασμένην όμιν βασιλείαν ἀπὸ καταδηλής κάσμου· μόνοι ἔχεινοι, οἵτινες ἔδειξαν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, οἵτινες «ἔθρεψαν τοὺς πεινῶντας, ἐπότισαν τοὺς διψῶντας, ἐνέδυσαν τοὺς γυμνούς, συνήγαγον τοὺς ἔσοντας καὶ ἐπεικέρθησαν τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ» (Ματθ. κε', 41—46). Ἀλλοτε δὲ πάλιν εἶπεν ὁ Κύριος, διὰ θύεισέλθωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ οὐχὶ οἱ λέγοντες, Κύριε, Κύριε, ἀλλὰ οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Πατερός του, τοῦ ἐν οὐρανοῖς. δηλ. οἱ δίκαιοι καὶ οἱ φιλάνθρωποι πρὸς πάντας (Ματθ. ζ', 21). Τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης δεικνύει καὶ τοῦτο, διὰ οὗ ποτε τοῦ Κυρίου ὡρίσθη ὡς τὸ μόνον ἀσφαλὲς γνώρισμα τῶν μαθητῶν του τοῦτο : «Ἐὰν ἀγάπην ἔχωσιν ἐν ἀλλήλοις» (Ιωάν. ιγ', 36). Ἡ δλη δὲ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ περιλαμβάνεται ἐν τῷ «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» (Ιωάν. ε', 17). Ὁ τὴν ἐντολὴν ταύτην τηρῶν τηρεῖ δλόκληρον τὴν χριστινικὴν ἡθικὴν διδασκαλίαν.

§ 32

Ποία εἶναι ἡ ἀληθής πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη;

«Ἡ ἀληθής πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι 1) καθολική, ἐκτείνεται δηλ. πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν ἔχομεν λοιπὸν καθήκοντα πρὸς μόνους τοὺς συγγενεῖς, τοὺς ὅμοεθνεῖς καὶ τοὺς διμοθρήσκους, ὅπως ἐνόμιζον οἱ ἀρχαῖοι ἑθνικοί, ἀλλὰ πρὸς πάντας ἀνθρώπον ἐν γένει ὡς τοιούτον. Διότι πάντες οἱ ἄνθρωποι κατατό Τὸ Εὐαγγέλιον εἴμεθα ἀδελφοί, πάντες δμοια πλάσματα τοῦ Θεοῦ, φέροντες ἐν ἡμῖν τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἢ τὴν θείαν εἰχόντα οὐδεμία ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ Ιουδαίου καὶ Ἕλληνος, δούλου καὶ ἐλευθέρου, ἄρρενος καὶ θήλεος (Γαλ. γ', 28). 2) Οὐ τοις πλησίον εἰγαι πᾶς ἀνθρώπος, ἔδειξεν ὁ Κύριος λαμπρῶς ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ Σαμαρείτου (Δουκ. ι', 33), ἐν ἥ παριστάνεται προσφερόμενος φιλανθρώπως πρὸς τὸν περιπεσόντα εἰς τοὺς λγυστὰς δξένος τοῖς Ιουδαίοις Σαμαρείτης, πρὸς ὃν οἱ Ιουδαίοι ἐνόμιζον

ὅτι οὐδὲν εἶχον καθῆκον. 2) Ἡ ἀληθῆς ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον εἶναι ἡ ἐκτεινομένη μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἔχθρῶν, πρὸς οὓς ὁ φειλόμεν νὰ εἰμεθα γενναῖοι καὶ νὰ δειχνύωμεν αὐτοῖς ὡς καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν, ἀμνησικακοῦντες αὐτοῖς καὶ ἀνεξίκαχοι δειχνύσμενοι. Καὶ τὸν ἔχθρόν μου δὲν πρέπει νὰ ἀδικῶ καὶ τὸν ἔχθρόν μου πάσχοντα δφείλω νὰ εὐεργετῶ. Τοτε ἔχω τὴν τελείαν χριστιανικὴν ἀγάπην. «Ἄγαπᾶτε τοὺς ἔχθροὺς ὑμῶν», παραγγέλλει ὅγητῶς τὸ Εὐαγγέλιον (Ματθ. ε', 44). Διότι, ἐὰν εἰ ἄλλοι παραβάνωσι τὸν ἥθικὸν νόμον πρὸς ἡμᾶς καὶ εἶναι ἀδικοι καὶ σκληροὶ πρὸς ἡμᾶς, δὲν εἶναι τοῦτο λόγος, ἵνα καὶ ἡμεῖς παραβῶμεν αὐτὸν πρὸς αὐτούς. Ἐάν τις π. χ. συκοφαντῇ ἡμᾶς, δὲν δικαιούμεθα διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς νὰ συκοφαντῶμεν αὐτόν. Τῆς πρὸς τοὺς ἔχθροὺς ἀμνησικίας ἀριστεῖν παράδειγμα ἔχομεν αὐτὸν τὸν Κύριον, διὰ τὸν πρεσβότην Ἰούδαν προσερχόμενον μετὰ στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν, ἵνα συλλάβῃ αὐτόν, δὲν ἀπειτράψῃ οὐδὲ ἐπειτίμησε διὰ τὴν ἀχαριστίαν, ἀλλ᾽ ἀπέτεινε πρὸς αὐτὸν τοὺς πλήρεις γαλήνης καὶ ἀνεξίκακίας λέγας· «Ἐταίρε, ἐφ' ω πάρει;» Φίλε, πρὸς τί ἥλθες; Μὲ φίλημα μὲ προσίδεις; (Ματθ. γε', 50). Σταυρούμενος δὲ δὲν ἔδειξεν οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἔχοντος δυσμενείας πρὸς τοὺς σταυρωτάς του, τούναντίον ἀνεξίκακος γῆγετο ὑπὲρ αὐτῶν λέγων· «Πάτερ, ἀφες αὐτοῖς οὐ γὰρ εἰδασι τί ποιεούσι». (Διονυ. κγ', 24). Τοιαύτην ἀνεξίκακίαν πρὸς τοὺς ἔχθρούς ἔδειξαν καὶ εἰ ἀπόστολοι καὶ εἰ μαθηταὶ αὐτῶν. Οὕτως ἀποθύσκων δι πρωτεμάρτυς Στέφανος ἔλεγεν ὑπὲρ τῶν λιθοβολούντων αὐτόν· «Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην», δηλ. μὴ λάθῃς ὅπ' ὅψιν τὴν ἀμαρτίαν των ταύτην (Πράξ. ζ', 60). 3) Ἡ πρὸς τὸν πλήσιον ἀγάπη πρέπει νὰ εἶναι εἰλικρινής. Πρέπει δηλ. ἀπὸ καρδίας νὰ αἰσθανώμεθα τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον καὶ νὰ μὴ εἶναι φαρισαϊκὴ μόνον ἐπίδειξις αὐτῆς. Τὸ ἐλεεῖν π. χ. ἐπιδείξεως χάριν, οὐχὶ δὲ ἐξ εἰκόνος ἀληθούς πρὸς τὸν πάσχοντα, δὲν εἶναι ἔνδειξις ἀληθούς ἀγάπης. Διὰ τοῦτο εἴπεν δοκός Κύριος, διει, διαταν ποιῶμεν ἐλεημοσύνην, δὲν πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἡ ἀρι-

στερά χείρ τί ποιει ή δεξιά (Ματθ. 5', 3), δηλ. δέον νὰ ἀγνοῶσιν αὐτὴν καὶ αὗτοι οἱ οἰκειότεροι ἡμῶν. 4) Πρέπει νὰ εἰναι ἔνεργος, νὰ δεικνύῃται δηλ. δι' ἔργων καὶ νὰ μὴ περιορίζηται ἐν λόγοις. «Ος ἀν ἔχη τὸν βίον τοῦ κόσμου», λέγει δ Ἰωάννης, «καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρεῖαν ἔχοντα καὶ κλείη τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ, πῶς η ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ» (Α' Ἰωάνν. γ', 17). 5) Δικαία Πᾶσα μεροληψία η προσωποληψία εἰναι μακρὰν τῆς ἀληθοῦς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Οὐδέποτε πρέπει νὰ εὐεργετῇ τίς τινα, ἵνα ἀδικήσῃ ἄλλον· δὲν πρέπει δὲ νὰ παραλείπῃ τις τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τῆς δικαιοσύνης χάριν τῶν καθηκόντων τῆς εὐεργεσίας. Πρῶτον λ. χ. πρέπει νὰ μὴ ἀρνῶμαι νὰ πληρώσω τὰ χρέη μου καὶ ἔπειτα νὰ θέλω νὰ ποιῶ γενναίας εὐποίιας. 6) Συνετή. Πρέπει δηλ. νὰ δεικνύωμεν ἀγάπην καὶ εὐεργετῶμεν ἀναλόγως τῆς δξίας τῶν προσώπων καὶ τῆς χρείας αὐτῶν. Δὲν πρέπει νὰ παραμελῶμεν τῶν οἰκείων, ἵνα εὐεργετῶμεν ἄλλους· δὲν πρέπει νὰ ἀφίνωμεν ἀδιοθήτους τοὺς μεγίστην χρεῖαν ἔχοντας, ἵνα εὐεργετήσωμεν τοὺς ητον ἐνδεεῖς· δὲν πρέπει νὰ βοηθῶμεν τοιούτους, οἵτινες ἐκ τῆς βοηθείας ἡμῶν ἥδυναντο νὰ γίνωσιν ὀκνηρούς καὶ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν ἀργίαν. 7) Καρτερική. Δέον δηλ. νὰ βοηθῶμεν τὸν πλησίον καὶ ὅταν, παρουσιάζομένης ἀνάγκης, ἀπαιτήται νὰ ὑποστῶμεν θυσίας. «Οταν ἐπίκειται ἀνάγκη, ὅταν διατρέχῃ κίνδυνον ἡ ζωὴ η ἡ τιμὴ τοῦ ἄλλου, δρείλομεν νὰ διακινδυνεύσωμεν καὶ αὐτὴν ἡμῶν τὴν ζωὴν. 8) Σταθερά. Δέον δηλ. νὰ μὴ εἰναι εὑμετάβλητος· δὲν πρέπει δὲ μὲν νὰ δεικνυώμεθα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι, ἀλλοτε δὲ ἀδίκοι καὶ ἀσπλαγχνοί. Ἡ ἀληθής ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον εἰναι διαρκής καὶ μένει πάντοτε η αὐτή. Τέλος 9) η ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον εἰναι καθαρά, δηλ. πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν αὐτὸν μόνον ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνην δξίαν, οὐχὶ δὲ ἐκ συμφέροντος η πρὸς ἐπίδειξιν η δι' ἄλλου τοιούτον λόγον. Τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα

ἐκθέτομεν κατωτέρω διαιροῦντες εἰς δύο τάξεις, εἰς καθήκοντα ἀτομικά, ώς ἀναφερόμενα εἰς Ἑν ἀτομον, καὶ εἰς κοινωνικά, ώς ἀναφερόμενα εἰς δύμάδας ἢ δλοκλήρους κοινωνίας (οἰκογένειαν, πολιτείαν, ἐκκλησίαν).

§ 33

Α' Ἀτομικὰ καθήκοντα.

α' Πῶς ὁφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν τοῦ πλησίου;

Ἐκ τοῦ γενικοῦ καθήκοντος τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης πηγάζει τὸ καθῆκον νὰ σεβόμεθα πάντα τὰ ἀγαθὰ τοῦ πλησίου. Τὰ κυριώτατα δὲ ἀγαθὰ τοῦ πλησίου εἰναι: ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ ἡ περιουσία καὶ ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ. Ὁ φείλομεν λοιπὸν πρῶτον νὰ σεβόμεθα τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ὁ ἀνθρωπος δὲ πλάσμα τοῦ Θεοῦ καὶ ὃν λογικὸν πρέπει νὰ εἰναι: ἡμῖν σεβαστός. Τὴν ζωὴν αὐτοῦ προσθάλλοντες ἀσεδοῦμεν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν καὶ δεικνύομεν ἀσέθειαν πρὸς τὸν Θεόν, οὖτεος καταστρέφομεν τὸ κάλλιστον πλάσμα. Διὰ τοῦτο αὔστηρῶς ἀπαγορεύει ἡ Γραφὴ τὸν φόνον λέγουσα: Οὐ φονεύσεις» ('Εξόδ. α'), Ὁ φόνος δύναται νὰ προσγίνη εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, εἴτε διὰ τῆς βίας εἴτε διὰ τοῦ δόλου, εἴτε διὰ τῆς ἴδιας χειρὸς εἴτε διὰ ξένης. Εἰς πάντα ταῦτα τὰ εἰδή τοῦ φόνου ὑπάρχει εὐθύνη πάντοτε. Μόνον δὲ ἀκούσιως φονεύσας τινὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ φονεύς· διότι δὲ φόνος προϋποθέτει πάντοτε κακὴν πρόθεσιν. Ὁ ἔκ λάθους ἢ ἀκούσιος φόνος τότε μόνον εὐθύνει, διὰν τὸ λάθος ἢ το ἀσύγγνωστον. Ὁ φόνος εἰναι ἐν τῶν μεγίστων ἐγκλημάτων, διότι ἐκτὸς τοῦ δια εἰναι καταφρόνησις πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν καὶ ἀσέθεια πρὸς τὸν Θεόν καὶ αἱρει πᾶσαν δικαιοσύνην, ἐπάγει καὶ μεγάλας ζημιας εἰς ταὺς οἰκείους τοῦ φονευθέντος καὶ πολλάκις εἰς δλόκληρον τὴν κοινωνίαν, διὰν δὲ φονευθεὶς ἢ το χρήσιμος ἀνήρ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πολιτεία αὔστηρῶς ταῦ

φονέα, καὶ αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως ἔγεικα τοῦ τοιούτου κακουργήματος εἰναι μέγισται. Οἱ βαθμὸς τοῦ ἐγχλήματος πρέπει νὰ κρίνηται ἀναλόγως τῆς δξίας τοῦ φονευθέντος, τοῦ σκοποῦ τοῦ φόνου, τῶν ἀφορμῶν, τοῦ τρόπου τοῦ φόνου καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς συνειδήσεών, μεθ' ἣς ἐπράχθη (διπὸς παιδός, παρ' ϕήση συνείδησις δὲν εἶναι ἀνεπιτυγμένη, διαπραχθεὶς φόνος ἢ ὑπὸ ἀνθρώπου ἐν τελείᾳ μέθη διατελούντος δὲν εὑθύνει πολὺ, οὐδόλως δὲ διπὸς παράφρονος). Ἡ ἐκ τοῦ φόνου εὐθύνη ἐκλείπει, διταν τις ἐν ἀμύνῃ διατελῶν, δηλ. ὑπερασπίζων τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν προσδαλλομένην ὑπὸ ἄλλου, φονεύην αὐτόν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ἐὰν ἐπέλθῃ θάνατος τοῦ προσδάλλοντος, αἴτις τοῦ θανάτου εἶναι αὐτὸς εὑτος. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως τῆς ἀμύνης ἡ γῆθικὴ τελειότης ἀπαιτεῖ νὰ προσπαθήσῃ τις ὅσον τὸ δυνατὸν νὰ ἀποφύγῃ φόνον ἀνθρώπου, προσπαθῶν νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν κίνδυνον διὰ παντὸς ἄλλου μέσου. Καὶ ἐν τῷ ὑπὲρ πατρίδος πολέμῳ ἡ ἐκ τῶν φόνων εὐθύνη ἐκλείπει, διότι καὶ διπόλεμος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀμυνα τοῦ ἔλου ἔθνους κατὰ ἔξωτερικῶν ἔχθρῶν ἀπειλούντων τὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ οἱ πολέμοι, καὶ αὐτοὶ οἱ δίκαιοι, πρέπει νὰ θεωρῶνται, διτι εἶναι ἀναγκαῖα κακὰ καὶ πρέπει νὰ εὕχηται τις νὰ παύσωσιν ἀπὸ τοῦ κόσμου. Οἱ ἀδικοὶ πόλεμοι μάλιστα πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς βαρύτατα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἐγκλήματα.. Εἰς τοὺς ἐνόχους βαρυτάτων κακουργημάτων, εἰον. λγοτάς, πειρατάς, φονεῖς ἐκ προμελέτης, δικαίοισται κατὰ τὴν Γραφὴν ἡ πολιτεία ἀμυνομένη (‘Ρωμ. 1γ’, 6) νὰ ἐπιβάλλῃ θανατικὴν ποινήν, δπως ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ θανατικὴ ποινὴ θὰ εἶναι φιλάνθρωπον νὰ καταργηθῇ, δπου ἐκ τῆς καταργήσεως αὐτῆς δὲν θὰ ἐβλάπιτο ἡ κοινωνία, δπου δηλ. θὰ ἥτο βέβαιον, διτι οἱ ἀσφαλῶς πεφυλαχισμένοι κακούργοι θὰ μένωσι διὰ παντὸς ἀδλαβεῖς εἰς τὴν κοινωνίαν, καὶ διτι ἡ κατάργησις τῆς θανατικῆς ποινῆς δὲν θὰ ἐθράσυνε τοὺς κακούργους περισσότερον. Ἀλλως ἡ ἀπερίσκεπτος κατάργησις τῆς θανατικῆς ποινῆς δύναται μεγάλως νὰ βλάψῃ τὰς κοινωνίας καὶ νὰ γίνῃ ἀφορ-

μή, ώστε νὰ κορυφωθῶσι τὰ ἐγκλήματα. Καὶ ὅπου δὲ μένει ισχύουσα ἡ θανατικὴ ποινή, ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία ἀπαιτεῖ ἡ ἔκτελεσις νὰ μὴ εἰναι ἀπάνθρωπος. Αἱ βόσανοι καταδικάζονται ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς φιλανθρωπίας. Ὁ ἐν μονομαχίᾳ φόνος δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ώς ἀληθής φόνος, φέρων εὐθύνην, ώς κακούργημα. Διότι, ἐάν μὲν δὲ φρονεὺς εἰναι δὲ προσβληθείς, ἀδίκως φρονεύει τὸν ἄλλον πρώτον διότι γίνεται δὲ αὐτὸς κατήγορος καὶ δικαστὴς τοῦ ἄλλου καὶ ἔκτελεστὴς τῆς ποινῆς, τὸ δποτὸν ἀντίκειται εἰς πᾶσαν δικαίουσύνην δεύτερον διότι αὐτοδικεῖ, ἐνῷ ὑπάρχουσι πολιτικὰ δικαστήρια, ἐνώπιον τῶν δποτῶν ἥδυνατο νὰ ἐγχαλέσῃ τὸν προσβαλόντα, ἡ αὐτοδικία δὲ γενικευομένη δένηγετ εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ τρίτον διότι καὶ ἔνοχος ἀν εἰναι ἀληθῶς δὲ ἀντίπαλος, ἐπιβάλλεται κατ' αὐτοῦ ἡ ἐσχάτη τῶν ποιωνῶν, ἡ ὠρισμένη ὑπὸ τοῦ νόμου εἰς τὰ βαρύτατα τῶν ἐγκλημάτων, ἐνῷ ἡ προσδοκή ὑπῆρξεν ίσως λίαν δοκήμαντος. Ἐάν δὲ δὲ φρονεύσας εἰναι δὲ προσβαλών, τότε ἡ ἀδικία εἰναι προσηλοτάτη, διότι εἰς τὸ πρώτον ἀδίκημα τῆς προσβολῆς τῆς τιμῆς προστίθησι δεύτερον, τὸ τοῦ φόνου. Ἔν γένει δὲ παρατηρητέον, διτὶ ἡ μονομαχία εἰναι παράλογος. Διότι δι' αὐτῆς πολλάκις ζημιούται καὶ ἀπόλλυσι τὴν ζωὴν οὐχὶ δὲ ἀδικήσας, διλλ' δὲ ἀδικηθείς, καὶ διότι ἡ βλάβη τοῦ κατηγόρου δὲν ἔξαλείφει τὸ ἔχ τῆς κατηγορίας ὄνειδος. Διὰ ταῦτα ἔπρεπε νὰ ἔχειη πρὸ τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν, καθ' έσσον μάλιστα ἀντιθάνει καὶ εἰς τὴν πρὸς τεῦς ἐχθρούς ἀγάπην, τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιβάλλομ ἔνην. Ἡ ἐκδίκησις εἰναι αἰσθημα μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὴν ἀληθῆ ἡθικήν, πρὸς τὸν ἀληθῆ χριστιανισμόν.

§ 34

β' Τί εἰναι τὸ καθῆκον ἡμῶν πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου καὶ πρῶτον τί εἶναι ἰδιοκτησία;

Καθὼς τὴν ζωὴν, οὕτως ἐφείλομεν νὰ σεθῶμεθα καὶ τὴν

Ιδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου. 'Ο ηθικὸς νόμος, ή ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἐπιβάλλει ἡμῖν τὸ καθῆκον τοῦτο. Τί εἰναι ιδιοκτησία; 'Ιδιοκτησία εἰναι πᾶν ὃ τι δικαίως ἔκτησατό τις καὶ κατέχει πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν του ἀναγκαῖον. Δικαίωμα δὲ ἐπὶ τῆς ιδιοκτησίας εἰναι η ἔξουσία ἣν ἔχει τις νὰ κτάται, νὰ κατέχῃ καὶ νὰ μεταχειρίζηται τὴν ιδιοκτησίαν του. 'Ο ἀνθρώπος πλασθεὶς λογικὸς καὶ ἐλεύθερος ἔχει καθῆκον, ἅρα καὶ δικαίωμα, νὰ μεριμνήσῃ καὶ ἔξεύρῃ τὰ πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν του ἀναγκαῖα μέσα· ἀρχεῖ νὰ μὴ προσθάλλῃ τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων.

'Επι τούτου τοῦ λόγου στηρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας. 'Οφείλει δὲ νὰ σέβηται πᾶς τις τὸ δικαίωμα τῶν ἄλλων πρὸς ἀπόκτησιν ιδιοκτησίας. Τὴν ιδιοκτησίαν κτώμεθα ἢ διὰ καταλήψεως πράγματός τινος εἰς οὐδένα ἄλλον ἀνήκοντος, ἢ δι' ἀμοιβαίων συμφωνιῶν, δι' ὧν πράγματα ἀνήκοντα εἰς τινα περιέρχονται εἰς τὴν κυριότητα ἄλλου, ἢ δι' ἐργασίας. Ιον 'Η κατάληψίς πράγματός τινος ἀδεσπότου εἰναι δικαία, διαν εἰναι τις βέβαιος, διτε δὲν ὑπάρχει κύριος τοῦ ὑπὸ αὐτοῦ εὑρεθέντος ἢ καταληφθέντος πράγματος. Καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλομεν, ἐὰν εὕρωμέν τι, νὰ ἀναζητήσωμεν πρῶτον τὸν κύριόν του, καὶ μόνον ἐὰν βεβαιωθῶμεν, διτε τοιούτος δὲν εὑρίσκεται, νὰ λάθωμεν εἰς ὁρίστικὴν ημῶν κατοχὴν τὸ εὑρεθὲν πρᾶγμα· ἄλλως κατακρατοῦντες ξένην ιδιοκτησίαν εἰμεθα κλέπται. Ζον Αἱ συμφωνίαι, ἵνα εἰναι ἔγκυροι, πρέπει νὰ γίνωνται δι' ἀμοιβαίας ἐλευθέρας συγκαταθέσεως, ἀνευ δόλου τινός, περὶ πραγμάτων θεμιτῶν καὶ περὶ τοιούτων, ἐφ' ὧν δι ποιῶν τὴν παραχώρησιν ἔχει πραγματικὴν κυριότητα· ἄλλως αἱ συμφωνίαι εἰναι ἄκυροι καὶ ἀνήθικοι. Δύνανται δὲ αἱ συμφωνίαι νὰ εἰναι ἢ ἀπόλυτοι ἢ ὑπὸ δρους. 'Ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει δὲν ἔχουσιν ἴσχυν αἱ συμφωνίαι, διαν δὲν πληρώνται οἱ δροι, ἢ διαν ἐπέλθῃ νέα τις συμφωνία διαλύουσα τὴν πρώτην, ἢ διαν τὸ ὑπὲρ οὗ ἡ συμφωνία μέρος παραιτήται ἔχουσιν τοῦ δικαιώματός του, ἢ τέλος διαν ἡ ἔκτέλεσις τῶν συμπεφωνημένων εἰναι ἀδύνατος. Ζον. 'Ως πρὸς τὴν ἐργασίαν πρέ-

πει νὰ ισχύωσιν οἱ ἀκόλουθοι ἡθικοὶ κανόνες· ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ είναι ἔξευτελιστική, διότι πρέπει νὰ διασφάγῃ τις τὴν ἀξιοπρέπειάν του· δὲν πρέπει νὰ είναι ἀνήθικος, μηδὲ ἀνηθίκως νὰ γίνηται, διότι ὑπὲρ τῆς ἡθικῆς πρέπει πᾶν συμφέρον νὰ θυσιάζηται· καὶ νὰ μὴ ἔξαντλῇ τὰς δυνάμεις ἡμῶν, διότι ὁ σκοπὸς τῆς ἐργασίας είναι ἡ συντήρησις ἡμῶν.

§ 35

Tίνα τὰ ἀντικείμενα τῷ καθήκοντι τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πλησίον;

Εἰς τὸ καθῆκον τοῦ σέβεσθαι τὴν ἴδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου ἀντίκεινται τὰ ἔσχη· λον ‘**Ἡ κλοπὴ καὶ ἡ ἀρπαγὴ** ἢ λγυστεία. Κλοπὴ είναι ἀφαίρεσις πράγματός τινος παρὰ τὴν γνώμην καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ὅταν ἡ ἀφαίρεσις γίνηται μετὰ βίας, λέγεται ἀρπαγὴ ἢ λγυστεία. Εἰς τὴν κλοπὴν ὠθοῦσι πρὸ πάντων ἡ ὀχνηρία, ἡ πολυτέλεια, καὶ ἡ πλεονεξία· σφάζουσι δὲ ἀπ’ αὐτῆς ἡ φίλεργία, ἡ δλιγάρκεια καὶ ἡ ἀφιλοκέρδεια. Ὁ ὀχνηρὸς καὶ ἀεργὸς, στερούμενος τῶν πάντων καὶ ἔχων ἀνάγκην τῶν πρὸς συντήρησιν, καταφεύγει εὐκόλως εἰς τὴν κλοπὴν. Ὁ μοίως ὁ δαπανηρὸν βίον διάγων καὶ ὁ πλεονέκτης εὐκόλως αἰσθάνονται τὸν πειρασμὸν τοῦ σφετερισμοῦ τῆς ἔνηντος περιουσίας. Ὁ φίλεργος τούγαντίον, ὁ δλιγαρκής καὶ ὁ ἀφιλοκέρδης δυσκόλως παρασύρεται εἰς τὸ ἔγκλημα τοῦτο, ὡς ποριζόμενος ἐντίμως τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἀρκούμενος εἰς ζσα ἔχει καὶ ἀποστρεφόμενος πᾶν αἰσχρὸν κέρδος. Σον ‘Ο δι’ ἀπάτης σφετερισμὸς καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια ἐν γένει. Δι’ ἀπάτης σφετερίζεται τις τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα, διὰν παρακινῆ π. χ. αὐτόν, ἵνα ἐπιχειρήσῃ τι, ἐξ οὗ αὐτὸς ἐλπίζει νὺν ὠφεληθῆ ἐπὶ βλάσ्य τοῦ παραπειθομένου. Ἐν γένει δὲ πᾶσα παράνομος καὶ ἀδικος ἐπιδίωξις κέρδους, πᾶσα αἰσχροκέρδεια, ἀντίκειται εἰς τὸ καθῆκον τοῦ σέβεσθαι τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου. Ἡ τοκογλυφία, τὸ νὰ λαμβάνῃ τις τόκους ὑπερμέτρους,

ἐπωφελούμενος ἔχ τῆς ἐπειγούσης ἀνάγκης τοῦ πλησίον, εἰναι τοιαύτη τις αἰσχροκέρδεια. Ἐπίσης τοιαύτη αἰσχροκέρδεια εἰναι τὸ νὰ λαμβάνῃ τις πλειότερον κέρδος τῆς ἀλγθοῦς ἀξίας τοῦ πράγματος, διπερ δίδει, μεταχειριζόμενος ψευδῆ μέτρα καὶ σταθμά. Ζον Τὸ μὴ ἀποτίγειν τὰ χρέη. Τὰ δικαιεισθέντα χρήματα ὁ φείλομεν εύσυνειδήτως νὰ ἀποδίδωμεν κατὰ τὴν συμπεφωνημένην προθεσμίαν, διότι ἄλλως κλέπτομεν ξένην περιουσίαν. Ζον Τὸ μὴ ἐργάζεσθαι καὶ ζῆν εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Ὁ μὴ ἐργαζόμενος, ἐνῷ δύναται, καὶ ζῆτων νὰ τρέφηται ὑπὸ τῶν ἄλλων ζημιοῖς ἀδίκως τὴν περιουσίαν τῶν ἄλλων καὶ ἀφαιρεῖ τὰ αὐτῷ διδέμενα ἀπὸ τῶν ἀληθῶς ἐνδεῶν, τῶν μὴ δυναμένων νὰ ἐργάζωνται, εἰς τοὺς ὁφείλεται ἡ ἐλεημοσύνη. Λίαν δικαίως περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Παῦλος: «Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω» (Β' Θεσσαλον. γ'. 10). Ζον Τέλος ἀντίκειται τῷ καθήκοντι τοῦ σέδεσθαι τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου ἡ λαθραία αὐτομισθαποδοσία- Τοιαύτην διαπράττει δ λαθραίως μισθῶν ἔκυτὸν ἡ λαθραίως λαμβάνων δ.τι ἐκκαίσιον μὲν νὰ λάθη παρὰ τοῦ ἄλλου, δὲν λαμβάνει δέ. Εἰναι δὲ καὶ τοῦτο εἶδος κλοπῆς διότι πᾶν δ.τι λαμβάνει τις ἀπὸ τοῦ ἄλλου παρὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ του εἶναι κλοπή. Ζοτις δὲ νομίζει δτι ἀδικεῖται δύναται καὶ ὁφείλει νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν γέμιμον ἀρχὴν καὶ δι' αὐτῆς νὰ λάθη δ.τι δικαιοῦται.

§ 36

**Αρκεῖ νὰ σεβώμενθα τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου
ἡ τί εἶναι εὔποιία καὶ εὐεργεσία;*

Ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη ἀπαιτεῖ οὐ μόνον νὰ μὴ ἀφαιρέψῃ τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου ἡ βλάπτωμεν καὶ ἀδικῶμεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ νὰ εὐεργετῶμεν καὶ εὖ ποιῶμεν αὐτόν. Εὔεργεσία εἶναι τὸ βοηθεῖν τοὺς πάσχοντας. Τότε ἡ ἀγάπη εἶναι

πλήρης. Ἡ ἀρετὴ τοῦ χριστιανοῦ δὲν πρέπει νὰ είναι μόνον ἀρνητική, ἀλλὰ καὶ θετική. Ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις πολλάκις δὲ Κύριος συνιστᾷ τὸ καθῆκον τοῦτο τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους εὐεργεσίας. Ἡ παραβολὴ τοῦ Σαμαρείτου καὶ τοῦτον τὸν σκοπὸν ἔχει (Δουκ. ι'. 30—37). Ἐν δὲ τῇ μελλούσῃ χρίσει κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δὲν θέλομεν ἐξετασθῆ περὶ τοῦ ἀν ηδικήσαμεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀν εὐηργετήσαμεν τοὺς πάσχοντας (Ματθ. κε', 31). Καὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ αὐτὰ διδάσκουσι. «Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος», λέγει δὲ Ἰάκωβος (β', 15), «παρὰ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὕτη ἐστὶν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανούς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἀσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου» (Πρδλ. καὶ Α' Ἰωάννου γ'. 17). Εὐκαιρίαι εἰς τὸ νὰ φανώμε εὐηργετικοὶ παρέχονται ήμιν καθ' ἑκάστην. Διότι πᾶσα δυστυχία τοῦ πλησίου, ήμιν γνωστὴ γενομένη, είναι τοιαύτη εὐκαιρία πρὸς ἀγαθοεργίαν. Ἰδίως δὲ διφείλομεν νὰ συντρέχωμεν τοὺς πάσχοντας, διαν ἔκτακτα δυστυχήματα ἐπέρχωνται εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἷον πυρκαϊά, πλήμμυρα, ναυάγια, σεισμοί, λιμοί, ἐπιδημικαὶ νόσοι, ἐπιδρομαὶ λῃστῶν, πειρατῶν καὶ τὰ δημοια. Ὡς πρὸς τὴν εὐεργεσίαν πρέπει νὰ τηρῶνται οἱ ἑξῆς κανόνες· Ιον Μέτρον τῆς εὐποίιας πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ἡ ἀνάγκη τοῦ πλησίου καὶ ἡ ἀξία τῶν εὐεργετουμένων προσώπων. Πρέπει νὰ βοηθῇ τις πρῶτον τοὺς ἔχοντας τὴν μεγαλυτέραν ἀνάγκην καὶ εἰτα τοὺς λοιπούς, τοὺς γονεῖς καὶ οἰκείους πρῶτον καὶ εἰτα τοὺς ξένους, τοὺς ὥφελίμους εἰς τὴν κοινωνίαν ἡ δύωσδήποτε εὐεργετήσαντας αὐτὴν καὶ εἰτα τοὺς λοιπούς, Σον Ἡ εὐεργεσία πρέπει νὰ προσανηγῇ ἐν ἀνάγκῃ μέχρι μεγάλων θυσιῶν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ήμῶν. Οὕτως, διαν δὲ πλησίον εὑρίσκηται ἐν μεγάλῃ ἀνάγκῃ καὶ διατρέχῃ προφανῶς ἡ κατὰ τὴν ζωήν του ἡ κατὰ τὴν τιμῆν του τὸν ἔσχατον κίνδυνον, διφείλομεν, πᾶσαν ἄλλην σκέψιν ἀπομακρύνοντες, νὰ σπεύδωμεν ἀνυπερθέτως εἰς βοήθειαν αὐτοῦ μετὰ κινδύνου καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ήμῶν. «Μείζονα ταύτης ἀγάπην», διδάσκει δὲ Κύριος, «οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆπερ τῶν φίλων αὗτοῦ» (Ἰωάνν. ιε', 13). Σον Ἡ εὐεργεσία

πρέπει νὰ γίνηται μετὰ συνέσεως· διότι δὲν πρέπει νὰ βοηθῇ τις ἀναξίους. Τέλος παρατηροῦμεν, ότι μόνη ἔκείνη ἡ εὐεργεσία ἔχει ἀξίαν, γῆτις γίνεται ἐκ καθαρᾶς ἀγάπης, οὐχὶ δὲ πρὸς ἐπίδειξιν ἢ πρὸς ἄλλον σκοπόν. Ο κανών, δ ὅποιος ὡς πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ισχύῃ, εἰναι τὸ «Μὴ γνῶτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιει ἡ δεξιά σου» (Ματθ. 5', 2).

§ 37

Περὶ τῶν πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένων καθηκόντων.

1. Πῶς ὁφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν τιμὴν ἢ τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ πλησίου;

Πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἴδιοκτησίᾳ πολυτιμότατον ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου εἰναι ἡ τιμὴ ἢ τὸ καλὸν ὄνομα. Αἱ παροιμίαι λέγουσιν· «Αἱρετώτερον ὄνομα καλὸν ἢ πλούτος πολύς» (χβ', 1). Καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ ἀνευ τιμῆς οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει. Ἀνευ δὲ αὐτῆς καὶ πᾶσα πρόσδοσ τοῦ ἀνθρώπου εἰναι ἀδύνατος, διότι, ὅποιονδήποτε ἐπάγγελμα καὶ ἀνέπαγγέλληται τις, ἥθελε πάθει ἀνεπανθρωπωτον ζημίαν ἐν τῇ ἔξαστησει αὐτοῦ, ἐὰν ἥθελεν ἀπολέσει τὴν ὑπόληψίν του. Τί εἰναι π. χ. δ δυσφημισμένος ἵατρὸς ἢ δικηγόρος ἢ ἔμπορος; Διὰ ταῦτα δ ἡθικὸς νόμος ἐπιβάλλει ἡμῖν ὡς σπουδαιότατον καθῆκον νὰ σεβώμεθα τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ πλησίου, οὐ μόνον μὴ προσβάλλοντες αὐτό, ἀλλὰ καὶ προφυλάττοντες καὶ ὑπερασπίζοντες κατὰ πάσης ἀδίκου προσβολῆς. Τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ πλησίου προσβάλλει τις· 1) διαδίδη ὑπονοίας κακάς περὶ αὐτοῦ· 2) διαδίκως κατηγορῆ ἀντὸν δημοσίᾳ καὶ διρίζῃ· 3) διαγ συκοφαντῆ ἀντὸν πλάττων ἀνυπάρχους κατηγορίας· καὶ 4) διαδίκως περιφρονῆ ἀντὸν ἐνώπιον ἀλλων. Ή τοιαύτη καταλαλιὰ κατὰ τοῦ πλησίου δύναται νὰ ἔχῃ ὡς αἰτίαν ἢ ἔχθραν ἢ τὸ συμφέρον ἢ ἀπλῆν κουφότητα καὶ κλί-

σιν πρὸς τὸ σπερμολογεῖν. Ὡς χειρίστη καταλαλὶς εἰναι γῆ ἐξ ἔχθρας, ἔπειτα ἔρχεται γῆ ἐκ συμφέροντος καὶ τελευταῖα εἰναι γῆ ἐκ κουφότητος. Τὰ ἀποτελέσματα δικαίως δύνανται πάντοτε νὰ εἰναι μεγάλα καὶ ἐπιβλαβέστατα εἰς τὸν κατηγορούμενον καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν πᾶν εἰδος καταλαλιᾶς. Ὡς Γραφὴ καταδικάζει τὴν προσδοκῶν τῆς ὑπολήψεως τοῦ πλησίον διὰ τῆς ἐνάτης ἐντολῆς, ἡτις λέγει· «Οὐ φευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν φευδῆ». Ποτὲ λοιπὸν μὴ λέγε τι τὸ δόποιον ἥθελε παραθλάψει τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἄλλου· τούναντίον λέγε πάντοτε προθύμως διτις δύνανται νὰ ἀνυψώσῃ τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ. Οἱ ἀγαθὸι ἀνθρωποι φαίνεται συνήθως ἐκ τοῦ ὅτι οὐδέποτε κατηγορεῖ τινα, καίπερ γνωρίζων καὶ ἀκούσας πολλὰ κατ' ἄλλων· σιωπῶν δὲ δεικνύει ὅτι φείδεται τῆς ὑπολήψεως τῶν ἄλλων. Τούναντίον δὲ μοχθηρὸς καὶ φαῦλος ἀνθρωπος δεικνύεται πρὸ πάντων ἐκ τῆς δυπῆς εἰς τὸ κατηγορεῖν, ἡτις ἐλέγχει κακίαν ψυχῆς. Μόνον τῶν κακῶν ἔχεινων καὶ φαῦλων, οἵτινες ἀσυστόλως καὶ ἀναδῶς καταπατοῦσι καὶ περιυδρίζουσι καὶ θείους καὶ ἀνθρωπίνους γόμους, καὶ γίνονται διὰ τῶν πράξεών των ἐπιζήμιοι εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, τὰς πράξεις δυνάμεθα νὰ ἐπιτεμῷμεν πρὸς σωφρονισμὸν αὐτῶν καὶ ἵνα καταστήσωμεν τὴν κοινωνίαν προσεκτικὴν πρὸς αὐτούς. «Νουθετείτε τοὺς ὀτάκτους», λέγει καὶ ἡ Γραφὴ (Α'. Θεοσαλ. ε', 14).

§ 38

2 Πῶς ὀφείλομεν νὰ συντελῶμεν εἰς τὴν ἡθυικὴν μόρφωσιν τοῦ πλησίον, εἰς τὴν καθοδήγησιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κακοῦ;

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἡτις ὑπαγορεύει ἡμῖν τὸν σεβασμὸν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ἐπιβάλλει ἡμῖν καὶ τὸ καθῆκον νὰ συντελῶμεν εἰς τὸ νὰ ἐκπληροῖ δὲ πλησίον.

ἡμῶν καλῶς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, δηλ. τὴν πνευματικὴν καὶ ἡθικὴν αὐτοῦ τελειοποίησιν. Διὰ τοῦτο δρεῖλομεν νὰ ἀποφεύγωμεν πᾶν διτι δύναται νὰ ἀποπλανήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ κακὸν καὶ νὰ διαφθείρῃ αὐτόν, νὰ πράττωμεν δὲ πᾶν διτι δύναται καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ νὰ φωτίσῃ καὶ τὴν καρδίαν νὰ μορφώσῃ. Πρὸς τοῦτο ἐπιβάλλονται ἡμῖν τὰ ἔξῆς καθήκοντα. Ιον Νὰ μὴ διδάσκωμεν αὐτὸν ἐν γνώσει κακόν τι ἢ ἐσφαλμένον, δι’ εὗ ἥδυνατο καὶ διαστραφῇ καὶ ἡ καρδία του νὰ διαφθαρῇ. Σον Νὰ μὴ δίδωμεν αὐτῷ διὰ τοῦ βίου ἡμῶν αἰσχρὸν παράδειγμα· διότι καὶ διὰ τούτου φθείρονται οἱ ἄλλοι πλειότερον μάλιστα ἢ διὰ τοῦ λόγου· διότι οἱ ἀνθρώποι πλειότερον ἀκολουθοῦσι τὰ παραδείγματα ἢ τοὺς λόγους, Ζον Νὰ μὴ συντελῶμεν διὰ τῆς συμπράξεως ἡμῶν εἰς τὸ νὰ ἀποπλανηθῇ ἢ πράξῃ τι κακόν. Διὰ τῆς συμπράξεως ἐνθαρρύνομεν τοὺς ἄλλους ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν κακῶν. Οὐ μόνον δὲ δρεῖλομεν νὰ μὴ ἀποπλανῶμεν τὸν πλησίον εἰς τὸ κακὸν καθ’ οἰονδήποτε τρόπον, ἀλλ’ ἔχομεν καθῆκον καὶ διαφθαρέντος αὐτοῦ καὶ περιπεσόντος εἰς τὸ κακὸν νὰ ζητῶμεν, καθ’ ὅσον ἡμῖν ἀπόκειται, τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ. Τὸ καθῆκον τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡμῖν καὶ χάριν αὐτῶν τῶν ἀποπελανημένων ἢ κακῶν ἀνθρώπων· καὶ χάριν τῶν ἄλλων, διότι τὸ παράδειγμα αὐτῶν ὡς λύμη δύναται νὰ διαδοθῇ καὶ διαφθείρῃ ἐντελῶς τὴν κοινωνίαν. Εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶν συντελοῦμεν α’) Διδάσκοντες αὐτοὺς καὶ νουθετοῦντες. ‘Η νουθεσία πρέπει νὰ γίνηται μετὰ πραότητος καὶ φειδοῦς. Διότι, ὅταν μετ’ ὀργῆς νουθετῇ τις καὶ ἀνευ φειδοῦς, δεικνύει, διτι δὲν κινεῖ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθῆκοντος τούτου καθαρὰ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, οὐδὲ ἔχει διὰ τοῦτο ἢ τοιαύτη νουθεσία δύναμιν· διότι μόνον τὰς ἀπὸ καλῆς διαθέσεως νουθεσίας δέχονται οἱ ἀνθρώποι. Σημειωτέον δὲ διτι δὲν δυνάμεθα νὰ νουθετῶμεν πάντας· διότι τοὺς ἀνωτέρους ἡμῶν ἐν γένει, τοὺς γονεῖς ἡμῶν, τοὺς διδάσκαλους, τοὺς πρεσβυτέρους δὲν εἰναι ἡμῖν ἐπιτετραμμένον νὰ διδάσκωμεν τὰ καθῆκοντα αὐτῶν. Τοῦτο θὰ ἡτο παράλειψις τοῦ πρὸς αὐτοὺς δρεῖλομένου σεβασμοῦ. Οὐδὲ πάντοτε ὡφελεῖ τὸ νουθετεῖν.

Τοῦ τοιούτου καθήκοντος εἰμεθα ἀπηλλαγμένοι ιδίως, δταν εἶναι
ἐλπὶς βεβαία, δτι δ ἀποπλανηθεὶς θέλει ἀφ' ἔστιου ἐπανέλθει εἰς
τὴν εὐθείαν δδόν, δταν είναι γνωστόν, δτι οἱ οἰκεῖοι η ἄλλοι
ἐπιτετραμμένοι τὴν διόρθωσιν ταύτην ἔλαβον τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγ-
καῖα μέτρα, καὶ δταν μετὰ βεβαιότητος οὐδεμία διόρθωσις ἐλπί-
ζηται. β') Διορθοῦμεν τοῦ; ἄλλους διὰ τοῦ καλοῦ ήμῶν παρα-
δείγματος. Οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων δδηγοῦνται μᾶλλον ὑπὸ τοῦ
παραδείγματος τῶν ἄλλων η ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἐν γένει τὸ
παράδειγμα ἐλκύει. "Οταν λατπὸν οἱ κακοὶ βλέπωσιν ήμᾶς καλὰ
πράττοντας, κινοῦνται καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἀρετὴν. Καὶ κατ' ἀρχὰς
μὲν δύνανται νὰ πράττωσι τὸ ἀγαθὸν καθ' ἀπλῆν ἀπομίμησιν,
ἄλλὰ κατὰ μικρὸν δύνανται νὰ ἐγερθῇ ἐν αὐτοῖς καὶ καθαρὰ πρὸς
τὴν ἀρετὴν ἀγάπη. Εἰς τὸ δεικνύειν καλὸν παράδειγμα διὰ τοῦ
βίου ήμῶν προτρεπόμεθα ὑπὸ τοῦ Κυρίου λέγοντος· «Οὕτω λαμ-
ψάτω τὸ φῶς ήμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, δπως ἴδωσιν ήμῶν
τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ήμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς» (Ματθ. ε', 19). "Ας μὴ νομίσῃ δέ τις, δτι πρέπει δ ἀν-
θρωπος νὰ πράττῃ τι ἔκτακτον. Τὰ συνήθη ήμῶν καθήκοντα
εὖσυνειδήτως ἐκπληροῦντες δίδομεν τοῖς πάσιν ἀριστον παρά-
δειγμα. Δὲν πρέπει μάλιστα η ἀγαθὴ πρᾶξις νὰ γίνηται ἐπίτη-
δες ἀπλῶς καὶ μόνον, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς παράδειγμα· διότι τότε
δὲν θὰ είχεν γήθειχην ἀξίαν, ὡς γινομένη πρὸς ἐπίδειξιν ἀπλῶς.
Μόνον δταν κακὴ τις συνήθεια ἀπειλῇ νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τινε
κοινωνίᾳ δύνανται νὰ γίνῃ ἐπιδεικτική τις διαμαρτύρησις κατ'
αὐτῆς διὰ τοῦ παραδείγματος ήμῶν, ἐὰν πολλοὶ συμφωνήσωσιν
εἰς τοῦτο. Εἰς τὸ χρησιμεύειν διὰ τοῦ ἔστιον βίου ὡς καλὰ πα-
ραδείγματα ὑποχρεοῦνται πρὸ πάντων ἐκεῖνοι, οἵτινες εὑρισκό-
μενοι ἐν ὑψηλῇ κοινωνικῇ περιωπῇ παρατηροῦνται ὑπὸ πάντων
καὶ θεωροῦνται ὡς δδηγοὶ τῆς κοινωνίας, οἵτινες οἱ κληρικοί, οἱ
διδάσκαλοι, οἱ πολιτικοὶ ἀρχοντες, οἱ πλούσιοι καὶ ἐν γένει οἱ
προέχοντες πολῖται.

§ 39 α'

3. Τί εἶναι καθῆκον τῆς πρὸ τὸν πλησίον
εἰλικρινείας καὶ φιλαλήθειας;

Ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη καὶ ἡ ὑποχρέωσις νὰ μὴ διαστρέψῃ μεν τὴν διάνοιαν τῶν ἄλλων ἀπαιτεῖ νὰ προσφερώμεθα πρὸς πάντας εἰλικρινῶς καὶ φιλαλήθως, ἀνυποχρέως καὶ ἀδόλως μεταδίδοντες καὶ ἐκφράζοντες τοῖς ἄλλοις τὰς ἐσωτερικὰς ὑμῶν σκέψεις καὶ διαθέσεις. Ἡ ἀδολος διάθεσις, δταν μὲν δεικνύνται διὰ λόγων, λέγεται φιλαλήθεια, δταν δὲ διὰ πράξεων, εἰλικρινεία. Ἡ ἀνειλικρίνεια καὶ τὸ φεῦδος δεικνύουσι περιφρόνησιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ κακίαν καὶ ἔχθρικήν διάθεσιν πρὸς τεὺς ἄλλους· διότι δὲ μὴ σκοπῶν κακόν τι διὰ τί θὰ φευσθῇ ἢ θὰ κρύψῃ τὸ διανόημά του; Διαφθείρουσι δὲ πρῶτον μὲν τὸν φεύδομενον, διότι ἔξευτελίζουσιν αὐτὸν ἐνώπιον τῆς συνειδήσεώς του, ἔπειτα δὲ ζημιούσι καὶ τοὺς ἄλλους, οἵτινες πειθόμενοι δι' αὐτῶν δύνανται νὰ προσθῶσιν εἰς λόγους ἢ πράξεις, οἵτινες γέθελον ἐπιφέρει βλάβην αὐτοῖς. Πρὸς τούτοις ἀφαιροῦσι καθόλου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμοιβαίαν πίστιν, ἐφ' ἣς στηρίζεται πᾶσα σχέσις τῶν ἀνθρώπων μετ' ἀλλήλων. Ὁ Κύριος καταχρίνει ῥητῶς τὸ φεῦδος λέγων· «Ἐστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναι ναι καὶ οὐ οὐ» (Ματθ. ε', 37). Περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖ ὁ Πέτρος, διι «οὐχ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Α' Πέτρο. β', 22). Τὸ φεῦδος ἀπαγορεύει καὶ ἡ ἐνάτη ἐντολή, λέγουσα· «Οὐ φεύδομαρτυρήσεις». Ποτὲ λοιπὸν δὲν πρέπει δι χριστιανὸς νὰ προσφέρηται ἀνειλικρινῶς ἢ νὰ φεύδηται· ἀλλὰ καὶ αἱ πράξεις του καὶ εἱ λόγοι του πρέπει νὰ είναι ἀδολος ἐκφραστικῶν διαθέσεων καὶ διανοημάτων αὐτοῦ. Ἡ προσποίησις καὶ ἡ ἀπάτη πρέπει νὰ είναι μακρὰν αὐτοῦ. Εἰς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ φιλαλήθειαν ἀντίθετα είναι, ἐκτὸς τοῦ φεύδους καὶ τῆς ἀνειλικρινείας, καὶ ἡ κολακεία καὶ ἡ κρυψίναια. Κολακεῖα είναι λόγος ἀπατηλὸς πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ πρὸς ὃν λαλεῖ τις. Ἡ κολακεία είναι κακή, διότι οὐ μόνον ἔξευτελίζει τὸν κόλακα εἰς τοιαῦτα ποταπὰ

μέσα χάριν συμφέροντος καταφεύγοντα, ἀλλὰ ζημιοῖ καὶ τὸν κολακευόμενον, ἀπατῶσα αὐτόν, ἐὰν εἰναι κοῦφος, καὶ πείθουσα αὐτόν, οὗτοι ἔχει ἀξίαν, ἡς στερεῖται, καὶ οὗτοι δὲν ἔχει ἐλαττώματα, ἄτινα πράγματι κέκτηται, καὶ καθιστῶσα αὐτὸν οὕτως ἀδιόρθωτον. Καὶ ή κρυψίνοις, τὸ ἀποκρύπτειν τὰ πάντα καὶ πάντοτε ἀπὸ τῶν ἀλλων, δειχνύει ἔχθρικὴν πρὸς τὸν πλησίον διάθεσιν. Τῆς κρυψίνοις ταύτης διάφορον εἰναι τὸ μὴ λέγειν τι η τὸ κρύπτειν τι πρὸς ἀποφυγὴν, ζημιάς τοῦ πλησίον η ἐν γένει μετ' ἀθώου σκοποῦ, παιδίας χάριν π. χ. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀθώου τούτου φεύδους μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ πρέπει νὰ γίνηται χρῆσις, διότι ἀλλως συνηθίζει τις εἰς τὸ φεύδεσθαι.

§ 39 β'

Πᾶς ὁφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πλησίον;

Εἰς τὰ ἀλλα ἀγαθὰ τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ η ἐλευθερία αὐτοῦ, ἥν πρέπει νὰ σεβόμεθα. Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζωμεθα τοὺς ἀλλους ὡς δούλους, ὡς κτήματα δηλ. ήμων. 'Ο χριστιανισμὸς δὲν δέχεται διάκρισιν δούλου καὶ ἐλευθέρου (Γαλ. γ', 28). Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει δ εἰς λαὸς νὰ ὑποδουλοὶ τὸν ἀλλον, ἀφαιρῶν τὴν ἐλευθερίαν του. Οἱ λαοὶ δὲν πρέπει νὰ ἀνέχωνται τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας των, ἀλλὰ δέον νὰ ἀγωνίζωνται διὰ πάσης θυσίας καὶ χρήματος καὶ αἴματος πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῆς. 'Ο ὑπὲρ ἐλευθερίας θάνατος εἰναι δ ἐνδοξότατος τῶν θανάτων· ἀνευ ἐλευθερίας οὐδεμίᾳ ζωὴ, ἀνάπτυξις καὶ πρόοδος εἰναι δυνατὴ εἰς τοὺς λαούς.

§ 39 γ'

Παραδείγματα.

Ταῦτα εἰναι τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα. Παραδείγματα ἐξόχου ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον ἔστων πολλοὶ τῶν χριστια-

νῶν εἰς πάσας τὰς ἐποχάς. Πρὸς πάντων τοιαύτην ἀγάπην πρὸς ἀλλήλους ἔδειξαν εἰ πρῶτοι χριστιανοί τῶν Ιεροτολύμων, περὶ τῶν λέγει ἡ Βίβλος τῶν πράξεων τῶν ἀποστόλων δτι ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδία ἡτο μία, δτι προσέφερον τὰς περιουσίας των ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, δτι δὲν ἦθελον νὰ λέγωσιν δτι ἔχουσι τι ἴδιον καὶ τὰ πάντα ἥσαν κοινὰ εἰς χρῆσιν δλων, δπως μὴ ὑπάρχῃ ἐνδεής τις μεταξὺ αὐτῶν. Καὶ ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν τοιαύτη ἡτο ἡ ἀγάπη τῶν χριστιανῶν πρὸς ἀλλήλους, ὥστε οἱ ἔθνικοι ἔλεγον ἐκπληττόμενοί «οἱ χριστιανοί ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πρὶν γνωρισθῶσιν», ἔκραζον δὲ περὶ αὐτῶν· «Ἴδετε πόσον ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς εἰναι ἔτοιμοι νὰ ἀποθνῆταιςιν ὑπὲρ ἀλλήλων». Ἐξέτεινον δὲ τὴν ἀγάπην των ταύτην καὶ ἐπὶ τοὺς ἔθνικοὺς ἀκόμη, ὡς ἔδειχθη ἐν καιρῷ φοβερῶν λιμῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Καρχηδόνι καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν γένει παρατηροῦμεν, δτι διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἤρετο ἡ φιλανθρωπία, ἢ: ἐλάχιστη ἵχνη ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔθνικοῖς. νὰ ἔξαπλοῦται εἰς τὸν κόσμον. Αἱ χριστιανικαὶ μεγάλαι πόλεις καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ποὺν περισσότερον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους γέμουσι φιλανθρωπικῶν καταστημάτων πρὸς περίθαλψιν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος, ἀπειράφιθμοι δὲ φιλανθρωπικαὶ ἔταιρειαι καὶ σύλλογοι παντὸς εἶδους ἐργάζονται ἐκθύμως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Τοιαύτη θερμὴ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη πρέπει νὰ πληγροῖ καὶ ἡμᾶς, ἐξν θέλωμεν νὰ εἰμεθα ἀλγθεῖς χριστιανοί.

B' Κοινωνικὰ καθήκοντα.

§ 40

Τίνα εἶναι τὰ ἐκ τῆς οἰκογενείας πηγάζοντα καθήκοντα καὶ πρῶτον τί εἶναι γάμος;

Τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα καθήκοντα εἰναι καθήκοντα γενικὰ ἡ καθολικὰ παντὸς ἀνθρώπου πρὸς πάντα ἀνθρωπον. Ἐκτὸς

αὐτῶν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα εἰδικώτερα καθήκοντα, ἀτιγα γεννῶνται ἐξ εἰδικῶν τινων σχέσεων, ἃς ἡμεῖς ἔκουσίως συνάπτομεν καὶ τῶν δποίων αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ πηγάζουσαι ἐκ τοῦ γάμου, ἐκ τῆς πολιτείας καὶ ἐκ τῆς ἔκκλησίας. Καὶ πρῶτον ποιούμεθα λόγον περὶ τῶν ἐκ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας γεννωμένων καθηκόντων. Γάμος εἶναι ή διὰ βίου ἔνωσις μετ' ἄλληλων δύο προσώπων, ἀνδρὸς καὶ γυναικός, πρὸς ἀμοιβαίαν βοηθείαν καὶ πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τῆς τεκνογονίας. «Ο πρῶτος σκοπὸς δηλούται ἐν τῇ Γραφῇ διὰ τῶν λέξεων: «Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἀνθρωπὸν μόνον. Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν καὶ αὐτόν» (Γεν. 6', 18), δὲ δεύτερος διὰ τῶν λέξεων: «Ἄνδρανεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν» (Γεν. α', 28). Μόνον ἐν τῇ μονογαμίᾳ εἶναι δυνατὸς ἁ τέλειος γάμος, καὶ διότι μόνον μεταξὺ δύο προσώπων ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δύναται νὰ συνδεθῇ στενώτατος καὶ ἴσσθιος σύνδεσμος καὶ διότι καταστρέφεται η εἰρήνη καὶ ἀρμονία τοῦ οἰκιακοῦ βίου διὰ τῆς συνυπάρξεως πολλῶν γυναικῶν καὶ πολλῶν κεχωρισμένων οἰκογενειῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἀνδρα, ὡς συμβαίνει τοῦτο ἐν ταῖς μωαμεθανικαῖς οἰκογενείαις. «Η Γραφὴ μόνον τὴν μονογαμίαν θεωρεῖ ὡς τὸν γέμιμον καὶ κατὰ Θεὸν γάμον (Γεν. α'). «Η φύσις αὐτὴ τοῦ γάμου ἀπαιτεῖ ἐλευθέραν συγκατάθεσιν παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ τὸ ἴσσθιον αὐτοῦ. Ο συναπτόμενος εἰς γάμου κοινωνίαν ἔννοει καὶ σκοπεῖ βεβαίως νὰ συνδεθῇ ἴσσθιος μετὰ τοῦ ἄλλου προσώπου, οὐχὶ δὲ νὰ συνάψῃ μετ' αὐτοῦ πρόσκαιρόν τινα σύνδεσμον. Διὰ τοῦτο χωρισμὸς γάμου δὲν πρέπει νὰ γίνηται εἰμὴ διὰ σπουδαιοτάτην αἰτίαν, δι' ἣν η συμβίωσις εἶναι πλέον ἀδύνατος. Τοιαύτη αἰτία εἶναι κυρίως η ἀπιστία τοῦ ἔνδος μέρους. »Αλλως «οὓς δὲ Θεὸς συνέζευξεν, ἀνθρωπος μὴ χωριζέτω» (Ματθ. 19'. 6).

Σημ. 1. Ἐπειδὴ μόνον ἐν τῷ νομίμῳ γάμῳ ἐκτελεῖται ὁ σκοπὸς αὐτοῦ, διὰ τοῦτο πᾶσα σχέσις τοιαύτης φύσεως ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐκτὸς τοῦ γάμου εἶναι παράνομος καὶ ἀνήθικος, ἀπαγορευμένη ὑπὸ τῆς Ζ' ἐντολῆς. Η γυνὴ πρὸ πάντων καταστρέφεται ἐκ τοιούτων σχέσεων. Τί

μιάτης διὰ τοῦτο, σωφροσύνη καὶ σεμνότης πρέπει νὰ κοσμῶσι πάντα χριστιανόν, ίδιως δὲ τὴν γυναικα. Ἡ σεμνότης δεικνύεται καὶ ἐν τοῖς λόγοις καὶ ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ καὶ ἐν τῷ γέλωτι καὶ ἐν τῷ βήματι καὶ ἐν ταῖς κινήσεσι τοῦ σώματος. Περὶ πάντα ταῦτα πρέπει νὰ ἐπικρατῇ τὸ ἀπλοῦν, σεμιὸν καὶ κόσμιον.

Σημ. 2. Τοῦ καθήκοντος τοῦ ουιάψαι γάμου ἀπαλλάσσεται τις, ὅταν δὲν ἔχῃ ἐπιωρῆ μέσα πρὸς συιτήρησιν οἴκου ἢ ὅταν θέλῃ νὰ ἀφιερωθῇ ἐξ δλοκλήρου καὶ ἀμερίστως εἰς ὑψηλόν τινα σκοπόν. Ὁφείλει δικαῖος δ τοιοῦτος τελείαν ἀγνόητα τὰ ιηρῆ καθ' ἄπαντα τὸν βίον του.

§ 41

1. Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων;

Ο ηθικὸς νέμος τῆς ἀγάπης εἰς τὸν πλησίον συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ γάμου ἐπιβάλλει πρὸς τοὺς συζύγους καὶ τὰ μέλη ἐν γένει τῆς οἰκουγενείας ὥρισμένα τινὰ καθήκοντα. Καὶ δὴ ἐν πρώτοις εἰς τοὺς συζύγους ἐπιβάλλονται τὰ ἔξης καθήκοντα α') Ἀμοιβαία πίστις. Τὴν διάρρηξιν καὶ παράδασιν τῆς πίστεως ταύτης ἀπαγορεύει ῥητῶς ἢ ἔβδόμη ἐντολὴ τοῦ δεκαλόγου. Καὶ ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἀμοιβαίας πίστεως εἶναι χαλάρωσις τοῦ δεσμοῦ, ὅστις πρέπει νὰ συνδέῃ τοὺς δύο συζύγους. Καθῆκον λοιπὸν ἱερώτατον ἔχουσιν εἰς σύζυγοις οὐ μόνον πράγματι νὰ μὴ παραβαίνωσι τὴν πίστιν ταύτην, ἀλλὰ νὰ ἀποφεύγωσι καὶ αὐτὴν τὴν ὑπόνοιαν τῆς παραβάσεως αὐτῆς. β') Δεύτερον ἀμοιβαίον καθῆκον εἶναι ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη. Ἄνευ αὐτῆς δὲ γάμος δὲν εἶναι διπέπει νὰ είναι, ἔνωσις ἐγκάρδιος δύο προσώπων πρὸς ἀμοιβαίαν βούθειαν. Οἱ διχεννοῦντες σύζυγοι οὐ μόνον δὲν παρέχουσιν ἀλλήλοις ἀδελφικὴν βούθειαν, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι δὲ μὲν τῷ δὲ ἀφορμῇ δυσχερειῶν καὶ λύπης. Ἡ ἀγάπη τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους στερεοῦται διὰ τῆς ἡπιότητος, φιλοφροσύνης, ὑπομονῆς, εἰλικρινείας καὶ χρησιότητος, διαλύεται δὲ τούναντίον διὰ τῆς σκαιότητος, ἴσχυρογνωμοσύνης, δυποχρισίας καὶ κρυψιούσιας. Ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη φαίνεται ίδιως ἐν ταῖς δυστυχίαις. Ἡ ἐγ τοιαύταις δειγμαῖς περιστάσεσιν ἀμοιβαία ἐγκατάλειψις εἶναι προδοσία ἱερωτάτου καθήκοντος. γ')

Τρίτεν δημοιβαῖον καθῆκον τῶν συζύγων εἰςαι νὰ βιηθῶσιν ἀλλήλους ἐν ταῖς φροντίσι περὶ τῶν κοινῶν τοῦ οίκου ἀναγκῶν καὶ ἐν τῇ ἀνατροφῇ καὶ μορφώσει τῶν τέχνων.

Τοῦ ἀνδρὸς δὲ εἰδικῶτερα καθήκοντα εἰναι: 1) Νὰ διευθύνῃ ώς κεφαλὴ τοῦ οίκου τοῦτον ώς δεῖ, νὰ προκατέπιέτη αὐτόν, προφυλάττων ἀπὸ παντὸς κινδύνου καὶ βλάβης τὴν ἔχυτοῦ γυναικαῖα καὶ τὰ τέκνα, καὶ νὰ διατηρῇ αὐτὸν φιλοπόνως, φροντίζων διὰ τῆς ἔργασίας του νὰ παρέχῃ τῷ ἔχυτοῦ οἰκῳ τὸ μέσα τῆς ὑπάρξεως καὶ νὰ προσάγῃ ἐν γένει τὴν οἰκισκὴν εὐημερίαν. Πρὸς τὴν ὑπεροχὴν ταύτην ἐν τῷ οἴκῳ ἐπροκισθή δὲν ἡρῷον ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ μεγαλυτέρας λογοθείας. Ἀνήρ, διτις ἔνεκεν διενηρᾶται καὶ ἀχρειότητος δὲν δύνεται: νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ οἰκόν του ἢ δὲν διευθύνει αὐτόν, ἀλλὰ διευθύνεται ἢ τρέψεται: ὑπὸ τῇ γυναικός του ἢ τῶν τέχνων του, ἀποδίλλει τοῦ ἀνδρὸς τὸ ἄξιωτο, τὴν αὐτῷ ἐμπρέπουσαν πρώτην θέσιν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Δεῖται καὶ λογογένη εἰναι ἢ ἀνικανότης τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὸ διευθύνειν, ὑπερασπίζειν καὶ συντηρεῖν τὸν ἔχυτοῦ οίκον, μόνον διταν προέλθῃ ἐκ νόσου ἢ ἀλλῆς τινὸς ἀπροσπτου καὶ ἀναποφεύκτου αἰτίας. 2) Πρὸς τὴν ἔχυτοῦ γυναικαῖα πρέπει δὲν ἡρῷον νὰ προστέρηται ώς πρὸς σύντροφον καὶ βιηθῶν τοῦ βίου του, οὐχὶ δὲ ώς πρὸς δούλην. Δὲν πρέπει, καταχρώμενος τὴν μεγαλυτέραν λογοθείαν καὶ ἔξουσίαν του, διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ φόδου νὰ ἐπιδίλλῃ αὐτῇ τὴν θέλησίν του, ἀλλὰ μετὰ πραότητος καὶ φιλοφροσύνης δέον νὰ σπουδάζῃ νὰ πείσῃ αὐτήν ώς φυσικὸν σύμβουλόν του: «Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναικας ὑμῶν», λέγει Ἡ Γραφή (Κολοσσ. γ', 19). Καὶ ἀλλαχοῦ: «Οἱ ἄνδρες δόμσιοι: συνοικοῦντες ταῖς ιδίαις γυναιξὶ κατὰ γνῶσιν ώς ἀσθενεστέρω φιλοτελείας μοντες τιμήν» (Α' Πέτρ. γ', 7). Ἡ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς καταπίεσις καὶ περιφρόνησις τῆς γυναικὸς εἰναι ἐνδειξις βαρβαρότητος ἀντιθιανούσης εἰς τὰς περὶ γυναικὸς καὶ γάμου ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ ἔθνικοι (καὶ οἱ ἥρχαιοι καὶ οἱ νῦν), ἐκτὸς σπανίων ἔξαιρέσεων, θέτουσι τὴν γυναικαῖαν λίαν ταπεινὴ θέσει παρ' αὐτοῖς εἰναι σχεδὸν ἢ πρώτη δούλη. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία

τούναντίον ἀνύψωσε τὴν γυναικαν εἰς βοηθὸν καὶ σύντροφον τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐθεώρησεν ὡς ἔμπιον πλάσμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἵσον κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν (Γαλ. γ', 28). Ἐντεῦθεν ἡ τιμὴ ἡ ἀποδιδομένη αὐτῇ παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς καὶ ἡ φροντὶς ἡ παρ' αὐτῶν λαμβανομένη περὶ τῆς μερφώσεως αὐτῆς. Μόνον παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς εὑρίσκομεν διὰ τοῦτο παρθεναγωγεῖα ἀξία τοῦ ὀνόματος τούτου.

Τῆς δὲ γυναικὸς τὰ ἴδαιτερα καθήκοντα εἶναι πρῶτον νὰ σέβηται τὸν ἔαυτῆς ἄνδρα καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸν ὡς κεφαλὴν τοῦ οἴκου, μηδέποτε ἀποτόμως ἀντιλέγουσα ἢ ἰσχυρογνωμόνως ἐναντιουμένην αὐτῷ. Ἀλλως αἰρεται ἡ μεταξὺ τῶν συζύγων ἀρμονία. Εἰς τὴν γυναικαν σὺ μόνον ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα ἀνήκει νὰ συμμετέχῃ τῆς διευθύνσεως τῶν τοῦ οἴκου συμφερόντων. Ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ αὕτη πρέπει νὰ γίνηται σύτιως ὥστε νὰ μὴ προσθάλλῃ τὸ ἀνδρικὸν ἀξίωμα. Ὁ ἀνὴρ πάντοτε μένει ἡ κεφαλὴ τῆς οἰκογενείας, εἰς ὃν ὀφείλεται ὑπακοή. Διὰ τοῦτο ἡ γυνὴ ὀφείλει πάντοτε ἐνέδουσα καὶ μειλιχίως προσφερομένη νὰ παρέχῃ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς τὴν συνδρομήν της ἐν πᾶσι, χωρὶς νὰ φαγῇ ποτε, καὶ μαχρόθεν, ὅτι θέλει νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτῷ τὴν θέλησιν της. Δεύτερον ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ τὸν ἔαυτῆς ἄνδρα, τὴν ἀγάπην ταύτην δεικνύουσα αὐτῷ, φροντίζουσα νὰ μὴ παρέχῃ αὐτῷ μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν δυσαρεσκείας, τούναντίον δὲ καθιστῶσα τὸν βίον αὐτοῦ τερπνόν. Ἡ γυνὴ διὰ τῆς ἀγάπης ταύτης, πρὸς ἣν ἐκ φύσεως εἶναι μᾶλλον τοῦ ἀνδρὸς πεπλασμένη ὡς ὑπερέχουσα αὐτοῦ κατὰ τὴν βαθύτητα τοῦ αἰσθήματος ἢ τὴν εὔκισθησίαν τῆς καρδίας, δύναται (καὶ ὀφείλει νὰ πράττῃ τοῦτο) νὰ ἡδύνη τὰς δυσαρεσκείας αὐτοῦ, ἃς γεννῶσιν αὐτῷ αἱ καθημεριναὶ φροντίδες ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως καὶ προσγωγῆς τοῦ οἴκου, γινομένη ἀληθῆς σύντροφος καὶ βοηθὸς τοῦ ἀνδρός. Τρίτην ὀφείλει ἡ γυνὴ, καθὼς δἀνὴρ ἔχει ἑδίως τὴν φροντίδα τῶν ἔξω τῆς οἰκίας ὑποθέσεων, νὰ φροντίζῃ αὐτῇ περὶ τῶν ἔσω τῆς οἰκίας, πρὸ πάντων δὲ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων. Οὐδέποτε πρέπει ἡ γυνὴ νὰ λη-

σμονῆ, δτι ὁ κύριος κύκλος τῆς ἐνεργείας αὐτῆς είναι ὁ εἰκός της καὶ ἡ σπουδαιοτάτη ἐνασχόλησις τὰ ἐν αὐτῷ καὶ μάλιστα ἡ ἀνατροφὴ τῶν τέκνων. Ἐκείνη ἡ γυνὴ παραγνωρίζει τὸν κύριον προσρισμόν της, γῆτις παραμελούσα τῶν τοῦ εἰκούς ἀσχολεῖται εἰς πράγματα ξένα αὐτῇ ἢ ἀναμιγνύεται εἰς τὰ τοῦ ἀνδρὸς καθήκοντα ἡ είναι παραδεδομένη εἰς τὰς διασκεδάσεις της. Ἐὰν ἀναγκασθῇ ἡ γυνὴ νὰ ἐργασθῇ πρὸς συντήρησίν της, πρέπει νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἐπαγγελθῇ ἔργα ἀνδρικά, ἀλλὰ σύμφωνα πρὸς τὴν γυναικείαν ἴδιοφυΐαν, μὴ δοντα ἀνώτερα τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτῆς δυνάμεων, μὴ ἀπομακρύνοντα αὐτὴν τοῦ εἰκούς, τῆς προστασίας τοῦ ἑπόσου ἔχει ἀνάγκην, μὴ καταβιβάζοντα αὐτὴν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ μὴ ἔκθέτοντα αὐτὴν εἰς γῆθικοὺς κινδύνους. Ἔργα κατάλληλα διὰ μὲν γυναικας εὐπαιδεύτους είναι τὰ τῆς διδασκαλίσσης, τῆς καλλιτέχνιδος, τῆς οἰκονόμου, τῆς παιδαγωγοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα, διὰ δὲ τὰς ἀπκιδεύτους τὰ τῆς ὑπηρετίας, τροφοῦ, ρχπτρίας, νοσοκόμου, ἐργάτιδος ἐν ἐργοστασίοις, ὅπου γυναικες ἄλλαι ἐργάζονται, καὶ τὰ δμοια.

§ 42

2. Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα;

Τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα καθήκοντα είναι ἡ ἀγάπη πρὸς αὐτὰ καὶ ἡ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν φροντίς. Δώσαντες αὐτοῖς τὴν ὕπαρξιν δρεῖλουσι νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ἀληθὴ εὐεργεσίαν, καλῶς ἀνατρέφοντες αὐτά. «Ἐκτρέψετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νοοθεσίᾳ Κυρίου», λέγει ἡ Γραφή (Ἐφεσ. 5', 4). Εἰς τὴν περὶ τῶν τέκνων φροντίδα δηγούμεθα καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως. Ἡ στοργὴ πρὸς τὰ τέκνα είναι ἔμφυτος. Πρὸ πάντων ἐν τῇ μικρᾷ ἡλικίᾳ, δταν τὰ τέκνα ἔχωσι μεγίστην ἀνάγκην τῆς τῶν γονέων περιποιήσεως, δρεῖλουσιν σύνοι νὰ μεριμνῶσι περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ ἀνατροφὴ δὲν πρέπει νὰ σκοπῇ μόνον τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος, ἀλλὰ νὰ ἔκτείνηται καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν

τοῦ πνεύματος, τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας αὐτῶν. Ἰδίως δρείλουσιν εἰ γονεῖς; νὰ ἐμπνέωσιν ἀπὸ τρυφερᾶς ἡλικίας εἰς τὰ τέκνα τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἡθικήν, τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα, τὸν πόθον ἐν γένει πρὸς πᾶν ὅ, τι ἀγαθόν, εὐγενές, ψυχὴν καὶ γενναῖον. Ὅταν ἀπὸ τῆς μικρᾶς ταύτης ἡλικίας, ὅτε ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι εὔπλαστος, ἀδηγηθῆ τις εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ἀγαπήσῃ ταύτην, εὐκολώτερον ἐν τῷ λοιπῷ βίῳ του θὰ βαδίσῃ τὴν ἁδὸν ταύτης. Ἡ μῆτηρ πρὸ πάντων, παρ' ἥ μένει ὁ παῖς τὸν πλειότερον χρόνον, ἔχει τὸ μέγιστον καὶ σπουδαιότερον μέρος ἐν τῇ ἀνατροφῇ ταύτῃ τῶν τέκνων.

§ 43 α'

3. Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς;

Τὰ τέκνα δρείλουσι πρῶτον νὰ σέδωνται τοὺς γονεῖς των, μηδὲν λέγοντα ἥ πράττοντα τὸ δποῖον ἥθελε δεῖξει ἔλλειψιν τοῦ σεβασμοῦ τούτου. Οἱ γονεῖς ἡμῶν εἶναι ἀνώτεροι ἡμῶν κατὰ τὰ φῶτα, κατὰ τὴν ἀξίαν ἐν γένει. Μή τιμῶντες αὐτοὺς δειχνύομεν έτι δὲν τιμῶμεν τὰ φῶτα, τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀξίαν. «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου», λέγει ἥ πέμπτη ἐντολὴ τοῦ δεκαλόγου. Παρὰ πᾶσι δὲ τοῖς λαοῖς ἐθεωρήθη πάντοτε μεγίστη μὲν ἀρετὴ ἥ πρὸς τοὺς γονεῖς εὐσέβεια, μέγιστον δὲ ἔγκλημα ἥ πρὸς αὐτοὺς ἀσέβεια! (*). Δεύτερον δρείλουσι τὰ τέκνα τοῖς ἑαυτῶν γονεῦσιν ὑπακοήν. Οἱ γονεῖς τρυφερῶς ἡμᾶς ἀγαπῶντες γνωρίζουσι κάλλιον ἡμῶν καὶ παντὸς ἀλλού τὸ ἀληθές ἡμῶν συμφέρον. Ἡ πεποίθησις αὕτη πρέπει νὰ ἐμπνέη ἡμῖν τελέαν πρὸς αὐτοὺς ὑπακοήν. Καὶ ἡ Γραφὴ λέγει: «Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ» (Κολοσσ. γ', 20). Τρίτον δρείλουσι τὰ τέκνα πρὸς τοὺς γονεῖς

(*) Κλέοβις καὶ Βίτων παρ' Ἡροδότῳ. Παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις αὐστηρότατα ἐτιμωροῦντο οἱ μὴ ἔκτρεφοντες τοὺς γονεῖς των νίοιν.

ἀγάπην. Ή πρὸς ἡμᾶς ἀγάπη ἔκεινων πρέπει νὰ ἐγείρῃ καὶ ἐν
ἥμιν ἀγάπην πρὸς ἔκεινους. Καὶ τίς ἀγάπη πρὸς ἡμᾶς δύναται
νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τῶν γονέων ἡμῶν;
Δεικνύομεν δὲ τὴν ἀγάπην ταύτην, ἐὰν μὴ πράττωμεν διὰ τοῦ θεοῦ
δυσαρεστήσει αὐτούς, ἐκτελῶμεν δὲ διὰ τοῦ θεοῦ γνωρίζομεν διὰ τοῦ θεοῦ
ἀρέσει αὐτοῖς. Αὕτη εἰναι τῇ ἀληθῆς υἱικῆ ἀγάπη. Τέταρτον τέ-
λος καθῆκον τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς εἰναι τῇ εὐγνωμοσύνῃ
πρὸς αὐτούς. Οἱ γονεῖς εἰναι σὲ μέγιστοι ἡμῶν μετὰ Θεὸν εὐερ-
γέται. Αἱ φροντίδες, σὲ κόποι καὶ μόχθοι, αἱ λύπαι καὶ πάντα
ἐν γένει δσα ὑποφέρουσιν, ἵνα ἀναθρέψωσιν ἡμᾶς ἐν τῇ παιδικῇ
ἡλικίᾳ, δὲν δύνανται νὰ ἀριθμηθῶσιν. Αἱ εὐεργεσίαι τῶν καθό-
λου εἰναι ἀπειροι. Τὰς εὐεργεσίας δὲ ταύτας εὑδέποτε πρέπει νὰ
λησμονῶμεν, πάντοτε δὲ ὀφείλομεν νὰ εὐγνωμονῶμεν αὐτοῖς διὰ
αὐτάς. Τὴν εὐγνωμοσύνην δὲ ταύτην ὀφείλομεν νὰ δεικνύωμεν
τοῖς γονεῦσιν ἡμῶν πάντοτε μέν, ἰδίως δέ, διὰ τοῦ γήρατος
πάσχωσιν ἡ ἔχωσι καθόλου ἀνάγκην ἡμῶν. Τὸ γηροχομεῖν τοὺς
γονεῖς ἱερώτατον ἐλογίσθη πάντοτε καθῆκον ὑπὸ πάντων τῶν
πεπολιτισμένων λαῶν.

Σημ. 1. Καὶ σὲ ἀδελφοὶ ἔχουσι καθῆκοντα πρὸς ἀλλήλους,
νὰ ἀγαπῶσι δηλ. ἀλλήλους, νὰ συγχωρῶσι τὰ σφάλματα ἀλλή-
λων καὶ νὰ ὑποστηρίξωσιν ἀλλήλους, ὡς τέκνα τῶν αὐτῶν γο-
νέων καὶ τοῦ αὐτοῦ αἵματος, ὡς μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας,
ὡς φέροντες τὸ αὐτὸ δόνομα καὶ ἀνατραφέντες καὶ ζήσαντες ἐν
τῷ αὐτῷ οἰκῳ. Οἱ ἀδελφοὶ ἰδίως πρέπει νὰ μεριμνῶσι περὶ τῶν
ἀδελφῶν αὐτῶν, καὶ ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ πατρὸς νὰ λαμ-
βάνωσιν αὐτὸς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἀντοῦ αὐτοῦ.

Σημ. 2. Σεΐδασμὸς καὶ τιμὴ ὀφείλεται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου
καὶ πρὸς ἔκεινους, οἵτινες ὡς σὲ γονεῖς ἡμῶν φροντίζουσι περὶ¹
τῆς μαρφώσεως ἡμῶν, οἵτινες σὲ διδάσκαλοι καὶ σὲ κηδεμόνες
ἡμῶν, καὶ πρὸς τοὺς γέροντας ἐν γένει, οἵτινες ὑπηρέτησαν τὴν
κοινωνίαν καὶ ἀπέκτησαν πειραν καὶ σύνεσιν.

Σημ. 3. Οἱ κύριοι πρέπει νὰ προσφέρωνται καλῶς πρὸς

τούς οπηρέτας τοῦ εἰχού, εἰτινες δὲν είναι δούλοι, ἀλλ' ἐλεύθεροι ἀνθρωποι, οπηρετοῦντες ἐπὶ μισθῷ, καὶ νὰ μὴ στερώσιν αὐτοὺς ποτὲ τοῦ μισθοῦ τῶν· εἰ δὲ οπηρέται διφείλουσι σεβασμόν, πίστιν καὶ χρηστότητα.

§ 43 β'

Παραδείγματα.

Παραδείγματα τελείας ἀγάπης πρὸς τοὺς οἰκείους ὀλίγοις λαοῖς δύνανται νὰ παρουσιάσωσιν δσα δ ἑλληνικὸς λαός, παρ' φτὰ μέλη τῆς οἰκογενείας είναι μετ' ἀλλήλων στεγώτατα συνδεδεμένα καὶ ἀλλήλοις ἀφωσιωμένα. Οἱ Ἕλληνες γονεῖς θυσιάζονται ὑπὲρ τῶν τέκνων τῶν. Ἡ συζυγικὴ ἀγάπη είναι παραδείγματική. Ὁ πρὸς τοὺς γονεῖς σεβασμὸς τῶν τέκνων καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς στοργὴ μεγίστη. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ ὑπερασπίζουσι καὶ ὑποστηρίζουσιν ἀλλήλους δι' ὅλου τοῦ βίου. Πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν μένουσι πολλάκις ἄγαμοι δι' ὅλου τοῦ βίου τῶν χάριν τῶν ἀδελφῶν τῶν ἔργαζόμενοι ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἀποκαταστήσωσιν αὐτάς. Ἐν γένει ἔχομεν πνεῦμα οἰκογενειακὸν οἴον παρ' ὀλίγοις ἄλλοις λαοῖς θὰ ἥδυνατό τις νὰ ἀπαντήσῃ. Ἡ ἑλληνικὴ οἰκογένεια είναι πρότυπον οἰκογενείας. Εἴθε δὲ οἱ οἰκογενειακοὶ δεσμοὶ νὰ μενωστὶ παρ' ήμιν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τόσον στενοὶ καὶ στερεοὶ καὶ νὰ μὴ χαλαρωθῶσι διὰ τῆς ἐπιφρονῆς ξενικῶν ἰδεῶν καὶ ἥθων.

§ 44

1. *Tίνα εἶναι τὰ ἐκ τῆς πολιτείας γεννώμενα καθήκοντα καὶ πρῶτον τί εἶναι πολιτεία;*

Καθὼς ἐκ τῆς οἰκογενείας, οὕτω γεννῶνται καὶ ἐκ τῆς πολιτείας ίδιαιτερά τινα καθήκοντα. Πολιτεία ἡ κράτος είναι ἡ ὑπὸ κοινούς νόμους ἔνωσις τῶν ἀνθρώπων, ἡ σκοποῦσα α') τὴν ἔξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν καὶ β') τὴν διὰ κοινῆς συμπράξεως προαγωγὴν ἐν γένει τῶν κοινῶν πνευματικῶν τε καὶ ὑλικῶν συμφερόντων. Ἡ ἔνωσις αὕτη δὲν είναι αὐθαίρετος· εἰς

Χριστιανικὴ ήθυνη A. Δ. Κυριακοῦ

αὐτὴν δδηγούμεθα ὑπὸ αὐτῆς τῆς φύσεως. Ὁ ἀνθρωπος δηλ. ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ζῇ ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ. Αὕτη εἰναι γὰρ φυσική του κατάστασις, οὐχὶ δὲ γὰρ ἀγριότητι, δπως τινὲς ἔσφαλμένως ἐδόξασαν (*). Ἀν τοῦ γὰρ φυσική του ἀνθρώπου κατάστασις, τότε ἐν αὐτῇ θάτελειοποιεῖτο οὗτος, ἐνῷ τούναντίον συμβαίνει, διότι δὲν τῇ πολιτείᾳ βίος τελειοποιεῖ καὶ ἔξευγενίζει τὸν ἄνθρωπον. Πρὸς ταύτην λοιπὸν προωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πλάστου οὗτος. Ἡ ἔξουσία κατὰ ταῦτα, γὰρ ἐν δόνοματι τῶν νόμων ἐνεργοῦσα, δὲν εἶναι αὐθαίρετός τις ἐπινόησις γὰρ σφετερισμός, ἀλλὰ πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς πολιτείας. Οἱ νόμοι ἀπαιτοῦσι τὴν ἔξουσίαν. Οἱ νόμοι εἶναι οἱ συγκρατοῦντες τὴν πολιτείαν δεσμοί. Πρὸς δρισμόν, τήρησιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν νόμων τούτων γὰρ πολιτεία ἔχει ἀνάγκην ἀρχῶν γὰρ ἔξουσιῶν, τῆς νομοθετικῆς, γῆτις δρίζει αὐτούς, τῆς δικαιοσικῆς, γῆτις κρίνει αὐτούς, καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς, γῆτις ἐφαρμόζει αὐτούς. Κατὰ ταῦτα οἱ ἀρχοντες οἱ ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἐκλεγόμενοι καὶ δριζόμενοι πρὸς διαχείρισιν τῶν ἔξουσιῶν γὰρ ἀρχῶν τούτων δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς νομοθέτας, εἰς δικαστὰς καὶ εἰς ἐκτελεστὰς τῶν νόμων, ~~π~~ών προσταταὶ δὲ μὲν βασιλεὺς ἐν ταῖς βασιλευομέναις πολιτείαις, εἰς πρόεδρος δὲ ἐν ταῖς δημοκρατουμέναις. Τὰ λειπά μέλη τῆς πολιτείας εἶναι οἱ ἀπλοὶ πολῖται. Ἡ πολιτεία εἰς γὰρ ἐγεννήθησαν οἱ πατέρες καὶ οἱ προπάτορες γῆμῶν καλείται πατρίς.

§ 45 α'

2. Τίνα τὰ καθήκοντα τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων γίνεται τῶν πολιτῶν;

Ο γῆθικὸς νόμος τῆς ἀγάπης ἐπιδάλλει, συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας, εἰς τοὺς ἀρχοντας, δηλ. τοὺς νομοθέτας, τοὺς δικαστὰς καὶ ἐκτελεστὰς τῶν νόμων, ὥρι-

(*) Ο Ρουσσώ.

σμένα καθήκοντα. Τὰ καθήκοντα τῶν νομοθετῶν εἰναι·¹⁾ Νὰ νομοθετῶσι γόμους δικαίους. Ὅταν οἱ νόμοι ἀποθλέπωσιν εἰς τὴν ὥφελειαν μιᾶς μόνον τάξεως ἀνθρώπων ἢ ἐν γένει ἡθελον μόνον τοὺς μὲν ὥφελήσει, τοὺς δὲ τῶν πολιτῶν βλάψει, δὲν εἰναι ἀληθεῖς νόμοι. Διότι σκοπὸς τῶν νόμων ἔν τινι πολιτείᾳ εἰναι αὐτὸ δὴ τοῦτο, ἢ προάσπισις καὶ ἔκαστα λίσις τῶν δικαιωμάτων πάντων τῶν πολιτῶν. 2) Νὰ μὴ νομοθετῶσι νόμους ἐναντίον τῆς ήθικῆς. Ἀφοῦ ἢ πολιτείᾳ σκοπεῖ τὴν πραγματικὴν καὶ τῷ πνευματικῶν τὴν ἀνθρώπων συμφερόντων, τὴν πνευματικὴν δηλ. καὶ τὴν ἡθικὴν αὐτῶν μέρφωσιν, ἡθελεν ἀντιβάνει εἰς τὸν προ-ρισμόν τῆς τεῦτον, τὸ νὰ διευθύνηται κατὰ νόμους ἀνηθίκους. Οὐδέποτε διὰ τοῦτο δὲ νόμος πρέπει νὰ ἐπιβάλῃ τι ἀνήθικον. ⁽¹⁾ ἀνήθικος νόμος, δὲ διατάσσων τι ἐναντίον τῆς συνειδήσεως, οὐ-δὲνα μάλιστα υποχρεοῦ. διότι ἀνώτερος πάντων τῶν νόμων εἰναι ὁ θεῖος, δὲ ἡθικὲς νόμοις, δὲ διὰ τῆς συνειδήσεως μαρτυρούμενος. Ἡ ἡθικὴ εἰναι ἀνωτέρα τῶν ἀνθρωπίνων νόμων. 3) Νὰ μὴ δρίζωτι ποινάς, εἰμὴ μόνον δικαίας, καὶ τοιαύτας αἰτινες νὰ τείνωσιν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν τιμωρουμένων. Διότι ἢ ποινὴ δὲν ἔχει ἀπλῶς καὶ μόνον σκοπὸν νὰ ἴκανοποιήσῃ τὴν προσβληθεῖσαν δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν τιμωρουμένων. Ἀλλως τε ἐν τῷ δρισμῷ τῶν ποινῶν καὶ ἐν γένει ἐν τῇ μεταχειρίσει τῶν καταδίκων καὶ ὑποδίκων δὲν πρέπει νὰ παρορῶνται αἱ ὑπαγο-ρεύσεις τῆς φιλανθρωπίας, ἣτις οὐδέποτε πρέπει ἐντελῶς ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης νὰ χωρίζεται. Τὴν φιλανθρωπίαν πρὸς τοὺς ἐν φυ-λακαῖς συνιστᾶ ῥητῶς τὸ Εὐαγγέλιον (Ματθ. κε', 31—46). 4) Οἱ νόμοι, οὓς θέτουσι, πρέπει νὰ εἰναι σαφεῖς· διότι νόμοι ἀσα-φεῖς, οἵτινες διὰ τοῦτο μένουσιν ἄγνωστοι, οὐδένα εὐθύνουσιν.

Τῶν δὲ ἐκτελεστῶν τῶν νόμων καὶ δικαστῶν τὰ καθήκοντα εἰναι· 1) Νὰ μελετῶσι καλῶς καὶ νὰ γινώσκωσι τοὺς γόμους, καθ' οὓς θὰ κρίνωσιν ἢ οὓς θὰ ἐφαρμόσωσι. 2) Νὰ μὴ λαμβά-νωσιν ὅπ' ὅψιν τὰς ἀτομικάς των δοκισίας, ἀλλὰ νὰ ἐφαρμόζωσι τὸν νόμον κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. 3) Ὅταν οἱ νόμοι εἴναι ἀσα-φεῖς ἢ σιγῶσιν ἐντελῶς περὶ τινος ὠρισμένης περιστάσεως, τότε

μόνον δύναται ή συνείδησις τῶν ἀρχόντων νὰ συμπληροῦ αὐτούς. 4) Πᾶσα μεροληψία ή προσωποληψία είναι ἔγκλημα ἐκ μέρους τῶν ἀρχόντων.

Τῶν δὲ ἀρχομένων ἡ πολιτῶν πρῶτον καθῆκον είναι δι σεβασμὸς πρὸς τοὺς ἀρχοντας καὶ ἵδιως πρὸς τὸν βασιλέα ἢ τὸν προστάτιμενον τῆς πολιτείας. Σεβόμενοι τοὺς ἀρχόντας σεβόμενοι τὸν νόμον ἢ τὴν δικαιοσύνην, ἢν εὗτοι διαχειρίζονται, καὶ τὴν πατρίδα, ἢν διοικοῦσι. «Τὸν βασιλέα τιμᾶτε», λέγει ῥήτως ἡ Γραφὴ (Α' Πέτρ. 6', 17). Δεύτερον καθῆκον τῶν πολιτῶν είναι νὰ ὑπακούωσιν εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, ἐκπληροῦντες πάντα τὰ ὑπὸ τούτων αὐτοῖς ἐπιβαλλόμενα καθῆκοντα, καταβάλλοντες ἵδιως προθύμως τοὺς νομίμους φόρους, ἀνευ τῶν δποίων αἱ κοινωνὶ τῆς πολιτείας ἀνάγκαι εἰναι δὲν δύνανται νὰ πληρωθῶσιν. «Ἀπόδοτε», λέγει δι Παύλος, «πᾶσι τὶς δρειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν» (Ρωμ. 1γ', 6-8). Καὶ δι Κύριος εἰπεν· «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι» (Ματθ. χδ', 1). Ἡ ἀρχὴ ἀπόλλουσι τὸ δικαιωμα νὰ ἀπαιτησῃ ὑπακοὴν μόνον. Ιον) «Οταν ἀντιτίθηται αὐτῇ εἰς τοὺς νόμους διότι ἡ βάσις τοῦ κύρους τῆς ἀρχῆς είναι δ νόμος. Τὸ ἔργον αὐτῆς είναι νὰ ἔκτελέσῃ τὸν νόμον. «Οταν λοιπὸν δὲν διατάσσῃ ἐν δινόματι τοῦ νόμου, τότε ἡ διαταγὴ αὐτῆς γίνεται μόνον ἐν δινόματι τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀρχοντος θελήσεως ἢ τῆς αὐθαιρεσίας του. Τότε παύει νὰ διατάσσῃ ὡς ἀρχῆ. 2ον) «Οταν διατάσσῃ ἐν δινόματι νόμων ἀδίκων ἢ ἀνγείκιαν, ἀντικειμένων εἰς τὸ φυσικὸν αἰώνιον δίκαιον ἢ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ διότι δύεράνω τῶν ἀνθρωπίνων ἴσταται δ θείες γῆθικὸς νόμος. Τότε ἰσχύει τὸ ἀξίωμα· «Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. ε', 29). Κοινὸν δὲ καθῆκον ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων είναι ἡ πρὸς τὴν πολιτείαν ἢ τὴν πατρίδα ἀγάπη ἢ ἡ φιλοπατρία. Πάντες δηλαδὴ δρείλουσι· Ιον νὰ ἀποφεύγωσιν αὐτοὶ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προξενήσῃ ζημίαν εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν πρόσδον τῆς πατρίδος καὶ ἐν γένει εἰς τὸ κοινὸν τῆς πολιτείας συμφέρον, μὴ λησμονοῦντες ὅτι μόνον ἐν τῷ κοινῷ συμφέροντι δύναται νὰ εύ-

ρεθῆ καὶ τὸ ἀτομικόν, τούναντίον δέ, διαν τὰ κοινὰ κακῶς βα-
νωσι, καὶ τὰ ἴδιαίτερα συμφέροντα ἐκάστου τῶν πολιτῶν πά-
σχουσι. Σον διφείλουσιν οἱ πολῖται νὰ ἀγωνίζωνται κατὰ πάσης
ὑφ' οἰουδήποτε ἐπιχειρουμένης πράξεως ἐπιζημίου εἰς τὴν ἐλευ-
θερίαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν πρόσδον καὶ ἐν γένει εἰς τὰ συμφέ-
ροντα τῆς πατρίδας, ὑπερασπίζοντες αὐτὴν κατὰ παντὸς ἔξωτε-
ρικοῦ ἢ ἐσωτερικοῦ ἔχθροῦ καὶ εἰς αὐτῆς τῆς θυσίας τοῦ αἴμα-
τός των' καὶ Ζον νὰ συντελῶσι τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν προα-
γωγὴν τῆς πατρίδος πράττοντες προθύμως πᾶν δια δύναται νὰ
δύψωσῃ τὴν δόξαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτῆς. Τοι-
αύτη φιλοπατρία ἐμεγάλυνε καὶ ἐδέξασε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐν
τοῖς ἀρχαῖς χρόνοις καὶ κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ
1821. Ἡ ἴδιοτέλεια τῶν πολιτῶν ἐπήνεγκε τούναντίον πάντοτε
καὶ πανταχοῦ τὴν παραχών τῶν ἐθνῶν. Ὁρείλει μὲν δὲ χρι-
στιανὸς ἀγάπην πρὸς πάντα ἀνθρώπουν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς συμ-
πολίτας του κατὰ πρῶτον λόγον.

§ 45 β'

Παραδείγματα.

Τοιαῦτα είναι τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν πατρίδα. Παραδεί-
γματα φιλοπατρίας παρέχει ἡμῖν ἀφθονα ἡ Ἑλληνικὴ ἴστορία. Ἡ
φιλοπατρία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διμείται διπὸν πάντων τῶν
ἴστορικῶν καὶ ποιητῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρόνων, οἱ δὲ
ἀγῶνες τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐν Μαραθῶνι
καὶ Θερμοπύλαις, ἐν Σαλαμίνι καὶ Πλαταιαῖς, ἐν Μυκαλῇ καὶ
Εύρυμέδοντι ποταμῷ καὶ οἱ μεγάλοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἥρωες,
δὲ Μιλτιάδης καὶ δὲ Δεωνίδας, δὲ Θεμιστοκλῆς, δὲ Ἀριστείδης καὶ
δὲ Κίμων, θὰ μνημονεύωνται εἰς αἰῶνας αἰώνων ὡς τὰ ἔξοχώτερα
παραδείγματα φιλοπατρίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς δὲν
διπολείπεται κατὰ τοῦτο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, διότι καὶ οἱ
ἥρωες τοῦ 1821, δὲ Κανάρης καὶ δὲ Μιαούλης, δὲ Κολοκοτρώνης

καὶ δὲ Καραϊσκάχης, δὲ Διάκος καὶ δὲ Μπότσαρης, η ὁλοκαύτωσις τοῦ μοναστηρίου Σένκου ἐν Πουμανίᾳ, αἱ Σωμιώτισσαι τοῦ Ζαλόγγου, δὲ Καψάλης καὶ η ἔνδοξος ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου, η Μονὴ τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τόσαι ἀλλαὶ ἡρωῖκαι σκηναὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως καὶ τὰ νεώτερα ἡρωῖκὰ καταρθώματα τοῦ 1912, 1913 καὶ 1918 ἐν Σχρανταπόρφ καὶ Μπιζανίῳ, ἐν Κιλκίς καὶ ἐν Δαρδανελλίοις, ἐν Δοϊράνῃ καὶ ἀλλαχοῦ μαρτυροῦσιν, οἵτινες ἡ Ἑλληνικὴ φιλοπατρία εἰναι καὶ νῦν η αὐτῇ, ἐποία ἡτο καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Εἴθε η τοιαύτη φιλοπατρία νὰ φλέγῃ τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐν τῷ μέλλοντι πρὸς δόξαν τῆς πατρίδος ήμῶν.

§ 46 α'

γ'. Τίνα τὰ ἐκ τῆς ἐκκλησίας γεννώμενα καυθήκοντα;

Ο ἄνθρωπος δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸ χράτος ἢ τὴν πολιτείαν· εἰναι μέλος καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔχει ὡς τοιούτος ιδειτερά τινα καθήκοντα ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ ὅπερ τοῦ ἥθικου νόμου τῆς ἀγάπης συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκκλησίας. Ἐκκλησία εἰναι η ἔνωσις τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἀναγγωρίζοντων αὐτὸν ὡς σωτῆρά των καὶ ἀρχηγὸν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν βίου, η σκοποῦσα τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἢ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἥθικὴν αὐτῶν μόρφωσιν κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ η ἐκκλησία, δπως καὶ η πολιτεία, ἔχει ἀνάγκην ἀρχῶν, δπως διευθύνωσιν αὐτὴν καὶ ἐφαρμόζωσι τὰ κατάληγα μέσα πρὸς τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς σκοπόν (¹).

Οὗτοι εἰναι εἰ λειτουργοὶ η κληρικοί, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς δποίους οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ καλοῦνται πιστοὶ η λαϊκοί.

(1) Η πολιτεία συμφώνως πρὸς τὸν κύριον αὐτῆς σκοπόν, δστις εἶναι νὰ προασπίζῃ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν καὶ κωλύῃ πᾶσαν καὶ αὐτῶν βλάβην, δικαιοῦται νὰ ποιῆται χρῆσιν τῆς βίας. Η ἐκκλησία, τούναντίον, η σκοπὸν ἐπιδιώκουσα τὸ διδάσκειν καὶ φωτίζειν τὸν λαόν, οὐδέποτε δύναται νὰ ποιῆται χρῆσιν τῆς βίας, μόνον δπλον ἔχουσα τὸν λόγον καὶ τὴν πειθώ.

Ἐκ τῆς ἑνοίας ταύτης τῆς ἐκκλησίας πηγάδουσιν ἀναγκαίως τὰς ἔξης καθήκοντα. Τὸ καθῆκον τῶν κληρικῶν εἶναι νὰ ἐκπληρώσιν εὐσυνειδήτως καὶ προθύμως τὰ ἔργα τῆς λειτουργίας των, 1ον) διδάσκοντες τὸν λαὸν τὰς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου, 2ον) ἐκτελοῦντες τὰς ὠρισμένας τελετὰς τῆς λατρείας καὶ 3ον διοικοῦντες τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς κανότας αὐτῆς. Ὁπως δὲ ἡ ἑνέργεια αὐτῶν ἐπιτύχη δρείλουσι πρῶτον νὰ εἶναι κάτοχοι τῆς ἀναγκαίας παιδείας. Τὸ ἔργον τοῦ κληρικοῦ εἶναι κυρίως ἔργον διδασκαλίου τοῦ λαοῦ. Πῶς λοιπὸν δύνανται νὰ διδάξωσιν οἱ κληρικοί, ἐὰν δὲν εἶναι αὐτοὶ δεδιδαγμένοι; Ὁ Παῦλος ἀπαιτεῖ δρητῶς ἵνα δὲ πίσκοπος ἢ πρεσβύτερος εἶναι «διδακτικός» (Α' Τιμοθ. γ', 3) καὶ «ἀντέχηται τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν λόγου, ἵνα δύναται ἢ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν» (Τιτ. α', 7). Τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου εἶναι λοιπὲν κατὰ τὴν Γραφὴν τὸ κυρώτερον ἔργον τοῦ λειτουργοῦ. Πῶς δύνανται νὰ ἐκτελέσῃ τοῦτο ἀμαθής ὅν; Διὰ τοῦτο καὶ ἐκκλησία καὶ πολιτεία πρέπει νὰ λαμβάνωσι πρόνοιαν περὶ ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ κλήρου. Ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ μὴ ἐνδιαφέρηται ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἡ πνευματικὴ καὶ ἡθικὴ μόρφωσις τῶν πολιτῶν δὲν εἶναι τι ξένον αὐτῇ (πρβλ. § 44⁽¹⁾). Δεύτερον δρείλει δὲ κληρικὸς νὰ παρέχῃ τὸν βίον του τύπου καὶ ὑπογραμμὸν εὐσεβείας καὶ ἡθικῆς. Πρέπει κατὰ τὸν αὐτὸν Παῦλον νὰ εἶναι «ἀνέγκλητος καὶ ἀνεπίληπτος» (χύτόθι) καὶ «τύπος τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἀγνείᾳ» (Τιμοθ. δ', 12). Ἀλλως τίνα

(1) Ὡς πρὸς τὴν σχέσιν πολιτείας καὶ ἐκκλησίας παρατηροῦμεν, διὰ πρόπει νὰ κρατῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθέρους ἐκκλησίας ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει. Οὕτε ἡ ἐκκλησία πρέπει νὰ πιέζῃ τὴν πολιτείαν, οὕτε ἡ πολιτεία τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ σχέσις πρέπει νὰ εἶναι σχέσις φιλίας.. Ἡ πολιτεία δέοντας νὰ προστατεύῃ τὴν ἐκκλησίαν τὴν μορφοῦσαν ἡθικῶς τοὺς πολίτας, ἡ δὲ ἐκκλησία δέοντας νὰ σέβηται τοὺς νέμους τῆς πολιτείας ἐν ἥν πάροχει ὡς σωματεῖον σκοποῦν νὰ ἐκπαιδεύῃ θρησκευτικῶς τοὺς πολίτας.

δύναμιν θὰ ἔχωσιν οἱ λόγοι αὐτοῦ, ζταν διδάσχη μέν, μὴ πράττη δέ; Τὸ προσὸν μάλιστα τοῦτο τῆς ἀρετῆς εἰναι τῷ κληρικῷ σπουδαιότερον τοῦ πρώτου. Εἴναι πολλῷ προτιμότερος δὲ ἀμαθῆς μὲν ἀλλὰ χρηστὸς κληρικὸς τοῦ σοφοῦ μὲν ἀλλὰ φαύλου. Ὁ τελευταῖος ἔνεκα τῆς διαφθορᾶς αὐτοῦ εἰναι δλως ἀχρηστος εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ. Τῶν δὲ λαϊκῶν καθήκοντα εἰναι α') νὰ σέδωνται τοὺς νόμους καὶ κανόνας τοὺς διευθύνοντας τὴν ἐκκλησίαν (Φιλιππ. β' 12, Β' Θεσσαλ. γ', 14). διότι ἀνευ τοῦ σεβασμοῦ τούτου ἀπειλεῖται αὐτὴ ἡ συντήρησις τῆς ἐκκλησίας. β') νὰ ἀκροῶνται προθύμως τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μετέχωσι τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν· πρὸς δὲ γ') νὰ τιμῶσι τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἐκκλησίας. Κοινὰ δὲ ἀμφοτέρων, καὶ τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν κληρικῶν, καθήκοντα εἰναι νὰ δεικνύωσι 1) Πίστιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· οὐδέποτε ἐπιτρέπεται ὑπὸ τῆς ἡθικῆς χάριν συμφέροντος νὰ ἐγκαταλείπῃ τις τὴν ἐκκλησίαν (Ἐθρ. α' 23, Ἐφ. δ' 14). 2) Η ἀποστασία ἐθεωρήθη πάντοτε ἔγκλημα κατὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀγνωμοσύνη πρὸς αὐτὴν τὴν θρησκευτικῶς καὶ ἡθικῶς ἐκθρέψασαν τὸν ἀποστατοῦντα. 2) Ζῆλον ὑπὲρ τῆς τιμῆς, διασώσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῆς ἐκκλησίας. 3) Οταν βλέπων τις προσβιχλομένην ἡ κινδυνεύουσαν τὴν ἐκκλησίαν ἀδιαφορῇ ἢ μηδόλως μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς δὲν ἔχει πρὸς αὐτὴν ἀληθῆ ἀγάπην. 3). Τρίτον καθῆκον πάντων τῶν χριστιανῶν εἰναι νὰ σπουδάζωσι τὸ καὶ αὐτοὺς πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας πρὸς ἐπιτυχεστέραν ἐπίτευξιν τοῦ δψηλοῦ αὐτῆς σκοποῦ. Διὰ τοῦτο πᾶν δὲν δύναται νὰ ἀνυψώσῃ τὴν ἐκκλησίαν ὁ φείλει πᾶς ἀληθῆς χριστιανὸς νὰ ἀσπάζηται προθύμως καὶ νὰ ἔνισχύῃ, ἐργαζόμενος ὑπὲρ αὐτῆς καὶ διαπανῶν προθύμως ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς, ιδίως ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως καὶ διατηρήσεως εὑπρεπῶν ναῶν καὶ τῆς καλῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου.

§ 46 β'

Παραδείγματα.

Παραδείγματα ἔξοχου ἀγάπης πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἔχομεν τοὺς ἀρχαίους πατέρας τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὴν ἀφιέρωσαν δέσμονταρον τὸν βίον των πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτῆς, ὑπερήσπισαν αὐτὴν κατὰ τῶν πολεμίων αὐτῆς, τῶν τε κεκηρυγμένων ἔχθρῶν καὶ διωκτῶν τοῦ χριστιανισμοῦ αὐτοκρατόρων καὶ πολλῶν ψευδοφιλοσόφων γραψάντων κατ' αὐτῆς, ἀπέκρουσαν τοὺς ἀπειραρίθμους αἱρετικοὺς τούς διαστρέφοντας τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, ἥρμηνευσαν τὰς ἀγίας Γραφάς, ἀνέπτυξαν τὰ δόγματα καὶ τὴν ἡθικὴν αὐτῆς καὶ ὡς ἐκκλησιαστικὸν δήμοντας ἐλάμπρυναν τὸν ἄμβωνα τῆς ἐκκλησίας καὶ διενέωσαν τὴν ἁγιοτεχνην τέχνην τῶν ἀρχαίων κλασικῶν ἥρητόρων, διὰ δὲ τοῦ ἀγιωτάτου βίου των κατέλιπον ἄριστον παράδειγμα ἀρετῆς τοῖς ἐπιγενομένοις. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Κλήμης, ὁ Κυπριανός, ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Αὐγουστῖνος, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Νύστης Γρηγόριος, καὶ πρὸ πάντων οἱ τρεῖς μεγάλαι ἵεράρχαι Βασιλείος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, οἵτινες συνδυάσαντες ἄριστα τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνέπτυξαν ἐπιστημονικῶς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἐδόξασαν τὴν ἐκκλησίαν. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου ποτὲ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὸ θύρρος, μεθ' οὗ ἀπήντησε πρὸς τὸν Μόδεστον τὸν ἐπίτροπον τοῦ Ἀρειανίζοντος αὐτοκράτορος Οὐάλεντος τὸν ἀπειλήσαντα αὐτὸν Σι' ἔξοριας, δημεύσεως περιουσίας, βασάνων καὶ θανάτου, οἵτι οὐδὲν τούτων πτοεῖ αὐτόν. Δῆμευσιν περιουσίας, εἰπε, δὲν φοβοῦμαι, διότι δὲν ἔχω εἰμή δλίγα βιβλία καὶ τινα παλαιὰ ἐνδύματα· οὔτε ἔξοριαν, διότι πανταχοῦ δ ἄγθρωπος εἶναι πρόσκαιρος καὶ πάρεπιδημος· οὔτε βασάνους, διότι τὸ ἀσθενές μου σῶμα δὲν θὰ ἀνθέξῃ πολὺ εἰς αὐτάς· οὔτε θάνατον, διότι δ θάνατος θὰ μὲ ἐγώσῃ τὸ ταχύτερον μετὰ τοῦ Θεοῦ·

τοῦ δὲ Γρηγορίου τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει τῇ τότε ἑστίᾳ τοῦ Ἀρειανισμοῦ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Οὐάλεντος· καὶ τοῦ Χρυσοστόμου τὴν τόλμην, ὃστις ὡς ἄλλος προφήτης Ἡλίας ἥλεγξε τὴν παντοδύναμον αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν διὰ τὴν ἐν τῇ αὐλῇ αὐτῆς ἐπιχρατοῦσαν ἀκολασίαν καὶ διὰ τοῦτο ἔξωρίσθη καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ ἔξορίᾳ. Τοιοῦτον ζῆλον πρέπει νὰ δειχνύωμεν καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, πεποιθότες διὶ δὲν ἔχει τις ἀληθῶς πατέρα τὸν Θεόν, ὃστις δὲν ἀγαπᾷ τὴν ἐκκλησίαν ὡς πνευματικὴν αὐτοῦ μητέρα, ὡς εἶπεν δὲ Κυπριανός.

— — — — —

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΟΙΚΗΣ

Εἰσαγωγή.

- § 1. Τί εἶναι χριστιανικὴ ἡθικὴ ;
- § 2. Τίς ἡ ἀξία τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς ;
- § 3. Πῶς διαιροῦμεν τὴν ἡθικήν ;

ΜΕΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟΝ

Γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς

- § 4. Τίς εἶναι ὁ ὑψιστος ἡθικὸς νόμος κατὰ τὴν ἀγίαν Γρα-
φήν ; Τίς εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν
καὶ πρὸς τὸν πλησίον ;
- § 5. Τίς ὁ ὑψιστος ἡθικὸς νόμος, ὃ ἐκ τῆς σχέσεως ταύτης
ἐκπηγάζων ;
- § 6. Πῶς δεικνύεται, ὅτι εἶναι ἔμφυτος ὁ ἡθικὸς νόμος
τῷ ἀνθρώπῳ ;
- § 7. Μετὰ ποίας διαθέσεως πρέπει νὰ ἐκπληρῶται ὁ ἡθι-
κὸς νόμος ;
- § 8. Τί εἶναι ἡ συνείδησις ;
- § 9. Τί εἶναι καθῆκον καὶ πῶς διαιροῦνται τὰ καθήκοντα ;
- § 10. Τί εἶναι δικαίωμα καὶ πῶς διαιροῦνται τὰ δικαιώματα ;
- § 11. Τί δίκαιον καὶ τί ἄδικον ; Τί δικαιοσύνη καὶ τί
ἀδικία ; Τί ἐπιείκεια καὶ τί αὐστηρότης ;
- § 12. Τίς εἶναι ἡ ἀμοιβαία σχέσις τῶν καθηκόντων καὶ
τῶν δικαιωμάτων ;
- § 13. Τί εἶγαι ἐλευθέρα θέλησις ;

- § 14. Τί εἶναι καταλογισμὸς τῶν πράξεων ;
 § 15. Τί εἶναι ἀρετή ;
 § 16. Τί εἶναι κακία καὶ τίνα τὰ ἐνισχύοντα αὐτήν ;

ΜΕΡΟΣ ΣΙΔΙΚΟΝ

*Περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν,
πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἔαυτόν.*

Α'.

Καθήκοντα πρὸς τὸν Θεόν.

- § 17. Τί εἶναι εὑσέβεια καὶ τί λατρεία ;
 § 18. Τί εἶναι πίστις πρὸς τὸν Θεόν ;
 § 19. Τί εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ;
 § 20. Ποία ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἀληθής ;
 § 21. Τί εἶναι ἐλπὶς εἰς τὸν Θεόν ;
 § 22. Τί εἶναι προσευχὴ ἡ λατρεία ;
 § 23. Τί εἶναι κοινὴ προσευχὴ καὶ τί ἕօρτή ;
 § 24 α'. Πῶς πρέπει νὰ μεταχειρίζωμεθα τὸ δόνομα τοῦ Θεοῦ
καὶ τί εἶναι ὁ ὄρκος ;
 § 24 β'. Παραδείγματα.

Β'.

Καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἔαυτόν.

- § 25. Τί εἶναι ἀγάπη πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, καὶ πῶς διαιροῦμεν
τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καθήκοντα ;
 § 26. Ποῖον εἶναι τὸ καθῆκον ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν ζωὴν
ἡμῶν ;
 § 27. Τί ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ
σώματος ἡμῶν ;
 § 28. Τί ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ
πνεύματος ἡμῶν ;

§ 29. Πῶς δοφείλομεν νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς τιμῆς ἢ τοῦ καλοῦ ἡμῶν δόνοιατος ;

§ 30. Πῶς δοφείλομεν νὰ ἐργαζώμεθα χάριν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ νὰ διαχειριζώμεθα τὴν περιουσίαν ἡμῶν ; Πῶς διασώζομεν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ;

Γ'.

Καθήκοντα πρὸς τὸν πλησίον.

§ 31. Τί εἶναι τὸ γενικὸν πρὸς τὸν πλησίον καθῆκον ἢ τί εἶναι ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον ;

§ 32. Ποία εἶναι ἡ ἀληθῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη ;

Α'.

Ατομικὰ καθήκοντα.

§ 33. Πῶς δοφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον ;

§ 34. Τί εἶναι τὸ καθῆκον ἡμῶν πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου καὶ πρῶτον τί εἶναι ἰδιοκτησία ;

§ 35. Τίνα τὰ ἀντικείμενα τῷ καθήκοντι τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πλησίον ;

§ 36. Ἀρκεῖ νὰ σεβώμεθα τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου ἢ τί εἶναι εὐποιία καὶ εὐεργεσία ;

§ 37. Πῶς δοφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν τιμὴν ἢ τὸ καλὸν ὅνομα τοῦ πλησίον ;

§ 38. Πῶς δοφείλομεν νὰ συντελῶμεν εἰς τὴν ἥμικὴν μόρφωσιν τοῦ πλησίον, εἰς τὴν καθοδήγησιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κακοῦ;

§ 39 α'. Τί εἶναι τὸ καθῆκον τῆς πρὸς τὸν πλησίον εἰλικρινείας καὶ φιλαληθείας ;

§ 39 β'. Πῶς δοφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πλησίον ;

§ 39 γ'. Παραδείγματα.

B'.

Κοινωνικὰ καθήκοντα.

- § 40. Τίνα εἶναι τὰ ἐκ τῆς οἰκογενείας πηγάζοντα καθήκοντα καὶ πρῶτον τί εἶναι γάμος ;
- § 41. Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων ;
- § 42. Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα ;
- § 43 α'. Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς ;
- § 43 β', Παραδείγματα
- § 44. Τίνα εἶναι τὰ ἐκ τῆς πολιτείας γεννώμενα καθήκοντα καὶ πρῶτον τί εἶναι πολιτεία ;
- § 45 α'. Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων ἢ τῶν πολιτῶν ;
- § 45 β'. Παραδείγματα.
- § 46 α'. Τίνα τὰ ἐκ τῆς ἐκκλησίας γεννώμενα καθήκοντα ;
- § 46 β'. Παραδείγματα.

ΣΕΙΡΑ 100 ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

1. Ο Ούρανός.	51. Ἀποταμίευσις
2. Η Ἐκκλησία μας.	52. Ο Κατινός.
3. Η Γῆ τοῦ πυρός.	53. Η Σουνδία.
4. Ο Ἀνθρωπός καὶ τὸ σῶμα του.	54. Τοῦ Ψάρευμα.
5. Τὰ ὀφέλη της Ἑλλάδος.	55. Ἰστορία τῆς μετάξης.
6. Ο Στρατιώτης.	56. Ἡράκλειος.
7. Ο Ὑλικός κόσμος.	57. Ἰστορία τῆς Ἐκκλησίας.
8. Τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου.	58. Τὰ Μεταλλεῖα.
9. Ο μικρὸς Πλούτωρχος, μέρος Α'.	59. Ἐκ τῶν ἡθικῶν τοῦ Πλούτωρχου
10. Η Εὐρώπη κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα	60. Ἡμερολόγιον Ἐρημίτου.
11. Ο Κύρος Σιμος.	61. Η Μακροβιότης.
12. Η Ἀκρ. πολις τῶν Ἀθηνῶν.	62. Σύλλογαι Φυσικῆς Ἰστορίας.
13. Άι Μέλισσαι.	63. Η Ἰταλία.
14. Η Αἴγυπτος.	64. Τὰ Θηρία.
15. Ήλιος, ζωὴ καὶ κίνησις.	65. Πειραμάτα Φυσικῆς.
16. Τὰ Ἑλληνικά γράμματα	66. Ασωτος νίσ.
17. Νοσήματα καὶ μικρόβια.	67. Η Ὄρασις.
18. Ο Γεωργός.	68. Ο μικρὸς Κτηνοτρόφος.
19. Ο Κολόμβος.	69. Η Εύτυχία.
20. Ο μικρὸς Πλούτωρχος, μέρος Β'.	70. Γεωλογία.
21. Ο Χαρακτήρ.	71. Ο Ιουστινιανός.
22. Η βασιλίσση Βικτωρία.	72. Γυμναστική.
23. Οδηγὸς τῆς οἰκοδεσποτίνης.	73. Ο Πεσταλότσης.
24. Ο Ἐθνικὸς πλοῦτος, μέρος Α'.	74. Η Γῆ.
25. Μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης.	75. Οι Τυφλοί.
26. Η Ρωσία.	76. Οι Ἀγῶνες.
27. Ο Ἐθνικὸς πλοῦτος, μέρος Β'.	77. Εορταστής.
28. Ο Μέγας Ἀλέξανδρος.	78. Η Φυματίωσις.
29. Τὸ Δένδρον.	79. Η Τεμὴ τοῦ Σουέζ.
30. Ἰστορία ἐνὸς πλουσίου.	80. Αύτοκρ. Διογένης ὁ Ρωμανός.
31. Άι Πρώται βοήθειαι.	81. Ο μικρὸς Κτηνίατρος.
32. Ο μικρὸς Πλούτωρχος, μέρος Γ'.	82. Τὸ Αλας.
33. Ανέκδοτα ζώων.	83. Ο Κοραῆς.
34. Τὰ Ἀνθη.	84. Τὸ ἔργον τοῦ Παστέρ.
35. Βενιαμίν Φραγκλίνος.	85. Η Ζωγραφική.
36. Ο Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.	86. Ο Κυνηγός.
37. Άι Ορνίθες.	87. Αμερικὴ καὶ Αμερικανός.
38. Άι Γειτόνισσαι.	88. Η Ἐλαία.
39. Τὸ Γάλα.	89. Ναυτικὴ ὕγιεινή.
40. Οι Ἀργοναῦται.	90. Άι φρησκεῖαι
41. Ο Καθαρὸς ἄνθος.	91-92. Ο Καποδίστριας (διπλοῦν)
42. Οι Τρεῖς Μεγάλοι Ιεράρχαι.	93. Τὸ Εμπόριον.
43. Οι Μετανάσται.	94. Εθνικοὶ εὐεργέται.
44. Ο Οίνος.	95. Τὰ Λουτρά.
45. Τὸ Κράτος τοῦ πλούτου.	96. Τὰ Ἑλλην. γράμματα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ Ἑλληνισμοῦ.
46. Ούσιγχτων.	97. Ο Λαζανοκήπτος.
47. Ο Μεταξοκάλητος.	98. Χρονολ. τῆς Αρχαίας Ἰστορίας.
48. Ανακαλύψεις τοῦ 19ον αἰῶνος.	99. Χρον. τῆς Μεσαιων. καὶ Ν. Ἰστορ.
49. Τὸ Βρέφος.	100. Απάνθισμα τῶν ἔργων Βικέλα
50. Φρειδερίκος ὁ μέγας.	

Τιμάται λεπτ. 0.40 (διὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ τὸ ἔξωτ. λεπτ. 0.80)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000082383

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

· Αριθ. { Ηρωτ. 1497
Διεκπ. 1017

· Εν Ἀθήναις τῇ 23 Νοεμβρίου 1907.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸν κ. Ἀ. Διοικήδη Κυριακόν.

Καθηγητὴν τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Συνφδὰ τῇ ἐκθέσει τῇ ὑποβληθείσῃ τῇ Ἡ. Συνόδῳ ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Πολυκάρπου Θωμᾶ, τοῦ τὴν πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῶν Γυμνασίων συνταχθεῖσαν Χειστιανικὴν Ἡθικὴν ὑμῶν κατὰ Συνοδικὴν ἐντολὴν διεξελθόντος, ἀποφαίνεται ἡ Ἡ. Σύνοδος, ὅτι ἐν τῷ συγγράμματι ὑμῶν τούτῳ οὐδὲν περιέχεται τὸ ἀντιπίπτον τοῖς δόγμασι τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

- † Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ πρόεδρος
- † Ὁ Κεφαλληνίας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
- † Ὁ Ἡλείας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
- † Ὁ Μεσσηνίας ΜΕΛΕΤΙΟΣ
- † Ὁ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας ΓΕΡΜΑΝΟΣ

· Ο Γραμματεὺς
· Αρχιμ. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΘΩΜΑΣ